

2022/1

XXXI. évfolyam

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

Az MTA Politikatudományi Bizottsága
és a Társadalomtudományi Kutatóközpont –
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, MTA Kiváló Kutatóhely
referált folyóirata

© Társadalomtudományi Kutatóközpont
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Magyar Tudományos Akadémia Kiváló Kutatóhely, 2022
© A folyóiratban publikáló szerzők, 2022

Kiadja a TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
A kiadásért felel a Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

Társadalomtudományi Kutatóközpont
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.

ISSN 1216-1438 (Nyomtatott)
ISSN 2064-6550 (Online)

Megjelenik a Compositio Libri Kft. gondozásában
Tördelő- és olvasószerkesztő: Kardos Gábor

Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft.
Felelős vezető: Dránovits Anna

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.
Telefon: 224-6724
Honlap: www.poltudszemle.hu
E-mail: posze@tk.hu
Szerkesztőségi titkár: D. Nagy Judit
Szerkesztőségi fogadóóra: kedden 9–13 óra között

ELKH
Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

TARTALOM

HATALMI KÉRDÉSEK

- *Horváth Szilvia*: Mozgástértől a szabadságig: Hatalmi stratégiák és döntési dilemmák politika és tudomány találkozásakor 7

POLITIKAI DISKURZUSOK ÉS POLITIKAI NYELV

- *Molnár Anna–Takács Lili–Jakusné Harnos Éva*: A Covid–19-világjárvány biztonságiasítása metaforikus politikai diskurzussal 33
- *Szabó Lilla Petronella*: Karnyújtásnyira a választóktól? A perszonalizáció vizsgálata a személyes névmásokon keresztül az Egyesült Államok politikai kommunikációjában 54
- *Havasi Benigna*: Bevezetés a politolingvisztikába. A politikai szókinsz vizsgálatának lehetőségei 76

EURÓPAPOLITIKÁK

- *Brucker Balázs*: Az Európai Parlament szerepe a szubnacionális érdekek képviselésében 99

RECENZÍÓ

- *Dobos Gábor*: Egy kirakós darabjai
(*Bódi Ferenc: A helyi önkormányzatok születése Magyarországon. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2020*) 127

KÖNYVFIGYELŐ 133

ÖSSZEFOGLALÓK 139

Szerkesztők:

Szabó Andrea, (2014–, főszerkesztő 2019–)

Arató Krisztina (2019–)

Gyulai Attila (2022–)

Szerkesztőbizottság:

Szabó Márton (elnök)

Ágh Attila

Balogh István

Balogh László Levente

Bayer József

Boda Zsolt

Bozóki András

Csizmadia Ervin

Enyedi Zsolt

Ilonszki Gabriella

Körösényi András

Kurtán Sándor

Lánczi András

Pálné Kovács Ilona

Szabó Máté

Tóka Gábor

A folyóirat szerkesztői voltak:

Alapító szerkesztők:

Bozóki András (1992–1999)

Szabó Márton (1992–1994)

Szabó Máté (1992–1999)

Balázs Zoltán (2011–2012)

Boda Zsolt (2008–2018)

Csizmadia Ervin (2000–2013)

Fricz Tamás (1994–2013)

Kurtán Sándor (2000–2010)

Lánczi András (2000–2002)

Szűcs Zoltán Gábor (2014–2021)

HATALMI KÉRDÉSEK

Horváth Szilvia

Mozgástértől a szabadságig

Hatalmi stratégiák és döntési dilemmák politika
és tudomány találkozásakor

MOZGÁSTÉRTŐL A SZABADSÁGIG

Hatalmi stratégiák és döntési dilemmák politika és tudomány találkozásakor

Horváth Szilvia

(ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2021. július 5., opponálás: 2021. július 6. – 2021. augusztus 31.,
véglegesítve: 2021. november 30.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány két problémát kíván körüljárni: a politika és az akadémiai szféra közti interferencia kapcsán a hatalom működését, valamint az egyén/hatalom közti feszültség által életre hívott, morális karakterű döntési dilemmákat. Az itt működő hatalom karakterének megragadása érdekében elkülönítem egymástól a politika, a hatalom és a hegemonia fogalmait, majd további, belső megkülönböztetést teszek a hegemonia kategóriáján belül, úgy véelve, hogy ezzel ragadható meg a legjobban a beavatkozó hatalom működése. A kooptáció és az expanzív hegemonia fogalmai megfelelő elméleti keretet nyújtanak a jelenség tárgyalásához, és megfogalmazzák a kontextust is, amelyben az érintetteknek cselekedniük kell. Ideértve különösen a legitimáló diskurzusok iránti eltérő elvárásokat, illetve azok jellegét, úgy, mint a hallgatólagos és aktív legitimációt. Végül pedig a tudomány/politikai hatalominterferencia terén belül a különböző aktorpozíciókra és az azokhoz köthető cselekvési lehetőségekre térek ki: a vezetők, az intézmények, illetve – mindenekelőtt – az egyének dilemmáinak változataira és lehetséges döntéseikre. A tanulmány nemcsak törekvés egy tapasztalat fogalmi megragadására és a szűken vett politikai hatalom/akadémiai szféra közti feszültség bemutatására. Hanem betekintés az expanzív hatalom és a mozgásterükért, illetve szabadságukért küzdő hétköznapi emberek viszonyába, valamint azokba a morális döntésekbe is, amelyek egy formálódó autoriter rezsim elfogadásához és legitimálásához vezetnek.

Kulcsszavak: hegemonia ■ kultúrharc ■ szabadság ■ akadémiai szféra ■ autoriter fordulat

E tanulmány a rezsimépítő céljait deklaráló politikai hatalomnak a kulturális életbe, azon belül a tudományos szférába való beavatkozásaival létrejövő helyzetet próbálja meg fogalmilag leírni. Mindenekelőtt azt a viszonyt, amely kölcsönösen formálja a feleket, s így egyrészt a beavatkozó és hegemoniára törekvő hatalomnak az egyéni mozgástérre és döntésekre gyakorolt hatását, másrészt az utóbbiak által hozott döntéseknek és választott szerepeknek a hatalomra visszaható hatásait elemzi. Ezt a szöveg két értelmezési szinttel kapcsolatot tartva teszi. Egyrészt a konkrét hatalmi diskurzusok és egyéni tapasztalatok

világából indul ki, másrészt pedig elkezd értelmezni politikai filozófiailag ezt a rezsimépítést s egy konkrét, sajátos tárgyon tulajdonképpen azt, hogyan képesek kialakulni olyan rezsimek, amelyek az emberek szabadságát veszik el azok hozzájárulásával.

Először a politikai konkrétságnak a szintjével foglalkozom, mindenekelőtt a rezsimnek a tudományos élet vagy általában a kultúra területén deklarált céljaival, s ilyen módon legalább részben a rezsim karakterével. Láthatóan a rendszer expanzív ezen a területen, ezért érdemes megpróbálni választ találni az okokra, s a lehetséges értelmezési keretek közül érdemes röviden tárgyalni a populizmuselméleteket, részben azért, mert kézenfekvőek (vagy mondhatjuk, közhelyesek), ezért érthető kiindulópontul szolgálhatnak, másrésztől mert figyelmet szentelnek annak a politikai diskurzusnak, amelyen keresztül betekintést kaphatunk e hatalom céljaiba és ideológiai működésmódjába.

A POLITIKAI KORSZAKÉPÍTÉS PROGRAMJA

Miután Orbán Viktor miniszterelnök a 2018-as választásokat követően meghirdette a korszaképítés programját (Orbán, 2018), a magyar tudományos élet még a korábbihoz képest is erősebb nyomás alá került és mára már teljesen átalakult. Noha változások és reformok történtek az első, 2010-es győzelem után is, 2018-at követően ezek egyre kiterjedtebbek és egyben intenzívebbek. Úgy néz ki, hogy a rezsim evolúciójának részét képezi, hogy a kulturális hegemoniát (metaforikusan szólva, a kultúrharcot) egyre inkább kiterjeszti a tudományos élet egészére. E lépés magyarázható a populista politika logikája felől, mivel a populisták tipikusan antielitisták, és mint ilyenek, a tudomány, az értelmiség vagy az egyetemek kritikusai és ellenfelei. De nem egyértelmű, hogy az orbánizmus teljes egészében populista volna, és hogy ez lenne az egyetlen magyarázat és értelmezési keret. Áttekintve a kortárs populizmusról írott három talán legismertebb munkát – Jan-Werner Müller (2017), Mudde és Kaltwasser (2017) valamint Moffit (2016) köteteit –, hasonló, bár mégis divergáló nézeteket találunk, amelyek részben alátámasztják és megvilágítják ezt, másrészt mégsem szolgálnak elégséges magyarázatul.

Moffitt nem kategorizálja Orbánt populistaként, noha az orbánizmus teljesíti az általa megadott populista politikai stílus kritériumait. A tudományvelenes politika értelmezhető stílusként, amellyel a vezető antielitistaként jeleníti meg magát, oly módon, amiben az ideológia jelentősége kevés. Noha ez igaz lehet 2010 és 2018 között, valószínűleg ezt követően nem kielégítő magyarázat. Inkább az valószínűbb, hogy a tudományos élet egyszerűen fontos csatatér a rezsim számára az ideológiai hegemonia elérése érdekében.¹

Mind Mudde és Kaltwasser, mind Müller szerint Orbán a populista tábornok erősíti. Ha Mudde és Kaltwasser logikáját követjük, ez a kultúrpolitika antielitista

és gyenge ideológiai háttérrel bír. A gyengén integrált ideológia tézise megvívhatja számunkra azt, hogy az orbánista diskurzus nem formáz a nagy ideológiákhoz hasonló egységet, mint amilyen például a liberalizmus. De Orbán éppen egy ehhez hasonló feladatot fogalmazott meg, amikor kijelentette, hogy a rezsím, amit építeni akar, „illiberális demokrácia” – a kortárs liberális demokráciákkal *szemben* definiálva. Amit itt megjelölt, nem létezik bizonyosfajta koherenciát és egységet felmutató ideológiaként. A kultúrharc, valamint a kulturális-ideológiai hegemonia kialakításának a célja rámutat arra, hogy éppen ez hiányzik: egy, a liberalizmushoz hasonló koherens ideológia, vagy másképpen, a liberalizmussal szemben felfogott „illiberális demokrácia” ideológiája.

A tény, hogy az orbánizmus ehhez hasonló ideológiája hiányzik, képes rámutatni arra, hogy mi lehet a kulturális-akadémiai szféra átformálásának és elfoglalásának talán legfontosabb célja. Orbán deklarálta is ezt a 2018-as választási győzelmét követően; nem egyszerűen rezsím-, hanem korszaképítést vizionálva a következő ciklusra: „A 2018-as kétharmados győzelmünk pedig nem más, mint felhatalmazás egy új korszak kiépítésére. Azonban fontos arra emlékeztetni magunkat, hogy a korszak mindig több, mint a politikai rend. A korszak egy sajátos és jellemző kulturális közeg. A korszak egy szellemi természetű rend [...] A rendszert, a politikai rendszert általában szabályok és politikai döntések adják, a korszak azonban több ennél. A korszakot inkább kulturális áramlatok, kollektív meggyőződések és társadalmi szokások adják. Most ez a feladat áll előttünk, vagyis kulturális korszakba kellene ágyaznunk a politikai rendszert. Ezért logikus, legkevésbé sem meglepő, hogy napjaink legizgalmasabb vitája éppen a kulturális politika területén robbant ki. [...] egy új szellemi és kulturális megközelítésre van szükség a harmadik kétharmad után.” (Orbán, 2018)

Majd ezt követően kijelentette, hogy számottevő változások jönnek ugyanazon év őszétől – felgyorsítva az ország kulturális, tudományos, illetve általában vett szellemi életének az átalakítását. Mindez pedig alig leplezett kifejezése annak az akaratnak, hogy az Orbán-rezsím és az orbánizmus mind intézményi, mind ideológiai szempontból hegemonná váljon az ország szellemi életében. Nem megalapozatlan azt állítani, hogy „a rezsimtől a korszaképítésig” terjedő folyamat ideológiai alkotást igényel, noha kikényszerített; olyan termelést, amely egyszerre hozza létre egy korszak ideológiáját és a liberalizmus feletti hegemoniát.

Jan-Werner Müller populistának tartja Orbánt, habár számára az orbánizmus – és a hasonló jobboldali populizmusok – nem egyszerűen ideológia, hanem magában hordozza egy autoriter fordulat lehetőségét. E felfogás szerint a populizmus nem egyszerűen politikai stílus és előadásmód a démosz megjelenítése/megteremtése érdekében (Moffitt, 2016), még kevésbé a politikai példászerű megjelenési formája (Laclau, 2005). A populizmusnak arra a sajátosságára mutat rá, hogy az képes a demokratikus rezsimek karakterének a

megváltoztatására. Müller elmélete arra vethet fényt, hogy az Orbán-rezsim a liberális demokráciák riválisa akar lenni az intézményi szerkezetet illetően is. Más szavakkal szólva, képes az Orbán-rendszer karakterváltozásának jellegét megragadni az autoritarizmus/demokrácia tengelyen. Mindez viszont a populizmus fogalmi keretén belül történik, bár az ideológiai jelenség, amit ezzel megragad, legalább annyira lehetne etnonacionalizmus vagy fasizmus is (Palonen, 2017; 2021).

E teóriák azt világítják meg, hogy az orbánizmus egy lazán integrált – és folyamatosan alakuló – legitimáló diskurzus, amely azonban ideológiává akar változni a fentebbi értelemben, felülemelkedve a társadalom megosztásának egyszerű praxisán, amely a populizmuselméletek prizmáján keresztül olyan világosan látszik. Sőt, az ideológián túl itt egy olyan folyamat eshetőségéről is szó van, amely a demokráciát a vezéri akarathoz közelebb álló rezsimtípussá változtatja, amit jellemzően a demokráciától való elhajlásként értelmeznek.

Ebben a keretben kétfajta válasz adható a kérdésre, miért avatkozik bele a politikai élet a tudományosba. Először is, a rezsimnek ideológiai céljai vannak, mivel a vezetője – szavai szerint – korszakot akar építeni, és e cél elérése érdekében szükség van ideológiai termelésre, illetve e terület elfoglalása. Másodszor, a beavatkozás és a hegemonia illeszkedik a rezsim általános autoriter elmozdulásába. Ebbe illik az autonómiák felszámolását célzó hegemonia létrehozása is, noha ez a gyakorlat nem korlátozódik erre a területre. A „tudományos élet kiüresítése” valószínű, hogy nemcsak az Orbán-rendszer idioszinkráziája, hanem a kortárs represszív tendenciájú rezsimekre általában igaz (vö. Reisz, 2021).

Az elnyomás bármely formája hús-vér embereket érint, akik arra kényszerülnek, hogy döntéseket hozzanak e helyzetekben, és olyan változatok közül válasszanak, amelyek közül még csak eleve nem is akarnának. A tudományos élet, vagy annak egy alszférája, mint a bölcsészet- és társadalomtudományok (amelyek az ideológiaépítés tipikus területei) példászerű és egyben megvilágító lehet, és képes lehet megmutatni azt, hogy mi történik akkor, amikor egy expanzív hatalom találkozik az egyszerű emberekkel. A következőkben először – nagyon röviden – vázolom a magyar kontextust, majd igyekszem tisztázni e hatalom működését illető néhány kulcsfogalmat, elsősorban a hegemoniáét, amely segít megragadni, hogy milyen várakozásokat és követeléseket támaszt a hatalom a polgárok felé. A célom az, hogy megmutassam, milyen dilemmákkal találkozhatnak, amikor egy autoriter tendenciájú hatalom beavatkozik a világukba, és hogy a várakozások beteljesítése hogyan vezet egy még csak épülőben lévő rezsim legitimálásához. Más szavakkal, fogalmi eszközöket keresek e helyzetek és folyamatok megragadásához, majd azt próbálom megmutatni egy elméleti elemzésen keresztül, hogy ez a rezsim hogyan építi fel magát legitimáló elvárásokon keresztül egy lokális kontextusban.

KULTÚRHARC MAGYARORSZÁGON 2010 UTÁN

Orbán idézett 2018-as beszéde a harmadik kétharmados győzelmet követően explicit módon meghatározta a beavatkozást a – tág értelemben vett – kultúra területén, méghozzá a korábbihoz képest átfogóan, azt egyértelműen alárendelve a magát kiépíteni kívánó rezsim céljainak. A rendszer/korszak megkülönböztetés felbukkan a rendszerideológus Békés Márton szövegeiben (Békés, 2020), aki Orbánhoz képest nyíltan képviseli az álláspontot, hogy a rendszer számára az ideológiai ellenfeleihez való viszony a harc: a korszaképítés programja a kulturális hegemoniáért folytatott harccal valósítható meg. A hegemonia itt a rezsimmel értékazonos kulturális homogenizációs törekvés, mely az intézményrendszer befolyásolásán vagy elfoglalásán keresztül valósul meg, és amelyre a rezsim beágyazódását és tartós uralmát biztosítandó van szükség.

Mind Orbán, mind Békés szövege jelzi a konfliktusok tervezett és szándékolt intenzitásnövekedését. A kultúrharcos projekt a kulturális mező teljes elfoglalását célozná, amelyben a rezsim érdekein és értékein kívül másnak nincs helye. A kutatások viszont azt sugallják, hogy a tényleges hegemonia kialakítása nem minden kulturális területen volt sikeres 2010 után, különösen ott nem, ahol nem a státusz, hanem az informális reputációs viszonyok a meghatározóak, legalábbis az elitet illetően (lásd Kristóf, 2021). Továbbá feltételezhető az is, hogy mivel a rezsim hegemon törekvéseinek alapja a patrónus-kliens (személyes) viszony, valamint a belső rivalizáció, és mivel e mezőben (vagy almezőiben) egyszerre több „ideológiatermelő logika” működik (Barna és mtsai, 2019), ezek egyben határait is jelentik egy teljesen homogén kulturális hegemonia kialakításának.

A kultúrát érintő átfogó átalakítási igény viszont egyértelmű, és túlmutat a demokratikus rendszerekben megszokott kulturális politika céljain és használható eszköztárán (Kristóf, 2021: 14–15.). A „korszaképítés” programja a kultúrát szükségszerűen átfogóan határozza meg, ezzel az Orbán-rendszer kultúrpolitikáját egyszerre teszi minden kulturális területre kiterjedtté, valamint, ahogyan azt Békés szövege egyértelműsíti, politikailag intenzívvé. A harc retorikája nem teszi lehetővé a másik elismerését ellenfélként, és ez az intenzitásváltozás, nevezetesen az államhatalmi eszköztárat birtoklók részéről az ellenfél átformálása ellenséggé, minden további nélkül tekinthető autoriter mozzanatnak. Függetlenül a rezsimépítést szolgáló program sikerességétől, a kultúraátalakítás extenziójának és intenzitásának nincsen külső korlátja, egyedül csak belső logikák és szükségszerűségek képesek határt szabni annak.

A fentebbi szociológiai kutatásokat figyelembe véve a rezsimépítő kultúrpolitikában három összefüggő aspektusról érdemes említést tenni: az intézményrendszer átalakítása, a személycserék (elitcsere), illetve az ideológiai termelés. Az intézményrendszer átalakításának első szakasza a párhuzamos intézményrendszer kialakításáról szól, a második szakasz átfogó beavatkozást

és átalakítást kezdeményez. A rezsim hegemoniaépítő szándékának intézményi feltételei ki lettek alakítva a harmadik ciklus végére. A személycseréket illetően a párhuzamos intézményrendszer kiépítése erre az elitre alapozva vagy az ő kezdeményezésükre zajlik, bár jellemzően nyitottan a kooptálásra a személyek, és esetleg a hozzájuk köthető, a rezsim elite számára ideológiaként értelmezhető eszmei mozzanatok iránt. Utóbbi, az ideológiai termelés kooptációs, ezzel heterogén jellege nem írja felül az ideológia jelentőségét, de elkezd ezekeket az elemeket stratégiaileg használni, miközben alapvetően egy etnonacionalista, szuverenista, baloldal-ellenes diskurzus marad. A kulturális mezőben és különösen a tudományok területén utóbbi szinte kizárólag a társadalom- és humántudományok területén értelmezhető, ezen belül pedig a történelemhez kapcsolódó területek azok, amelyek a rezsim számára identitáspolitikai jelentőséggel rendelkeznek (lásd még Kristóf, 2021: 25.).

Az első, kezdő szakaszt a kormányzat intézetalapítási láza jellemzi. Létrejöttük esetlegesenek tűnik, vélhetően az a dinamika hozza létre őket, amelyet Barna és munkatársai „erőközpontok vetélkedése”-ként ír le (Barna és mtsai, 2019: 241.), miközben az azt irányító elit, sokféleségének is köszönhetően, hajlik az inkorporáló vagy kooptációs hegemon logika érvényesítésére (Barna és mtsai, 2019: 243.).² A második szakasz tudományos intézményrendszert alapjaiban átformálni akaró, jobboldali identitáspolitika alá terelő törekvései vélhetően tudatosak (vö. Békés, 2020: 257-től, 301–302.). Mivel ez az intézményes átalakítás majdhogynem a teljes akadémiai szférát érinti, a kooptációs stratégia vélelmezhetően elkerülhetetlen.

Ebben a dimenzióban a helyzet értelmezése érdekében szükséges elválasztani egymástól az intézményrendszert elfoglaló és/vagy vezető elit (őket nevezem a továbbiakban lokális vezetőknek), valamint a tőlük függelmi viszonyban lévő hétköznapi kutatók világát. Míg előzőek esetében az elitváltás értelmében vett kulturális hegemonia, addig utóbbiak tömegessége okán a kooptáció, illetve a kizárás is értelmezhető. Noha elképzelhető, hogy a jobboldali hegemon törekvés behatárolható (mert olyan belső momentumok jelentenek neki korlátot, mint a korábban említett eliten belüli rivalizálás, a mezőt működtető heterogén elvek, vagy az, hogy az uralni kívánt terület egyszerűen túl nagy és heterogén), ennek az ellentéte sem zárható ki, vagyis az intenzitásfokozódással a kooptáció átváltozik homogenizáló hegemon praxissá. Ez a kutatói létet mind egzisztenciálisan (befogadás/kizárás dimenzió), mind a szellemi szabadság és ideológiai termelés dimenziójában érinti. Az Orbán-rezsime identitáspolitikájának alárendelt hegemon működés különböző kiterjedtséggel valósul meg, vagyis mondhatjuk, egyenetlen. Az említett intenzitásváltás azonban, amely a hegemon gyakorlaton belül végbemegy, olyan autoriter mozzanat, amely nemcsak az ideológiatermelés, a legitimáció és helyzetbehozás gyakorlatára vet fényt, hanem példaszerűen világítja meg az egyének számára rendelkezésre álló mozgástér létét, határait vagy azok eltűnését.

HEGEMONIATÍPUSOK A TUDOMÁNYOS SZFÉRÁBAN

A rezsimépítésnek alárendelt kultúrpolitika messze túlmutat a hagyományos kultúrpolitikákon, és ezért fogalmilag nem annyira politika és kultúra, hanem hatalom és kultúra viszonyáról beszélhetünk. A hatalom jelenlétének – valamint megértésének – két formáját érdemes figyelembe venni itt (lásd Wenman, 2015). Az egyik esetben a hatalom megjelenési formája lehetővé teszi a radikális ellenállást, vagyis lehet egyértelműen konfrontálódni vele, mert kellően transzparens és kompakt. Ebben az esetben az ellenállás formája (potenciálisan) antagonisztikus. A másik esetben a hatalom megjelenési formája nem, vagy csak korlátozottan teszi lehetővé az ellenállás nyílt formáit. Ebben az esetben antagonisztikus helyett agonisztikus ellenállási formák adódnak. A hatalom nem látványosan, hanem strukturális nyomásként jelentkezik, és csak alkalomadtán kap arcot és jelenik meg a színen nyíltan. A mikrohatalommal szemben leginkább csak mikroellenállás lehetséges.³

A két forma egyrészt képes átváltani egymásba; adott időszakban a hatalom nem transzparens, máskor viszont azzá válik. Másrészt nem szükségszerű, hogy egy transzparens hatalom antagonisztikus ellenállást váltson ki, sőt, hogy ellenállást váltson ki. Mindenesetre a hatalom formája keretet ad az egyéni cselekvés intelligibilitásának és a cselekvés közösségi megítélhetőségének, ami pedig a követés vagy elutasítás alapja egyben.

Ez hozzávetőlegesen az a különbség, amely az egyén számára adódik, amikor a hatalommal találkozik. Ez a tudományos szférába folyamatosan belépő és ott jelenlévő hatalom nem semleges és extenzív karakterű. Továbbá, nem egyszerűen arról van szó – bár arról is –, hogy át kívánja írni az akadémiai szféra belső értékmércéit a barát/ellenség-logika alapján. Az Orbán-rendszer előbb vázolt stratégiája egyértelműen mutatja azt is, hogy a hatalmi extenzió döntő formája, és a célja is az ideológiai dominancia elérése, mely köztes cél egy még jelentősebb cél felé vezető úton. Az *új ember* létrehozása a rezsim önkiteljesítő működésmódjának egyik formája. Másszóval, az Orbán-rezsimnek határozott társadalmi és kulturális küldetése van és Orbán Viktor politikáját nem lehet egyszerűen tartalmilag üres politikaként leírni.

Ennek a fogalmi megragadása érdekében, a hegemonia gramscianus, illetve posztgramscianus fogalmához fordulok (Gramsci, 1977; Torfing, 1999; Laclau, 2005), és egy jelentős megfordítással nem egy formálódó politikai közösség önkonstitúciós formájaként, hanem egy expanzív, totalitását kiteljesíteni próbáló hatalom eltérő extenziójú stratégiájaként értelmezem. Ezek a stratégiák eltérő követelményeket állítanak a polgárok elé.

A hegemonia itt a politikai hatalomgyakorlók kísérlete arra, hogy a társadalom- és bölcsészettudományos kutatások világában domináns világnézeti pozíciót alakítsanak ki. Azért politikai hatalomgyakorlóról van szó, mert ezzel

megkülönböztethetők az akadémiai szféra hatalomgyakorlótól, és azért szűkítem a társadalom- és bölcsészettudományokra, mert az ideológiai hegemonia felől értelmezhető térről érdemes beszélni és ez tipikusan ez (bár nem kizárólag, és láthatóan korlátokkal).⁴ A domináns világnézeti pozíció kialakítása egyszerűen szólva az ideológiai hegemonia, amely összhangban van az aktuális hatalomgyakorlók igényeivel.⁵

Minden hegemonia expanzív, így dinamikus, ezért feltehető a kérdés e dinamika erejére és az extenzió intenzitására. Két típust lehet elkülöníteni, azzal a megkötéssel, hogy ez alapvetően fogalmi elemzés, tehát analitikusan lehetséges volna több vagy más is. A hatalom működési karaktere mellett kulcsfontosságú, hogy a polgárral találkozáskor őt milyen döntések elé állítja. Az egyik hegemoniatípus a kooptáció (transzformizmus), a másikat az új ideológia expanziója (vö. Torfing, 1999: 111–113.; Gramsci, 1977: 70–71.) jellemzi. A kooptációs logika olyan hatalomkiterjesztés, amely a már meglévő elemekre épít és azokat magába foglalva halad előre az ideológiai mezőben. A kooptálás bekebelez elemeket és azokat építő módon hasznosítja, de nem célja a megsemmisítés. A jellemző magatartás a kompromisszum (Gramsci, 1977: 71.), mindkét oldalról: a hatalom kompromisszumra törekszik, a polgár pedig a kompromisszumot választja.

Mindez jelentősen csökkenti vagy teljesen megszünteti a direkt ellenállás lehetőségét; a konfrontációs felületek egyre kisebbek. Ez legfeljebb az agón szituációja, nem az antagonizmusé, ami kétségtávol előny a hatalom számára: eleve adottak az ideológiai elemek és az ellenálláshiány, vagyis csökkenthető az ideológiai innovációra fordított energia, egyúttal nem kell konfrontációra sem számítani. Ésszerű volna tehát mindig ezt az utat járni, mégsem ez történik. Mi ösztönzi vajon a hatalmat, hogy a kooptációt válassza? Két kondíció mintha mintegy kényszerítené is ezt. Az egyik, amikor az intézményi struktúra túl erős, autonóm vagy egyszerűen nagy. A kontroll kiterjesztésével a probléma jelentősége csökkenhet és végül a hatalom kooptációs praxisa átfordulhat az expanzív stratégiába. A másik tényező a legitimitáshiány az adott területen; itt az a helyzet, amikor a hatalom/politika megjelenik az akadémiai térben, de ez különösen nagy ellenállást vált ki az érintettek közül.

A hatalom szemszögéből nézve a stratégia területén jelentkezik a „társutas” szerepkör: a Másik, aki nem barát, de nem is ellenség, vagyis bizonyos értelemben velünk van. A kompromisszum része, hogy hagynak neki mozgásteret. Ez alku, amelyet úgy lehet retorikusan szemléltetni, hogy „hagynak élni, ha cserébe legitímáld a törekvéseinket, bár nem várjuk el, hogy folytasd a mi ideológiai tevékenységünket, de ne kritizáld sem ezt, sem a hatalmat”. Az alku része másik oldalról, hogy a kooptálni szándékolt polgár benne marad az interakcióban, vagyis elfogadja az alkut, amelynek részeként hallgat, valamint a hegemon extenzió alá vont területen marad, és ezzel legitimál. Összesség-

gében itt hallgatólagos legitimációról, nem aktív ideológiai tevékenységről van szó.

Míg az Orbán-rezsimre általában jellemző, hogy a kooptáció helyett az expanziót választja, lokális szinten lehetséges más konstelláció, illetve a kettő váltakozása. Az egyéni döntések bizonytalanságát részben az okozza, hogy érezhető az adott helyzetben, hogy a hatalom – pontosabban annak lokális megbízottja – hezitál, és hogy a két stratégia az elfoglalt területen potenciálisan egyenértékű és reálisan megvalósulhat. Vélelmezhető, hogy a váltás akkor megy végbe, amikor akár a politikai hatalom, akár a helyi hatalmat birtoklók úgy vélik, hogy már nem szorulnak rá a meglévő tudományos legitimációs erőforrásokra, mert elég erősek ahhoz, hogy önállóan hegemonizálják a területet, amelynek egyik nem elhanyagolható következményeként a legitimáló kutatók már kizárhatók.

Az új ideológia hegemon expanziója azt a helyzetet írja körül, amikor a tudomány területén megjelenő rezsimnek nem elég, hogy csak átvegyen már létező ideológiai elemeket, egyúttal már nem szorul rá a működő, „rég” tudományos életre, valamint azokra a kutatókra, akik hajlandóak a kompromisszumra az elfoglalt területen. Ennek az akciónak van határa, a káderhiány, azaz elegendő mennyiségű, akadémiai szttenderdek szerint legalább minimálisan minőségi, és a rezsim iránt feltétlenül lojális cselekvő. A hatalom birtokosai számára alapvető jelentőségű, hogy ezt a rezsimépítést korlátozó hiányt ellensúlyozzák vagy elfedjék. A létező szakmai közeg visszaszorítása nemcsak a hegemon projekt immanens célja, hanem az ebben az akcióban résztvevő káderek alkalmatlanságát is ellensúlyozza.

Az expanzív hegemonia jóval nagyobb kihívást és terhet jelent az egyén számára a kooptációval összevetve, és a cselekvők szabadsága is korlátozottabb. Mindazonáltal még ez a kis mozgástér is elegendő ahhoz, hogy jelentős döntéseket lehessen hozni, amelyek különösen azok, ha következményeik a személyes szabadság csökkenésével járnak.

Az alábbi két ábrán igyekszem bemutatni a két hegemon stratégia közti különbséget, valamint azt a hatást, melyet azok az egyénre gyakorolhatnak.

1. ábra. Hegemoniatípusok és hatásaik az egyénre

	Kooptáció	Expanzió
<i>A hatalom stratégiája</i>	Együttműködés	Hódítás
<i>Az elvárt magatartás</i>	Kompromisszum	Alávetés
<i>Az egyéni mozgástér</i>	Relatív autonómia	Rendkövetés
<i>A kutatói feladat</i>	Legitimáció	Ideológiai innováció
<i>Az egyéni jutalom</i>	Túlélés	Karrier

	Kooptáció	Expanzió
<i>Az ideológiai munkavégzés</i>	Kettéválhat	Belső, a tudományos munka része, minden kutató végzi
<i>Az ideológiai munka jutalma</i>	A hatalom emberéé, nem kötelező művelni (csak ajánlatos)	Kutató is karriert csinálhat, ha elfogadja, hogy innovál/ismétel
<i>A kritika legitimitása</i>	Nincs	Nincs
<i>Az ellenállás formája</i>	Nincs antagonizmus	Lehetséges antagonizmus (de nem belül)
<i>A valódi tudományos munka perspektívája</i>	Kompromisszumokkal, depolitizáltan, szerényebb eredményekkel	Formális (nemzeti) kutatói szférán kívül

A kooptációs modellben a hatalom stratégiája az együttműködés, de ez igaz az egyénre is. A vele szemben elvárt magatartás a kompromisszumkészség, amely definíció szerint feladása bizonyos értékeknek. Mivel a kompromisszumkészség a nyugati politikai kultúrában mélyen gyökerező érték, általánosan elfogadott és elvárt politikai stratégia, könnyen tekinthető legitim válasznak más, eredetileg nem politikai, de a politika által érintett térben is. Az egyénnek már eleve veszteségérzetet okoz, magának a kompromisszumnak a természetéből adódóan.⁶

Mégis számos érv szól mellette. A helyzet leginkább kényszerek/korlátozások és lehetőségek egyensúlyi találkozásaként írható le. Az egyén egy korlátozott lehetőségtérből indul (pl. akadémiai státuszok hiánya, alulfinanszírozottság) és egy megnyíló lehetőségtérbe tart (létrejelövő státuszok). A lokális hatalom korlátozásokkal szembesül (legitimitás- és tudáshiány), és lehetőségekkel találkozik (támogató). Az egyén számára a lehetőség: a kutatás; a korlát: az, hogy meg kell felelni a hatalom elvárásainak. A hatalom részéről a lehetőség: rendelkezni fog kutatókkal, akik megfelelnek a tudományos sztendeknek és kihasználhatja ennek legitimációs hatását.

A kutatónak itt kétségkívül van valamilyen autonómiája, még ha korlátozottan is. Amit tőle elvárnak, nem feltétlenül aktív ideológiaépítés. A minimum, amit a kompromisszum keretén belül teljesítenie kell, az, hogy egyáltalán az adott intézményben dolgozik. Az egyén funkciója a kooptációs hegemon logikában elsősorban legitimáló. Legitimálja az intézményt, annak feladatait és értékeit, a kádereket mint tudományos kutatókat.

Az egyéni jutalomnak a túlélést adtam meg, de nem kizárt, hogy lehetséges ebben a struktúrában karriert csinálni: az aktor választásától is függ. De a kooptáció elsősorban azt teszi lehetővé, hogy a kutató *kutatóként* túléljen, vagy-

is nem szükséges ideológiai szakmunkát végeznie. Cserébe nem lesz karrierje, de a hegemon hatalom által általában igényelt aktív ideológiai tevékenységet sem várják el tőle. Az ideológiai szakmunkát egyfajta szervezeti munkamegosztás keretében is meg lehet valósítani. A patronált lokális vezető és barátai ideológusi munkát végeznek, a kutató pedig kutatóit, a kompromisszumos feltételekkel. Ez azt is jelenti, hogy az ideológiai munka jutalma kizárólag az ideológiai szakmunkást/innovatort illeti.

Ennek a kompromisszumnak kétségkívül ára van; egyrészt a kooptációs rezsim olyan struktúra, ami nem készlet ellenállásra. A rendszert esetleg alkalmankénti megtagadásokkal lehet kihívni. A nyilvános kritika nem legitim, bár az elképzelhető még, hogy a színpalak mögött lehetséges megfogalmazni. Az egész kooptációs-kompromisszumos praxis hátránya a kutató számára, hogy egy sor dolgot nem lehet megfogalmazni, és hogy az egész kutatói praxis végső soron egy ideológiailag meghatározott vezetés kontrollja alatt áll. A kutatómunka nem biztos, hogy képes a nemzetközi szakmai érdeklődéssel együtt haladni.

Az expanzív modell az előzőek fényében a következő. Itt a hatalom már hódítani akar, új területeket alávetni, és az egyén helyes neve is inkább alattvaló. Az egyéni mozgástér megszűnőben, az alattvalótól egyre szorosabb szabálykövetést várnak el. A kutatói funkció sem csak passzív legitimáció, immár aktivitást várnak el, vagyis be kell szállni az ideológiai termelésbe. Ha eddig volt ideológiai munkamegosztás, most már mindenkinek részt kell vennie a rezsim szellemi építésében (ez lehet szimpla repetíció, de valós innováció is). Cserébe viszont a karrierlehetőségek is kiszélesednek – a lojalitás már nem tud differenciálni a karrierutakat illetően, hiszen az mindenkinek kötelező. Vagyis nemcsak a büntetés/figyelmeztetés ereje, hanem a jutalmazás szerepe is megnő.

Ebben a struktúrában a vitának, ellentmondásnak még annyira sincs tere, mint az előzőben. De érdemes látni, hogy míg antagonizmus – ennek megfelelően – intézményen belül nem lehetséges, azon kívüli létrejöttét mintha kifejezetten segítené ez a helyzet. Vagyis antagonizmus lehetséges, de csak az adott lokális rezsimen kívül. Ez a struktúra már annyira erőteljesen képes leszűkíteni az akadémiai szabadságot, hogy reális lehetőség az, hogy valódi, nívós tudományos munka az adott intézményi kereten belül már nem végezhető.

A második ábrán azt foglaltam össze, hogy ezekben a helyzetekben az egyén/alattvaló hogyan cselekedhet: mit várnak el tőle, illetve milyen lehetőségei vannak.

2. ábra. Legitimációtípusok és ideológiai cselekvésformák

Legitimációtípus	Hallgatólagos legitimáció	Aktív legitimáció	
<i>Az elvárt cselekvés típusa</i>	Szakmaiság	Ismétlés	Ideológiai innováció
<i>Az elvárt cselekvés tartalma</i>	Már elért eredmények, személy szakmai szerepe – pusztán jelenlét elegendő	A hatalom által felkínált ideológiai készlet ismétlése (akadémiai környezethez mérten) adaptív variálása	Ideológiai újítás a hatalom számára (témák, értelmezési sémák)
<i>Hatalom/egyén-viszonya</i>	Kooptációs hegemonia	Expanzív hegemonia	
<i>Hatalom/egyén identitás viszonya</i>	Az identifikáció indifferens, de előnyös	Identifikáció és elköteleződés elvárt	
<i>Nyílt ellentmondás</i>	Vita formálisan lehetséges, de következményei lehetnek Nyílt ellentmondás nincs, mérlegelt beszéd, virágnyelv vagy hallgatás	Vita hivatalosan lehetséges, de szigorúan szűrt és formálisan determinált, vagyis a szó eredeti értelmében nincs Nyílt ellentmondás kizárt és szankcionált	

Az egyén szemszögéből a hegemon hatalom jelenléte kapcsán a kulcskérdés a *mozgástér*. Bár a kooptáció az extenzív hegemoniával összevetve inkább megengedő, nyomása alatt az egyéni mozgástér szinte mindig találgatás tárgya, a határai nem rögzítettek. Ezért helyes az itt megmutatkozó szabadságot mozgástérnek nevezni, vagyis kontextusfüggő cselekvési lehetőségtérnek, ahol a kontextusfüggés korlátozást jelent, azaz – szemben a szabadság fogalmával – fő jelentéstartalmában nem megengedő. A kooptációs hegemonia azonban mindenképpen nyújt azzal valamennyi mozgásteret, hogy ideológiai cselekvésformaként nem vár el az egyéntől aktív legitimációt.

Úgy néz ki, hogy az alávétetés és a zsarnokság felé tartás folyamatában mind a vezetők, mind az alattvalók identitása meghasad. Ha eléri az említett állapotot, a hasadtság felszámolódik. De például, amikor a politikai elv és a tudományos elv találkozik, a kooptációs fázisban a rezsim lokális képviselői inkább a tudományos elv felé hajlanak. Ez a hozzáállás ideig-óráig biztosítja a tudományos működés relatív autonómiáját, ami az egyén számára mozgásteret – korlátozott autonómiát – biztosít. De ez a helyzet időleges, hiszen a politikai elv folyamatosan a tudományos fölé törekszik.

Itt a kutató arra van használva, hogy legitimáló eszköz legyen tudományon kívüli, ideológiai-politikai célokhoz. Mivel ez szakmai alapú legitimáció, indifferens, hogy az egyén elkötelezte-e magát az adott ideológia mellett vagy sem. E ponton elgondolkodhat, hogy vajon nem jár-e számára még nagyobb előnnyel, ha eljuttassa az identifikáció aktusát és felépíti a lojalitás profilját, sőt, hogy aktívan építi és újíta meg az ideológiát.

Mindig kérdés tárgya, hogy az egyén számára mekkora a rendelkezésre álló intellektuális szabadság. Ez ugyanúgy nem rögzített, mint az egyéni mozgástér, bár elvileg lehetővé tenné a vitát. A gyakorlatban viszont a határok bizonytalansága miatt komplikált a helyzet. Ugyanis hiába gondolja valaki, hogy elmondhatja a véleményét, ha annak – talán nem rövid –, de már középtávon is – „következményei lesznek”. Valódi szabadságot csak a következmények nélküli szabadság jelent.

A polgárok persze igyekeznek elkerülni ezeket a következményeket, talán természetes törekvésből is – bár éppen ez az elkerülő attitűd alapozza meg a felettük gyakorolható kontrollt. Kétségtelen, hogy a szabadsághiány és a büntetésszerű következmények lehetősége azok számára jelent különösen nagy terhet, akik nem elkötelezték a rezsimit. Feltételezhető, hogy a hatalomnak – legyen az állami vagy lokális – sokkalta többet kell investálnia, ha kooptálni akarja őket. A politikai-ideológiai *ellenségek* kooptálása azonban tudatos, választott stratégia lehet, méghozzá két okból is: 1) A kooptált ezzel a hatalom látókörébe kerül, ami ezután különféle eszközökkel kontrollt gyakorolhat felette (például nyomást gyakorolhat az elhallgattatása érdekében; ösztönzőkkel vagy fenyegetésekkel). 2) Ezzel megkísérrelheti a hasonló gondolkodású értelmiségi csoportok megosztását, mivel erkölcsi ítéletalkotási dilemma elé állítja őket azt illetően, hogy ki a barát és ki az ellenség és milyen az elfogadható cselekvés. A kooptáció ezeknek az identitásoknak az egyértelműségét, ahogyan az erkölcsileg helyes és rossz közti biztos választóvonal élességét is elmossa.

A gyakorlatban nehéz meghatározni azt a pontot, ahol a passzív legitimációs elvárás aktívba fordul át. Mindez vélhetően a hatalom retorikai természetének köszönhető, vagyis hogy soha nem tárhatja fel magát valós működésében, és mindig rejtegetnie kell az erőszak mozzanatát. Úgy tűnik, hogy a kooptációból az extenzívvé válás a politika intenzitásváltozásával van összefüggésben, az intenzitásváltozás pedig autoriter mozzanat. Vagyis az extenzió a politikai élet polarizálódásából nyer erőt, és egyre markánsabban mossa el a határt ideológia és tudomány, illetve politikai hatalom és tudományos működés között.

Ennek egy további következménye is lehet. A politikai hatalom itt sokkal határozottabban van jelen és a cselekvések igazolójává válhat. A politika legitimálja azt a lokális műveletet, hogy – amikor a kooptáló hatalom expanzívba

fordul, és nem elégszik meg a hallgatólágos legitimációval, hanem aktívat követel, az addigi kooptáltból ellenség legyen.

Az ilyen fajta lépéshez nehéz a lokális kontextusból legitimitást méríteni, de a népi legitimációból időről időre cselekvőképességet nyerő politikai hatalomnak megvan ez a képessége. Noha a schmitti „*nihil est medium*”, a középút hiánya a háborús állapot része, a külső hatalom képes azt legitimálni. Nem meglepő, ha a lokális vezetők az ehhez hasonló legitimációs krízishelyezetekben inkább „felsőbb hatalmakra” hivatkoznak. Ez a politika felől nyert morális felhatalmazás a „helyes kormányzásra” az adott lokális kontextusban. Morális felsőbbrendűséget foglal magában, ami igazolhat a hagyományos erkölcs szerint megtehetetlen lépéseket, mint a háborús logikába való átlépés és a barát/ellenség diskurzusa.⁷

Az ellenség pedig a háborús állapot része. A harc itt kétségkívül szublimált, de nem intenzitását, hanem eszközeit illetően. Schmitt hangsúlyozza, hogy ő a háborút és a harcot egzisztenciálisan fogja fel; itt ebben az esetben a hatalom nem egzisztenciálisan semmisít meg, hanem a szféra logikája és mércéi szerint. A lokális vezető (valamint támogatói a káderré válás útján) három helyzetben találkozhat ezzel: 1) *megkövetelik tőle*, 2) *vélelmezi, hogy megkövetelik tőle*, 3) *előnyöket kíván szerezni magának*. Az első két esetben mondhat nemet és ezzel kockáztathat, de dönthet úgy is, hogy gazember lesz. A harmadik esetben az utóbbi döntés már előzetesen meghozatott.

A következmény, hogy az egyre intenzívebb expanzív hegemonia az alattvalók felé jóval markánsabb ideológiai elvárásokat támaszt, csökkenti a mozgásterüket vagy éppen ellenségnek minősíti és eltávolítja őket. Ebben a hegemon működéstípusban a szakmai szempontok talán még mindig az érvelések részeit képezik, de sokszor inkább csak kényszerű retorikai fordulatok.

A legitimáló tudomány aktív művelése elvárás, amelynek két formáját is el tudjuk különíteni. Az egyik a repetíció, vagyis az uralmon lévők szolgáltatják az ideológiai formulákat, frázisokat, lényegében a teljes nyelvi készletet. Az alattvalók belépnek ebbe a diskurzusba és variálják a diszkurzív elemeket. Ám bármennyire erős nyomást is gyakoroljon a rezsim, kénytelen hagyni valamennyi mozgásteret is, hogy finomítsa a percepciót és növelje követelései elfogadottságát. A másik aktív legitimációs diskurzusforma viszont innoválni próbál – noha a sikeressége a hatalom tekintete előtt dől el. Vagyis elsősorban az különbözteti meg a kettőt, hogy az ideológiai innoválás szándékolt, vállalt pozíció, és hogy nem a szakmai közeg sztenderdjeinek, hanem a politikai hatalom igényeinek akar megfelelni. A repetíció és az innováció nem teljesen választhatóak el egymástól, de néha igen látványos maga az aktus, amivel az innovátor meg kívánja mutatni kivételes tehetségét. Másként szólva, a kettőt leginkább az különbözteti meg egymástól, hogy *milyen cselekvést* jelentenek, nem elsősorban a tartalmuk, bár néha az is.

Magyarul az ideológiai innováció az az aktus, amivel a tudományos kutató olyan eredményeket kíván *felmutatni*, amelyek illeszkednek a hatalom (a rezsim) diszkurzív sémáiba, és ezek az eredmények *ebben* a közegben újítóak, nem(csak) valamilyen tudomány sztenderdjeihez igazodva variálják a politikusok által már kiformált nyelvi készletet.

EGYÉNI MOZGÁSTÉR ÉS DÖNTÉSI DILEMMÁK

Ez a kontextus időről időre a szabadság valamely fokát felmutató döntési helyzeteket generál. Olyan helyzeteket, melyekben két vagy több lehetőség áll rendelkezésre, és közülük egyik sem determinált azt illetően, melyiket kellene választani, és ahol a döntés olyan mérlegelést igényel, melyben felmerül, hogy egy erkölcsi mérce szerint az helyes lehet-e vagy sem. Itt elsősorban azt a mozgásteret igyekszem felvázolni, amelyben az aktorok olyan helyzetben vannak, hogy mérlegelhetnek és valamilyen döntési szabadsággal rendelkeznek.

A politikai beavatkozás előbbi formái egyéni szinten komoly teherteret tudnak jelenteni, noha nem mindenkinek. A kádervezetők és ideológiájuk támogatóinak karrierjét képes felívelő szakaszba hozni a politikai expanzió, miközben ezekben az intézményekben mindig léteznek *sine cura* pozíciók is. Jelen esetben azokat a helyzeteket próbálom meg összegyűjteni, amelyek a – lokális vezetőktől munkajogi szempontból függelmi viszonyban lévő – dilemmázó tudományos kisemberek (a demokrácia közemberének megfelelői) számára adódhatnak.

Az első fontos kérdés, hogy milyen egyéni stratégiák alakíthatóak ki politikai nyomás alatt. Igyekszem tipizálni azt, hogy ilyen döntési helyzetben, amelynek a maximuma valamilyen *kompromisszum*, milyen döntéseket lehet hozni, és ehhez egyfajta preteoretikus módszerként különböző retorikai formulákat mutatok be.

1. *Félelem-alapú kompromisszumkötés*. E típus belső hangját így szólaltathatnánk meg: „A retorzióktól való félelem arra ösztönöz, hogy kompromisszumot kössek. Azért igazodom kompromisszumosan, mert meg akarom győzni a hatalmat arról, hogy »jó fiú vagyok«”.

2. *Bürokratikus (vagy technokrata) jellegű kompromisszumkötés*. „Azért kötök kompromisszumot, mert felmerült valamilyen igény valahol, és azt teljesíteni fogom, és azt gondolom, hogy nem is tehetek máshogy. Ez egy bejáratott dolog, nem is gondolkodom rajta. Ez is csak egy munka.”

3/a. *Karrier-alapú kompromisszumkötés*. „Azért teszem, mert én vagyok a furfangos kisfiú, aki a hátrányból is előnyt farag. Ha már igazodni kell, akkor hadd csináljak karriert is.” 3/b. Ennek van egy leágazása, amikor valaki ezt nem kompromisszumként, hanem egyenesen lehetőségként éli meg. Bár hasonló a káderek logikájához, valódi döntésen alapszik: vagyis az aktor elgon-

dolkodott azon, hogy vajon a karrierért megtegyen-e dolgokat vagy inkább ne. E típus belső hangját így rekonstruálhatnánk: „Én vagyok az, aki rájöttem, hogy egy kis hízelgéssel egész jól meg lehet kerülni az előírásokat, és beindíthatom végre a karrieremet.”

Ha ez külső kényszerként megélt váltás, akkor minden szempontból megterhelő egyéni helyzet. Hadd említsek meg két, a magyar kontextusra jellemző kulturális vonást, amely stratégiaileg alkalmazható ezeknek a kompromisszumos választásoknak a hatalomgyakorló általi elfogadtatásához. Mindkét stratégia képes ugyanis csökkenteni az egyén morális dilemmáinak terheit azzal, hogy a feszültséget mérsékli vagy feloldja.

E két kulturális jegy és stratégia a *kegy* és az *áldozati* szerep. A kegy az alávetettség egyértelműsítésével, az áldozati szerep egy magasabbrendű morális pozícióban való közösségi identifikálódással képes a hegemonia indukálta feszültséget mérsékelni. A kegy vezető és vezetett közti interakció, amely hallgatólagosan létezik: a vezetőtől érkezik, az egyén pedig elfogadja. Az interakció valójában a behódolás hallgatólagos, nem explicit, bizonyos értelemben kifinomult formája, amely elrendezi a feleket egy hierarchikus viszonylatban. A kegy ökonómiája szerint a kegyosztó *ad* valamit mintegy *ajándékba*, amelynek pszichés jutalma a kegyosztó részére a *nagylelkűség* érzete. A kegy mint ajándék azonban sajátos, mert viszonyosságot alapoz meg, kér valamit érte cserébe. Ami egy nyitott végű (és néha azonnal nem látható tartalmú) *hűség*, tartalma nem meghatározott, így bizonyos értelemben nem is ajándék (vö. Neilson, 1999: 388.). Érzelmi jutalma a kegyet kapó oldalán, akárcsak a klasszikus középkorban, a *védelem* és a *béke*.

A kegyet elfogadó ugyanakkor kettős árat fizet. Egyrésztől a kegy elfogadása a kegyosztó kegyosztói (hatalmi) státuszának az elfogadását jelenti, másrésztől lemondást a saját érdekekről: például, ha a kutatói státusz, nyújtott ösztöndíj és egyéb támogatás egy kegy, akkor értelemszerűen nem lehet szakmai alapú. Másként szólva ebben az interakcióban a kutató végső soron lemond arról, hogy saját érdemei legyenek, miközben elfogad egy szakmai racionalitás alapján nem meghatározható hierarchiát.

Valójában nem meglepő a kegyosztói stratégia a vezetői repertoárban a hegemon terjeszkedést elfogadtatandó, ha a lokális vezető maga is a politikai hatalom kegyeként került vezetői pozícióba. Márpedig ez az egyre expanzívabbá váló hatalom esetében valószínű kimenetel. A kegyosztás logikája az intézményesedés útjára is léphet, és a kegy a hatalom érvényesítésének eszköze lehet. Az egész szisztéma minden egyes szegletén érdekelt minden egyes vezető annak az állapotnak a fenntartásában, hogy a tudományos státuszok esetében kegyről legyen szó, és valakinek hálásnak, illetve hűségesnek kelljen lenni. Mindezek léte a csoportlojalitás és identitás szempontjából sem mindegy, azt ugyanis megerősítheti a közös kegyben való hit és a kegyosztóban való közös

bizalom. Választ adhat arra a machiavelli-i kérdésre, hogy félni vagy szeretni kell-e a fejedelmet: valójában mindkettő.

Minderre még ráépülhet a sértettségidentitás is, a közös sértettségélmény. Jórészt a hatalom iránt lojális aktorok esetében, bár nem kizárólag itt működik, átfogó kulturális beágyazottsága miatt. Valamilyen közös sérelmet rendszerint nem nehéz találni; már eleve a hazai párhuzamos intézményrendszer-építési logikát részben ez ösztönzi és legitimálja. A sértetti pozíció a morális felsőbbrendűség pozíciója, ahonnan az „ellenfelek” (már nem társutasok, értekeinket fenyegető Másik, a nők stb.) leértékelhetőek, a saját tevékenység felértékelhető, a másik elnyomása igazolható. Végül pedig a sértetti identitás közösségi identitássá is képes válni, ami önmagában is alkalmas arra, hogy a hegemon törekvéssel kapcsolatos erkölcsi kételyeket eloszlassa.

Másként szólva a hatalom gyakorlóinak megvannak a stratégia-lehetőségeik arra, hogy a társutasokat és a hatalommal talán nem teljesen azonosulókat kooptálják vagy éppen alá vessék. Itt, azt gondolom, még két dolgot érdemes megnéznünk: Egyrészt, hogy lehet-e és meddig tudományt művelni, vagyis *van-e értelme* az alávetettségnek. Másrészt, hogy valójában létezik-e még az a kiterjedésű szabadság, amelyben lehet döntenie ezekről a kérdésekről.

Az első esetben a kérdés az, hogy tulajdonképpen mi az, amiért kompromisszumot kell kötni. Mivel hatalmi presszió alatt ideológiailag befolyásolt vagy determinált tudományt kellene művelni, itt a kérdés az, hogy ez vállalható-e a szakmai, politikai és személyes integritás megőrzése mellett. Egyáltalán: létezik-e olyan mérce, amelynek alapján eldönthető, hogy érdemes-e kompromisszumot kötni. Ahogyan látható volt, a kooptáció igazolható lehet, és nyújthat valamennyi mozgásteret. Az ideológia munka lehet az ára a valódi tudományos munkavégzésnek.

Ezt a kompromisszumos választást a tágabb szakmai közösség nem mindig igazolja vissza, ami viszont a kooptált kutatót bizonytalanítja el további döntéseiben. Lényegében mindkét irányban: egyrészt közösségi-társas nyomásként a kilépés-opcióra ösztönözhet, amennyiben ez a szakmai közösség még nem élt át hasonlót. Másrészt ösztönözhet a még alaposabb integrálódásra, mivel a szakmai közösség éppen a társutas státuszok létesítésével bizonytalanítható el, vagy éppen osztható meg. Erre a bizonytalanságra a legadekvátabb válasz a hallgatás, vagyis hogy a szakma egyszerűen figyelmen kívül hagyja a kooptálódott kollégákat. Ami viszont – immár szolidaritáshiányként – tovább integrálja őket a rezsimbe, akár teljesen leválasztva őket a szakmai közösségről. Ez kis mennyiségben talán nem jelentős, nagyban viszont már minőségi változás, a párhuzamos intézményrendszer megerősítője.

Kétségtelen, hogy ez a rezsim számára ideális állapot. Az egyén számára a kooptáció tartalmaz egy sajátos, pontosan nem definiálható határt: Meddig éri meg kompromisszumot kötni, nemcsak a túlélés szempontjából, hanem a szabad alkotás lehetőségét is figyelembe véve? Hogy tisztábban lássuk a dön-

tési helyzetet, érdemes elkülöníteni, hogy egyáltalán milyen jellegű műveket lehet alkotni: 1. *Igazoló (legitimáló) tudomány*, 2. *Sztenderd tudomány*, 3. *Kritikai tudomány*.

1. Az *igazoló tudomány* az, amiről eddig szó volt, vagyis a hatalom ideológiai igényeit különböző módokon és variációkban kiszolgáló tudományos termelés. 2. A *sztenderd tudomány* az, amelyet normál esetben, hatalmi-politikai interferencia nélkül lehet művelni, és aminek a sztenderdjei a szakmai kiváltságához kötődnek. Ez az autonóm tudomány működés módja. 3. A *kritikai tudomány* a hatalom perspektívájából kívánja megvilágítani a tudományos szövegalkotás természetét: arról a tapasztalatról van szó, hogy az autoriter tendenciájú hatalmat mindig képes provokálni a sztenderd tudomány. Ilyen lehet akár egy szakpolitika-kutatás, de végső soron a politikaelmélet és filozófia közel teljessége ide sorolható, természetesen a rezsím választott „egyedül helyes” politikai filozófiái alapjai kivételével.

A kooptált kutató elsősorban sztenderd tudományt művel, de akár igazolót is elvárhatnak tőle, mindazonáltal általános, hogy a kompromisszum része a hallgatás bizonyos témákról. Az expanzív hegemonia kontextusában mindkettőt művelnie *kell*, tehát igazolót is, miközben a hatalom célja végső soron az, hogy az igazoló és a sztenderd tudomány egybeessen. Ez nyilvánvalóan további nyomást jelent a kutató számára. Valószínűleg itt lehet valahol az a bizonyos határ.

Végül pedig a kritikai tudományt kell megemlíteni, ami a kutatói tevékenység eshetősége, tehát hogy a hatalom (képviselője) ilyen módon, mint a hatalommal szembeni kritikát olvassa. *A posteriori* bármi minősülhet kritikai tudománynak: az egyénnek nem kell pozíciót váltania ahhoz, hogy ellenséggé váljon, ehhez elegendő a hatalmat birtoklók elmozdulása (radikalizálódása). Végezetül, a belső/külső határ megvontsága miatt, kritikai tudomány szinte kizárólag az ideológiai hegemonián kívül végezhető. Ennek fényében nyilvánvaló, hogy a kutató kívülre kerül, ha munkája *a posteriori* kritikai tudománynak minősül, és döntése alapján előbb-utóbb az intézményrendszerből való kilépést kényszerül választani, ha az általa művelt sztenderd tudomány kritikai tudománynak minősítődik. Ebben az esetben csak az igazoló tudományt lehetne művelni, így felszámolódik a kompromisszum.

Az utolsó probléma, amelyet tárgyalni érdemes, az ezekben a helyzetekben létező szabadság mértéke, mely a felelősséget képes megalapozni. Végig igyekeztem mozgásterről beszélni, mivel ezekben a helyzetekben erről van szó, vagyis, *ex negativo* szemlélve, *nem teljes elnyomásról*. Ilyen értelemben beszélhetünk szabadságról, bár ez nem tekinthető valódi szabadságnak. Ezért e tanulmány címe: egy represszív közegben az a természetes törekvésünk, hogy a mozgástértől eljussunk a szabadságig. Megeshet, hogy ez csak a szabadságnak/elnyomásnak keretet adó térből való kilépéssel lehetséges. Mindazonáltal azt gondolom – a valódi autoriter rezsimekkel összevetve –, hogy mégiscsak

van valamiféle szabadsága az aktoroknak, akármilyen terhes is számukra a helyzet.

Ezt egy fogalmi megkülönböztetés segítségével lehetne megvilágítani. Azt a rendet, amely a tudományos szférában kialakul a politikai interferencia miatt, *heteronómnak* tarthatjuk, vagyis olyannak, ahol egyszerre többféle elv vagy törvényszerűség működik. Ennek az ellentéte, pontosabban felszámolódásának az eredménye a *homonómia*, vagyis a *nomosz* azonossága, egylényegűsége, amikor megszűnik a törvényszerűségek sokfélesége és az átváltozik egyetlen – kívülről, a hatalom által meghatározott – renddé. A heteronóm rendben különböző logikák érvényesülnek, nemcsak egy, mégha azok között ott van a politikai is. E heteronóm rendet alkotó elvek lehetnek például a politikai, tudományos, a gazdasági, a szociális. A heteronómia azt jelenti, hogy a logikák váltakozva vagy együttesen, de mind érvényesülnek. A heteronómia lehetővé teszi, hogy ne kelljen azonosulni egyetlen elvvel. Ez mozgásteret nyújt, és bizonyos helyzetekben *játekterként* funkcionálhat: a heteronómia miatt viszonylag sokáig el lehet lávirozni, vagy akár ellenállni az agonisztikus értelemben.

Ha a hierarchia szigorúan érvényesülne és felülről egyértelműen jönnének az elvárások és igények, a rend nem heteronóm volna, hanem homonóm. Ez nyilvánvalóan egyértelműbb helyzetet teremtené: a kívülről számukra is világosan látszik, hogy az aktor a homonóm rendben nem szabad.

Azonban míg a homonóm rendben már mozgáster is alig van, a heteronóm rend ennél jóval nagyobb szabadságot nyújt; itt valójában van választási lehetőség. Cserébe viszont a direkt ellenállás nem lehetséges a szisztémából való kikerülés nélkül, legfeljebb lávirozni lehet. Kérdés, hogy megéri-e ez és meddig. Erkölcsileg az ellenállás akkor kezdi megérni, amikor hiába heteronóm a rend, de az egyén egyre több normáját szegi meg. Vagy talán azt lehetne mondani, hogy akkor, amikor egyre homonómbbá kezd válni. Minél homonómbb, minél jellemzőbb a hatalom egylényegű jelenléte, annál nagyobb az esélye, hogy az aktor direkt kerül szembe vele. A korábban említett *a posteriori* kritikai tudománnyá minősítődés ezt írja le. Valójában viszont inkább arról van szó, hogy nem az egyén választ agonisztikus viszony helyett antagonisztikusát, hanem *a hatalom talál rá*, ahogyan egyre inkább terjeszkedik, és számolja fel a rend heteronóm elveit, és azt a pluralitást is, amelynek az még helyet tudott adni.

Vélhetően, amikor egy heteronóm rendben – amennyiben az egyén azzal szembesül, hogy a hatalom/rend konfrontálódik („rátalál”) az egyes emberrel és elsöpri azt –, csak a szembenállás lehetősége a morálisan egyedül választható. Márcsak azért is, mert ez a heteronóm rend homonómmá válásának a folyamata, ahol is az rátalál az egyesre és felszámolja azt mint a különbözős, mint az ellenállás – potenciális vagy valóságos – pontját. Ha a rend homonómmá kezd válni, minden ilyen pontot fel akar majd számolni, mert ez a hatalomki-

terjesztés és homogenizálás logikája. Előbb-utóbb mindenki sorra kerül: a kompromisszum nem elég, a teljes alávetés ideje jön.

Valójában ez nemcsak arról szól, hogy mi az az utolsó pont, amikor még vissza lehet nyerni a szabadságot, noha a kilépésen keresztül, hanem arról is, hogy egy expanzívan terjeszkedő hatalom, miközben találkozik a többé-kevésbé szabad emberekkel, hogyan képes azokat alattvalókká változtatni jelentős részt annak köszönhetően, hogy olyan helyzetekbe hajszolja őket, ahol ők hoznak alávetést legitimáló döntéseket.

ÖSSZEGZŐ KITEKINTÉS: EMBEREK ÉS RENDSZEREK

Mindezek további politikafilozófiai értelmezéséhez, illetve bizonyosrészt új, noha kapcsolódó értelmezési keretbe helyezéséhez Hannah Arendt két szövege jelenthet számunkra segítséget, a polgári engedetlenségről írott (1972), valamint a marginális státuszúaknak a többségi társadalom meghatározta rendhez való viszonyát elemző tanulmányok (1945).

A polgári engedetlenség az egyénnek a rendhez való viszonyát mutatja meg, s a tiltakozás azon formáját jelenti, amely csak akkor lehetséges, ha magát a rendet előzetesen önkéntesen elfogadtuk. Azonban, ahogyan Arendt jelzi, noha az aggodalom amiatt, hogy ezzel az alkotmányos rendet jelentő *consensus universalis* kérdőjeleződik meg, a valóságban az ezzel szembeni kritika jóval gyakoribb, anélkül azonban, hogy attól a rend összeomlana. Az egyet nem értés nemcsak akkor lehet indokolt, ha aktuálisan nem értünk egyet a többségi – ezért esetleg kizáró – döntéssel, hanem akkor is, ha a politikai rendet megalapozó hallgatólágos konszenzusból ki vagyunk zárva.

Az expanzív hegemoniára nézve mindebből levonható néhány következtetés. Először is, megkérdőjelezhető, hogy egy expanzív rezsim – akár lokális, akár univerzális – aktusai bírnak-e a *consensus universalis* státusával. A válasz egyértelmű *nem* arra nézve, hogy a kulturális szférában ilyen módon létrejövő rend úgyszólván szent-e. Nem várható el az egyetértés és nem lehet kérdés az azzal való szembenállás érvényessége. Másrészt a hatalomgyakorlók teljes hegemoniára törő aktusa, amely ellenségeket definiál, nem képezhet olyan átfogó hallgatólágos megalapozást, amelynek mindenki a része. Továbbá ez nem hallgatólágos, hanem nyílt kizárása a releváns másiknak. Másként szólva, a hódítás nem teszi lehetővé azt, hogy a legyőzöttek tekintetében az új rend önkéntes beleegyezésen és egyetértésen alapuljon. Mindenekelőtt mert ez nem önkéntes. Figyelmeztető, hogy az esetleges utólágos bevonás – még a legnagyobb jóindulat mellett is – okkal és joggal vezethet bizalmatlansághoz a bevonás szándékkal szemben (Arendt, 1972: 91.). A konszenzus nélküli megalapozás jelentette hiányosságokat nehéz utólág reparálni.

Ha tehát egy olyan renddel szemben legitim lehet szembeszállni és nem követni a szabályait, amelyet előzetesen valamikor elfogadtunk, akkor még inkább az lehet, ha ez a rend eleve a kizárásunkon alapszik. De akkor vajon itt polgári engedetlenségről van szó, vagy valami másról? Míg a polgári engedetlenség a rendhez tartozik és az azon belüli tudatos, közösségi (társulásalapú) és mindig nyilvános ellentmondás, addig van egy másik forma is, az ellenállás (vö. Arendt, 1972: 102.). A kérdés az, hogy vajon az expanzív, totalizáló hegemón gyakorlattal szembeni cselekvés mércéje (viszonyítási pontja, amelyhez képest a cselekedetek értékelhetőek az egyén–hatalom-viszonylatban) a polgári engedetlenség nyilvános, társuláselvű, törvénszegő kritikája, vagy a nem nyilvános, a közhöz nem kötődő, s a rendet nemcsak alapjaiban tagadó, de annak szempontjából nem legitim, természete szerint antagonisztikus gyakorlat-e.

Úgy néz ki, a rendtől függ, hogy mely gyakorlat a cselekedetek viszonyítási pontja; a kizáró, totalizáló hegemoniával szembeni ellentörekvéseket pedig az is megkülönbözteti egymástól, hogy egyrészt hogyan viszonyulnak a közös-nyilvánoshoz, másrészt egyéni vagy társulásos karakterük. Arendt alapján a polgári engedetlenség nemcsak mindig nyilvános, tehát azt a teret célozza, ahol közös, tehát politikai ügyeink zajlanak, hanem egy cél érdekében társuló emberek gyakorlata, tehát sokak *politikai* gyakorlata.

Így az is kérdés, hogy milyen lehetőségeik vannak az egyéneknek, különösen, hogy – ahogyan próbáltam vázolni – olyan mikrohatalmi működésekkel és stratégiákkal találkoznak, amelyek az ellentmondás (és ellenállás) lehetőségét csökkentik. Végül pedig tekinthetünk e hatalmi gyakorlatokra a politikaalkotás hagyományos klasszikus, illetve arisztotelészi-arendti felfogása alapján is, vagyis a közös nyilvános politikai térhez való hozzáférés egyenlő jogosultsága és lehetősége alapján. Ennek fényében e mikrohatalmi stratégiák (a nagy, hegemonizáló célok lokális megvalósulásaiként) pontosan ettől a közös tértől, illetve bármilyen nyilvánosság-, ezzel közösség- és politikaalkotási lehetőségtől próbálják meg elvágni az embereket.

A másik itt felmerülő kérdés a hatalmi beavatkozásra adott egyéni válaszokra irányul, amelyet Arendt az integráció vonatkozásában választott egyéni zsidó életstratégiák kapcsán *pária* és *parvenü* megkülönböztetésével ragad meg (Arendt 1945). Mind a pária, mind a parvenü marginális helyzeten belüli pozíció. A pária az alávetett, aki azonban éppen szabadságvágya miatt fenyegető a hatalom számára, mert a politikaitól távolabb vagy közelebb lévő módon, de választása az ellenállás, s a rend kritikáját jelenti, s a rend felbontásának lehetőségét hordozza – annak köszönhetően is, hogy létében és választásában rejlő szabadsága egyben a többség közegében a rend abszurditásának, ellentmondásainak vagy éppen illegitimitásának a felmutatója.

Hasonlóan a totális hegemoniára törekvő rendszerben élő kisemberhez, a páriáé is individuális pozíció abban az értelemben, hogy – szemben az arendti

értelemben vett polgári engedetlenséggel, mely végső soron a társulás egy formája – nem alkalmas politikaalkotásra, nem képes politikaivá válni a politika létrehozásának klasszikus értelmében. Mindazonáltal a pária nem politikán kívüli: kivonulása egy apolitikus lét választását jelenti, de szabadságot szellemi értelemben (Arendt első pária-típusa), ami tettében és tartalmában kihívás a renddel szemben. Lehetséges politikainak lennie akkor is, ha nem beágyazódik, hanem kilép a rendből, felidézve utóbbi félelmét e tettől (második típus). Lehetséges, hogy jólelkűségében bár nem lázad a rend ellen, de a hasonlóan marginálisak – a kisemberek – szimpátiáját idézi fel, miközben a kontrolltól tartás érzelmét közvetíti felénk (harmadik típus). S ha lehetetlen a többségi rendbe való beágyazódása, de ez együtt jár a hétköznapiaság iránti vággyal, az rámutathat a rend abszurditására, s ezért a közösség számára önreflexív és fel szabadító lehet (negyedik típus).

A parvenü az a hatalom szempontjából marginális személy, aki mégis a hatalom felé törekszik és a rend uraihoz apellál; a zsarnokok támogatója. Feladja önmagát, hogy Valaki legyen, és végül *senki* lesz. Mindez figyelmeztető, és igazolója a párialét választásának: a kontrolltól való szabadulás útja nem lehetséges az elnyomóval való azonosulással. A parvenü tetteinek fő mozgatója azonban az, mondja Arendt, hogy fél attól, hogy újra páriává válik; s hogy az autoriter kontroll őt ugyanúgy elpusztítja, mint a páriát, következményként a rend még elkötelezettebb öre lesz.

A politikai intenzitásváltás által életre hívott helyzetben az expanzív és a másikat alávétő hegemon rezsimepítés olyan rendet igyekszik létrehozni, amellyel szemben akár a polgári engedetlenség, akár az ellenállás jogos lehet, de nem szükségképpen reális. Bármely helyzetben is legyenek a polgárok – egy központi erőforrásokat uraló, vagy egy lokális hatalommal szemben –, társulási és politikaalkotási képességeik korlátozottak vagy az autoriter vektorú rezsime által definíció szerint korlátozandóak. A kompromisszum ezzel a típusú hatalommal mérsékelheti annak totalizáló karakterét, másrésztől azonban lemondást jelent az önálló társulás- és politikaalkotásról, miközben e rezsime hallgatólagos elfogadását jelenti. A kompromisszum határterületén az arendti parvenüvel pedig a rendbe való betagozódást és annak építését. Ezzel szemben, az ellentmondás és ellenállás individuális karakterűvé válása – mint az arendti pária esetében – olyan életstratégiákat hívhat életre, amelyekben a szabadság bár priváttá válik, de mégsem szükségszerűen tartalmaz korlátozást arra nézve, hogy az a renddel szembeni intellektuális ellenállásként hosszabb távon sokak számára hozzáférhető legyen. Így pedig, hogy megalapozása lehessen egy jövőbeli társulásnak és politikaalkotásnak.

TÁMOGATÁS

A PD 135048 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a PD_20 „OTKA” Posztdoktori kiválósági program finanszírozásában valósult meg.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány előadott és írott változataihoz fűzött kritikai kommentárjaikért köszönettel tartozom a következőknek: Balogh László Levente, Kiss Balázs, Kováts Eszter, Felix Petersen, Szabó Márton, Szűcs Zoltán Gábor, valamint a szöveg anonim bírálói.

JEGYZETEK

- ¹ Érdemes lehet megemlíteni, hogy Orbán szakdolgozatában (Orbán, 1987) Gramsci hegemonia-elméletével is foglalkozott egyebek mellett.
- ² Az Orbán-rezsim nemzeti identitáspolitikai-formálásra irányuló igényét azonban leginkább egy sor, az időszakban alapított, történeti profilú intézet elégítette ki. A szintén újonnan alapított Nemzeti Közszerológiai Egyetemen alakult meg a Molnár Tamás Kutató Központ. A jobboldali bölcsészértelmiségi hátszínigényeit szolgálta ki, illetve belső ellentéteit képezte le a két történelemkutató-intézet létrehozása (2013), a Veritas és a RETÖRKI. De e körbe sorolhatók a Schmitt Mária-féle intézetek is, valamint a később, 2018-ban megalakuló Magyarságkutató Intézet. (Lásd még a következő áttekintést, Kristóf, 2021: 23–31.)
- ³ E ponton Foucault-t érdemes idézni: *in* Wenman, 2015: 39.
- ⁴ Például, ha a hatalomgyakorló elfogadta azt, hogy a tudomány nemzetközi, vagyis nem írhatja felül kizárólagosan a rezsim ideológiai elvárásainak való megfeleléssel, mert a kettő ütközik.
- ⁵ Itt alapvetően nem a diszkurzív tartalmakkal és mintázatokkal foglalkozom, hanem az ideológiai diskurzushoz kapcsolódó cselekvésformákkal.
- ⁶ A kompromisszumos politikai kultúrához, Gutmann–Thompson, 2010.
- ⁷ Ennek figyelemre méltó példája (különösen a következtetései a totalitárius akadémiai baloldaltól): Molnár, 2019.

IRODALOM

- Arendt, Hannah (1945): The Jew as Pariah: A Hidden Tradition. *Jewish Social Studies*, Vol. 6, No. 2, 99–122.
- Arendt, Hannah (1972): Civil Disobedience. In: Hannah Arendt: *Crises of the Republic: Lying in Politics, Civil Disobedience, On Violence, Thoughts on Politics and Revolution*. New York, Harcourt Brace and Jovanovich. 49–102.

- Barna Emília–Madár Mária–Nagy Kristóf–Szarvas Márton (2019): Dinamikus hatalom: Kulturális termelés és politika Magyarországon 2010 után. *Fordulat*, 26. szám, 225–251.
- Békés Márton (2020): *Kulturális hadviselés: A kulturális hatalom elmélete és gyakorlata*. Budapest, Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány.
- Gramsci, Antonio (1977): *Az új fejedelem*. Budapest, Magyar Helikon.
- Gutmann, Amy–Thompson, Dennis (2010): The mindsets of political compromise. *Perspectives on Politics*, 8, no. 4: 1125–1143. <https://doi.org/10.1017/s1537592710003270>.
- Kristóf Luca (2021): *Kultúrccsaták: Kulturális elit és politika a mai Magyarországon*. Budapest: Gondolat Kiadó–Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Laclau, Ernesto (2005): *On Populist Reason*. London–New York, Verso.
- Moffitt, Benjamin (2016): *Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford, Stanford University Press.
- Molnár Attila Károly (2019): A kultúrpolitika és a modus vivendi esélye. *Polgári Szemle*, 5. évf., 1–3. szám, 255–270. <https://doi.org/10.24307/psz.2019.0916>
- Mudde, Cas–Kaltwasser, Cristobal Rovira (2017): *Populism: A very short introduction*. New York, Oxford University Press.
- Müller, Jan-Werner (2017): *What is Populism?* Penguin.
- Neilson, William S. (1999): The Economics of Favors. *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 39, No. 4, 387–397. [https://doi.org/10.1016/S0167-2681\(99\)00047-5](https://doi.org/10.1016/S0167-2681(99)00047-5)
- Orbán Viktor (1987): *Társadalmi önszerveződés és mozgalom a politikai rendszerben: A lengyel példa*. Szakdolgozat, Budapest, ELTE ÁJK.
- Orbán Viktor (2018): Orbán Viktor beszéde a XXIX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. Forrás: miniszerelnok.hu, 2018. július 28. Tusnádfürdő (Baile Tusnad) URL: <https://miniszerelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-xxix-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban/>
- Palonen, Emilia (2017): Complex Futures: Problems and Performance in Populism. *Redescriptions*, Vol. 20, No. 1 (Spring 2017), 144–150. <http://dx.doi.org/10.7227/R.20.19>
- Palonen, Emilia (2021): Democracy vs. Demography: Rethinking Politics and the People as Debate. *Thesis Eleven* (January 2021), 1–16. <https://doi.org/10.1177/0725513620983686>
- Reisz, Matthew (2021): Universities in repressive states ‘hollow copies’: Education institutions are being undermined from within, everywhere from Turkey to Brazil, online conference hears. *Times Higher Education*, 2021. április 2. URL: <https://www.timeshighereducation.com/news/universities-repressive-states-hollow-copies>
- Schmitt, Carl (2002): A politikai fogalma. In: Schmitt, Carl: *A politikai fogalma*. Fordította Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 7–102.
- Torring, Jacob (1999): *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe, and Zizek*. Blackwell.
- Wenman, Mark (2015): *Agonistic Democracy: Constituent Power in the Era of Globalisation*. Cambridge, Cambridge University Press.

POLITIKAI DISKURZUSOK ÉS POLITIKAI NYELV

Molnár Anna–Takács Lili–Jakusné Harnos Éva
A Covid–19-világjárvány biztonságiasítása
metaforikus politikai diskurzussal

Szabó Lilla Petronella
Karnyújtásnyira a választóktól?
A perszonalizáció vizsgálata a személyes névmásokon keresztül
az Egyesült Államok politikai kommunikációjában

Havasi Benigna
Bevezetés a politolingvisztikába.
A politikai szókincs vizsgálatának lehetőségei

A COVID-19-VILÁGJÁRVÁNY BIZTONSÁGIASÍTÁSA METAFORIKUS POLITIKAI DISKURZUSSAL¹

Molnár Anna

(Nemzeti Közszerológati Egyetem)

Takács Lili

(Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola)

Jakusné Harnos Éva

(Nemzeti Közszerológati Egyetem)

*A tanulmány beérkezett: 2021. október 19., opponálás: 2021. november 9. – november 25.,
véglegesítve: 2021. december 1.*

ÖSSZEFOGLALÁS

A koronavírus-világjárványra reagálva a politikusok világszerte alkalmazták a háborús forgatókönyveket, amelyeknek már hagyománya van a járványkezelésben. A tanulmány összehasonlítja a magyar miniszterelnök járványkezelésről szóló közösségi média-posztjait a közszérológati médiában közzétett beszédeivel és bejelentéseivel. A szövegekből szoftveres kvantitatív tartalomelemzéssel nyertünk adatokat a háborús és a katonai témájú metaforákra vonatkozóan, amelyet a helyzet megmagyarázására és az intézkedések indoklására szolgáló metaforikus forgatókönyvek kvalitatív elemzése követett. Végül összevetettük a miniszterelnöknek a közösségi média-posztok és a beszédek, valamint a bejelentések szövegeiben megjelenő és a vizuális illusztrációk által sugallt szerepeit. A verbális kommunikáció a háborúval kapcsolatos metaforikus és a katonasággal kapcsolatos valóságos megállapítások között váltakozott. Harmadik fogalmi tartományt is azonosítottunk, amely a félelem volt. Az üzenetek többnyire a nemzeti összetartásról szóltak, de vizuális értelemben a miniszterelnök volt az események főszereplője. A közvélemény-kutatások szerint ez a kommunikáció hatékonynak bizonyult. Kutatásunk feltárta, hogyan ment végbe a világjárvány biztonságiasítása az internethasználók és a hagyományos média fogyasztói számára létrehozott politikai diskurzus révén. A veszélyhelyzet kihirdetését a félelemmel, a háborúval és a katonákkal kapcsolatos metaforák alapozták meg. A miniszterelnök cselekvőképes és felelős vezetőként került az események középpontjába. Bár az általa küldött verbális üzenetek a közösségi érzés és a közös cselekvés köré rendeződtek, a politikai cselekvés perszonalizációja volt megfigyelhető közvetett eszközökkel, például vizuális üzenetekkel. Az elemzett időszakban a perszonalizáció a pandémia biztonságiasítását szolgálta, miközben a miniszterelnök karizmatikus vezetőként a figyelem középpontjában állt, hitelesítve a fenyegetés súlyosságát és a rendkívüli intézkedések bevezetését.

Kulcsszavak: biztonságiasítás ■ perszonalizáció ■ metaforikus
diskurzus ■ veszélyhelyzet ■ médiaelemzés

A koronavírus-járvány okozta kihívásokra mind a politikusok, mind a hírműsorok számos esetben háborús metaforák használatával reagáltak. Március 9-én Giuseppe Conte olasz miniszterelnök a második világháborúra utalt, amikor Winston Churchillt idézve Olaszország „legsötétebb órájára”-ról beszélt (Lowen, 2020), majd a háborús gazdaság fogalma jelent meg az olasz Covid-19-megbízott egyik beszédében (Il Fatto Quotidiano, 2020). Angliában II. Erzsébet királynő április 5-i televíziós beszédében egy második világháborús dalt idézett („we will meet again”) (Landler, 2020). Donald Trump, az Egyesült Államok elnöke önmagát már háborús elnökként határozta meg (Mason–Holand, 2020), aki egy láthatatlan ellenséggel harcol. Hszi Csin-ping a hivatalos narratíva szerint a népek háborúját vívta a világjárvány ellen. A háborús metafora a nemzetközi szervezetek járvánnyal kapcsolatos kommunikációjában is megjelent: Antonio Guterres ENSZ-főtitkár egy online G-20 csúcson az alábbi hasonlatot használta: „...háborúban állunk a vírussal – és nem állunk győzelemre. A győzelemhez haditervre van szükségünk.” (United Nations, 2020). A háborús metaforák használata Magyarországon is rendszeres és széles körben elterjedt a kormányzati kommunikációban, Orbán Viktor miniszterelnök napi szinten használja őket.

Jelen tanulmány célja, hogy mélységi elemzést nyújtson Orbán Viktor miniszterelnök 2020. március 4. és 2020. május 26. közötti kommunikációjáról, kiemelt tekintettel a háborús metaforák használatára. Célunk a hasonlóságok és különbségek felfedése a miniszterelnöknek a hagyományos és a közösségi médiabeli kommunikációjában.²

BIZTONSÁGIASÍTÁS ÉS PERSZONALIZÁCIÓ

2020-ban a világjárvány alatt a közegészségügy egyre inkább biztonságiasodott (Dijkstra, 2020; Temitope–Knight, 2020). A koppenhágai iskola biztonságiasítással foglalkozó elmélete szerint egy téma akkor válik biztonságiasítottá, ha rendkívüli intézkedéseket igénylő egzisztenciális fenyegetésként jelenítik meg, ami igazolja az egyébként megszokott politikai folyamatok kereteiből való kilépést. A biztonságiasítás jellemzően sajátos retorikájú kommunikációt, és egy olyan politikai döntési helyzetet feltételez, ami lehetővé teszi a rendkívüli intézkedések elfogadását, beleértve a más helyzetben elidegeníthetetlennek tekintett jogok korlátozását. Az adott téma beszédaktuson (speech act) keresztül válik biztonsági kérdéssé, és csak akkor biztonságiasodik, ha a közönség annak fogadja azt el (Buzan et al., 1998: 25.). A biztonságiasítás tehát akkor válik sikeressé, ha a biztonságiasító aktor igazolni és legitimálni tudja a rendkívüli és sürgős intézkedéseket (Waever, 1995; Waever–Buzan, 1993; Buzan et al., 1998: 25.; Balzacq, 2005: 171–201.; Balzacq, 2008: 75–100.; Balzacq, 2011; Balzacq et al., 2015).

Tálas Péter szerint a modern politikában a biztonságiasításon keresztül történő hatalomgyakorlás széles körben elterjedt. Ez azért válhatott lehetővé, mert a társadalom egy válság esetén mindig a végrehajtó hatalomhoz, azaz a kormányhoz fordul, tőle vár megoldást, amihez a bizalmat is megadja. Az ilyen helyzetekben általában a kormányok támogatottsága is nő. A társadalom a bizalom mellett megadja a kormány számára a jogot, hogy rendkívüli intézkedések alkalmazásával szüntesse meg az egzisztenciális fenyegetésként azonosított jelenséget, ami egyben korlátozott társadalmi vitát és jelentős többletforrásokat is magában foglal. A modern társadalmakban a biztonságérzékelést nem a közvetlen tapasztalatok, hanem a média és a közbeszéd formálja, ami megkönnyíti különböző témák biztonságiasítását (Tálas, 2016).

Kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogyan valósul meg a biztonságiasítás folyamata a hagyományos médiában és a közösségi médiában folytatott kommunikáción keresztül, és melyek a koronavírus-járvány sikeres magyarországi biztonságiasításának jellemzői. Ahogy korábban említettük, a biztonságiasítás beszédaktuson keresztül történik, amely hibrid természetű is lehet (Verschueren, 1999: 24.), így vegyülnek benne az asszertíva elemei (állítások) és a deklaráció elemei (a valóságban változást előidéző megnyilatkozások, amelyek gyakran intézményekhez kötődnek). Ennek következtében vagy egy intézmény vagy egy személy rendelkezhet azzal a befolyással, ami hihetővé teheti a biztonságiasítás folyamatát. Magyarországon a járvánnyal kapcsolatos kormányzati kommunikáció a miniszterelnöknél összpontosult, ami igazolja a biztonságiasítási stratégiák és a politikai perszonalizáció közötti kapcsolatok kutatásának létjogosultságát.

Az elmúlt évtizedekben a politika egyik meghatározó jelenségévé vált a perszonalizáció, ami szorosan köthető a politikai vezetők szerepének erősödéséhez. A politikai vezetés centralizációja és a vezetői szerep perszonalizációja korunk demokráciáinak jellemzője, így a politikai perszonalizáció, és a perszonalizált pártok választási eredményei a tudományos kutatások fókuszpontjába kerültek (lásd pl. Papp–Zorigt, 2016; Kendall–Taylor, 2017; Körösenyi, 2018; Körösenyi et al., 2020; Sata–Karolewsky, 2020). A perszonalizáció során az egyéni aktor (szereplő) politikai súlya nő, miközben a politikai csoport (pl. politikai párt) központi szerepe csökken (Rahat–Sheafer, 2007: 65.; Garzia, 2017). A hagyományos ideológiák háttérbe szorulásával a politikusok személyisége, élete, gyakran leegyszerűsítő kommunikációs stílusa nyer teret az általa képviselt párt vagy mozgalom politikai programjával szemben. A vezetés perszonalizációja szorosan összekapcsolódik a biztonságiasítás jelenségével. Mariaeugenia Parito (2015) szerint egy példa nélküli válság vagy vészhelyzet során, ahol a populista politikusok egyértelműen el tudják különíteni az „elenséget”, az „áldozatot” és a „megmentőt”, a pártideológiával igazolt tényeken alapuló politizálást felváltja az érzelmi alapú döntéshozatal. Egy ilyen helyzetben kiemelkedő szerephez jut az olyan karizmatikus vezető, aki a vá-

lasztók felé meggyőzően és leegyszerűsítve tudja kommunikálni a válságra adott politikai választ. Magyarországon a koronavírus-járvány súlyosbodásával párhuzamosan Orbán Viktor miniszterelnök biztonságiasítani kezdte a pandémiát. Ebben az esetben a kormányzati biztonságiasítási „kampány” hozzájárult a politikai vezetés népszerűségének megerősítéséhez, így a járvány témáját belpolitikai célokra is felhasználták.

Tekintettel arra, hogy a koronavírus halálozási rátája magasabb, mint az influenzáé, a koronavírus-betegek számának növekedése az egészségügyi rendszer összeomlásához vezethetett, így a koronavírus-járvány hamar egzisztenciális közegészségügyi fenyegetéssé vált (Murphy, 2020; Kolf Schooten–Ruijter, 2020; Ferhani–Rushton, 2020; Grundy–Warr–Lin, 2020). Magyarországon, hasonlóan más országokhoz, a járvány lassítását célzó kormányzati intézkedések következtében sajátos helyzet alakult ki: a végrehajtó hatalom jogkörei megnöttek, s emellett a járványra adott válasz militarizálódott. A biztonságiasító szereplő – esetünkben a miniszterelnök – a közegészségügyi fenyegetést az egész nemzetre leselkedő egzisztenciális fenyegetésként jelezte. A koronavírus-járványhoz kapcsolódóan a kormány rendkívüli intézkedéseket és veszélyhelyzetet vezetett be, ami az állampolgárok szabadságjogainak részleges korlátozásával járt, a veszélyhelyzet miatt pedig a társadalom elfogadta a rendkívüli intézkedéseket. A bevezetett intézkedések az alábbiak szerint követték egymást: 2020. január 31-én felállították a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzset, amely első ülését február 28-án tartotta. Március 4-én a kormány elindította a hivatalos járványügyi honlapját (koronavirus.gov.hu) és Facebook-oldalát. Ahogy a járvány elérte Európát, majd Magyarországot, megszülettek az első veszélyhelyzeti intézkedések: március 11-én a felsőoktatás, majd március 13-tól a teljes közoktatás online oktatásra tért át. Március 17-én rövidült az üzletek nyitvatartási ideje, 27-én korlátozták a mozgásszabadságot. Március 19-től kezdve bevezettek a gazdasági károk csökkentését szolgáló intézkedéseket. A kórházak élére, majd március 29-étől a stratégiáinak minősített intézmények élére katonai parancsnokokat neveztek ki, akik a veszélyhelyzeti intézkedések végrehajtását felügyelték. Március 30-án a parlament elfogadta a számos kritikával illetett felhatalmazási törvényt, amely veszélyhelyzetet hirdetett ki, és a kormányt meghatározatlan időre rendeleti kormányzásra hatalmazta fel.

Kolf Schooten és Ruijter (2020: 481.) megállapítása, miszerint a fertőzések biztonságiasítása a katonaság bevonásához vezet, Magyarország járványkezelése esetében is igazolást nyert. Márciusban megjelent a honvédség a stratégiai vállalatok vezetésénél, hogy monitorozzák és koordinálják a működésüket, valamint biztosítsák a fizikai biztonságukat (MTI, 2020). Június 17-én a parlament visszavonta a felhatalmazási törvényt.

MÓDSZERTAN

A háborús metaforákat gyakran használják a politikai diskurzusban a közös háttértudás sémájának forrásaként, ha a cselekvés és a társadalom egységére van szükség (Steinert, 2003; Lakoff, 2008; Gibbs, 2017; Flusberg et al., 2018). A 2000-es évek elején kitört fertőző betegségekről, különösen a száj- és körmőfájásról, illetve a madárinfluenzáról szóló kommunikációban már dokumentálták és elemezték a háborús metaforák alkalmazását (Nerlich, 2011). A háborús metaforák a közösség által osztott háttértudásra épülnek, amely történelmi tapasztalaton alapul és kulturális sajátosságai vannak. Kognitív nyelvészeti értelemben fogalmi jellegűek, mégis valószerűnek tűnnek a háborúk gyakori előfordulása miatt, sőt, diskurzusmetaforák forrástartományaként, szolgálnak látszólag nem kapcsolódó események tekintetében is.

A diskurzusmetaforákat (Wallis et al., 2005; Zinken, 2007) egy probléma bonyolultságának csökkentésére használják, például arra, hogy jelképezzék egy láthatatlan mikroorganizmus terjedését, amely világszerte életet veszélyeztet és megbénítja a globális gazdaságot és politikát. Azért alakítják ki őket, hogy közös narratíva jöjjön létre, amely alátámasztja a társadalmi és a politikai cselekvést a létrehozott kognitív kerettel, amely egyúttal cselekvési forgatókönyveket indít el. Kutatásunk ezt a folyamatot vizsgálta. A magyar politikai diskurzusban megjelent háborús metaforák szembetűnőek voltak, így elemzésük megfelelő a tartalom feltárására. A szövegtörzset létrehozásakor mind a magyar nyelvű üzeneteket, mind az angol nyelvű fordításait megvizsgáltuk – ez utóbbiaknak a külföldre irányuló kommunikáció miatt volt jelentősége. A koronavírus-járványról szóló politikai diskurzus elemzése során három metafora-csoportot azonosítottunk a hagyományos médiában: a félelemmel kapcsolatos, a háborúval kapcsolatos, továbbá az eseményeket a katonai tevékenység kognitív keretében értelmező klasztert (1. táblázat). A miniszterelnök közösségi média-posztjaiban csak két metafora-csoportot azonosítottunk (2. táblázat; lásd a *Háborús metaforák a közösségi médiadiskurzusban* című részt).

1. táblázat. A három metafora-tartományba sorolt nyelvi elemek a hagyományos média kommunikációjában

Félelem	Háború	Katonai tevékenység
közvetlen veszélyek/im-pending dangers	csata a vírus ellen/battle against the virus	mobilizál/mobilise
pánikot kelt/generate panic	harc a vírus ellen/combating the virus	stratégia/strategy
helyreállítani a biztonsá-gérzetet/restore sense of security	láthatatlan, ismeretlen el-lenség/invisible, unknown enemy	operatív törzs/ Operational Group

Félelem	Háború	Katonai tevékenység
árt/cause harm	védelmi erőfeszítés/de-fence efforts	emberéletek védelme/protection of human lives
fenyegetés az emberi életre/a threat to human life	erőtartalékok/reserves of strength	virológusok különítménye/task force of virologists
elsődleges veszélyforrás/primary danger	önvédelem a globális pandémia ellen/self-defence against the global pandemic	katonai műveleti irányító csoportok/operational military control units
veszélyhelyzet/state of danger	védelmi vonal/line of defence	altisztek/NCOs
vészhelyzet/state of emergency	front/military front	önkéntesek/volunteers
súlyos veszély/grave danger	védekezési időszak/de-fence period	tisztek/officers
veszélyeztetet, veszélyeztető/endangering	haditerv/battle plan	katonai képességek/military capabilities
félelem/fear	egészségügyi front/health-care front	egészségügyi szolgálatra telepítve/deployed on medical service
nehéz idők/difficult times	a védelmi műveletek hadszíntere/theatre of defence operations	az ország önvédelmi kapacitása/the country's capacity to protect itself
	védelmi műveletek/de-fence operations	települő egység/deployment unit
	harcolni a vírus terjedése ellen/fight against the spread of the virus	veggyvédelmi szakértők/chemical protection specialists
	visszaverni a támadást/repel this attack	
	védekezés négy fronton/defences on four fronts	
	tartani az arcvonalat/hold the line	
	négy hadszíntér/four theatres of operations	
	elhárítani a támadást/ward off the attack	

Forrás: saját szerkesztés

Tanulmányunkban a fentebb ismertetett módszertan alapján szoftverrel támogatott korpuszelemzéssel vizsgáljuk a miniszterelnök 2020. március 4. (Orbán első hivatalos, járvánnyal kapcsolatos bejelentése) és 2020. május 26. (a veszélyhelyzet megszüntetésére vonatkozó javaslat benyújtása a parlamentben) közötti kommunikációját. Ebben az időkeretben mind a hagyományos,

mind a közösségi médiában megjelenő kommunikációt elemeztük, hogy meghatározzuk a hasonlóságokat és a különbségeket a háborús és a katonai terminológia használatában, a veszélyhelyzet időszakában. Az eltérésekre vonatkozó feltételezéseinket alátámasztotta, hogy veszélyhelyzetben a közvélemény inkább a hagyományos médiához fordul, mert ott jobb technikai lehetőség van a hosszabb üzenetek közlésére. Bár globálisan csökken a közszolgálati és a hagyományos médiumok közönsége, a Nielsen-kutatóintézet 56%-os növekedést mért az Egyesült Államokban 2017-ben, a Harvey hurrikán idején. A pandémia alatt pedig 12-17%-os tévénézési növekedést mutattak ki Olaszországban és Dél-Koreában (Hall, 2020). Ez bizonyítja, hogy a hírfogyasztók hajlamosabbak a közszolgálati médiumokhoz fordulni, amikor az otthonukban kell maradniuk nemzeti veszélyhelyzet idején, ami alátámasztja a hagyományos médiadiskurzus elemzésének szükségességét.

A szakirodalom szerint szövegtörzs alapú elemzésre mind a kvantitatív, mind a kvalitatív, szoftveres, kutató által felügyelt módszer alkalmazható (Franzosi, 2018; Kutter, 2018). Két törzst hoztunk létre a fentiekben megjelölt 2020. március 4. és május 26. közötti időszakra: egyet a miniszterelnök Facebook-posztjaiból, egyet pedig a hagyományos médiában közzétett beszédek és bejelentéseinek szövegeiből. Miután kialakítottuk az 1. táblázatban bemutatott három klasztert, valamint a 2. táblázatban szereplő két klasztert, az azonosított kulcsszavak és -kifejezések gyakoriságát SentiOne elemző programmal vizsgáltuk mindkét törzsben. Jelentős eltérést feltételeztünk a háborúval és a katonai műveletekkel kapcsolatos metaforák tekintetében. A veszélyre és a félelemre való utalások annyira eltértek, hogy a közösségi média-posztokban gyakorlatilag nem jelentek meg. Kutatásunk problémaközpontú volt, azaz arra kerestük a választ, hogyan használták a félelemmel, a háborúval és a katonasággal kapcsolatos metaforákat a világjárvány biztonságiasítására, és milyen mértékben aknázták ki a miniszterelnök az ebben rejlő lehetőségeket a politikai intézkedések perszonalizációjára. Ez utóbbi okból megvizsgáltuk a két szövegtörzsben az egyes szám első személyre („én”), és a többes szám első személyre („mi”) utaló nyelvi jeleket. A módszerünk bizonyos mértékig heurisztikus, abból a szempontból, hogy előolvastuk a szövegeket és előre megállapítottuk, illetve csoportosítottuk a kulcsszavakat – ez azonban a társadalomtudományokban elfogadott módszer (Kutter, 2018: 170–171.). A számítógépes elemzés statisztikáit az adatok értelmezésekor a hipotéziseink megerősítésére vagy cáfolatára használtuk.

A szövegek kiválasztása eltérő megközelítést igényelt: a hagyományos médiaszövegek esetében a cím volt a döntő. A Facebook-posztok esetében kvalitatív kódolást alkalmaztunk: összesen 174 Facebook-posztot gyűjtöttünk a megjelölt időszakból, amelyek a közösségi médiakörnyezetet alkotják. Minden posztot két személy kódolt, egymástól függetlenül. Három kategóriát ál-

lítettünk fel annak meghatározására, hogy kapcsolatos-e a poszt a pandémiával: közvetlenül kapcsolódik, közvetve kapcsolódik (jelentéstani okokból, vagy vizuális effektek alapján), és nem kapcsolódik.³ Nyolc nappal azután, hogy az első koronavírus-beteget azonosították Magyarországon, a miniszterelnök számolni kezdte a napokat a Facebook-posztjaiban (például: tizenötödik nap, tizenkettedik nap). Bár ez értelmezhető közvetlen utalásként a pandémiás helyzetre, az alábbi okok miatt úgy döntöttünk, hogy figyelmen kívül hagyjuk: 1.) csak a veszélyhelyzet nyolcadik napján kezdte a napok számozását; 2.) a számolást következtetlenségül alkalmazta: a legtöbb, a járvánnyal közvetlen kapcsolatban lévő poszt nem volt megszámozva, miközben néhány, e szempontból irreleváns poszt igen. Nem végeztünk teljes körű szentiment analízist, mert a miniszterelnök hivatalos honlapján feltételezhetően moderálják a követők részvételét és kommentjeit.

A miniszterelnök veszélyhelyzeti időszak alatti, a Covid-19-ről szóló közösségi média kommunikációja mellett a hagyományos médiában ugyanarról a témáról folytatott kommunikációja volt az összehasonlító elemzés alapja. A járvánnyal kapcsolatos kormányzati honlap (www.koronavirus.gov.hu) a nemzeti veszélyhelyzet kezdetétől elindult az állampolgárok tájékoztatására és a hivatalos bejelentések közzétételére. Angol nyelvű változata, részben bizonyára a külföldi közvélemény számára, közzétette a miniszterelnök parlamenti beszédeinek angol nyelvű fordítását (a beszédek részeit magyarul közölte a közszolgálati média), továbbá a közszolgálati rádióban adott heti interjúnak angol nyelvű fordítását.

A veszélyhelyzet kihirdetésétől az azt megszüntető parlamenti határozat benyújtásáig 21 beszéd és interjú angol nyelvű szövegét elemeztük ugyanazzal a módszerrel, mint a közösségi média szövegeket, hogy feltárjuk a helyzetről szóló narratívákban lévő esetleges különbségeket. A miniszterelnök beszédeinek és bejelentéseinek a kormány honlapján közzétett szöveges átiratát a népesség médiafogyasztási szokásai miatt volt indokolt vizsgálni. A 2019. évi Reuters Digital News Report szerint Magyarországon a hírfogyasztók 85%-a online forrásokat használ, beleértve a közösségi médiát (Newman et al., 2019). 2019 őszén a szokásos Eurobarometer-felmérés eredménye szerint a népesség 61%-a a televízióból értesült a belpolitikai témákról, és csak 28%-a honlapokról. Az állampolgárok 57%-a használta naponta az internetet, 80%-a a televíziót, és 39%-a minden nap hallgatott rádióadást (Európai Bizottság, 2019). Következésképpen a miniszterelnök beszédeinek és bejelentéseinek online szöveges átirata indokoltan, a tudományos pontosság kedvéért került az elemzett szövegkorpuszba.

Annak indoklására, hogy miért választottunk két különböző szövegkorpuszt az Orbán Viktor kommunikációjában megjelenő háborús metaforák kutatására, meg kell vizsgálnunk a hagyományos és a közösségi médiában folytatott kommunikációja közötti jelentős különbségeket.

POLITIKUSOK ÉS A KÖZÖSSÉGI MÉDIA – ORBÁN ÉS A KÖZÖSSÉGI MÉDIA

Az ún. hibrid médiarendszer (Chadwick, 2013; Chadwick et al., 2016) megjelenítése érdekében kutatásunkban Orbán közösségi médiakommunikációját is megvizsgáltuk. A közösségi médiában megjelentetett politikai információk különösen alkalmasak a meggyőzésre, hiszen ezen a felületen a hírek a társadalmi jellemvonásokkal és a közvéleménnyel összhangban jelennek meg (Zuniga, et al., 2018). Ennek következtében a közösségi média használata elterjedtebbé vált, és egyre inkább a politikai információk forrásává válik, részben a hírportálok (news media) miatt, részben pedig a személyes kötődések megléte miatt. A fentieket igazolja a Reuters 2019-es digitális média felmérése (Digital Media Report), ami szerint a közösségi média – elsősorban a Facebook – hírforrásként való használata egyre elterjedtebb a magyar választók körében (Bognar, 2019). A perszonalizált politikai közösségekben az olyan közösségi médiumok, mint a Twitter vagy a Facebook azért is megfelelő kommunikációs eszközök, mert a hangsúlyt a politikus személyére (az egyénre) helyezik, és nem az általa képviselt politikai pártra, így tágítják a perszonalizált kampány politikai terét (Enli–Skogerbø, 2013). Magyarországon online és offline egyaránt a miniszterelnök rendelkezik a legnagyobb támogatói bázissal. A legfontosabb online kommunikációs csatornája a Facebook, míg a Twitter – a közösségi médiabeli politikai kommunikáció másik fontos platformja – Magyarországon kevésbé használt, Orbán legutóbb 2017 februárjában posztolt ott utoljára. Bár a miniszterelnöknek van hivatalos Instagram-fiókja, valószínűleg azért, hogy ellensúlyozza a Fidesz 30 éven aluli választók körében való alacsony támogatottságát (HVG, 2020), kutatásunk ideje alatt az Instagram-bejegyzéseinek nagy része megegyezett a Facebook-bejegyzéseivel. A kutatás alatt egy fontos momentumot kell kiemelni Orbán Instagramja kapcsán: április 16-án Orbán egy, az érettségi vizsgákkal kapcsolatos intézkedésekről szóló aláírt rendeletet még azelőtt posztolt az Instagramjára, hogy az a Magyar Közlönyben megjelent volna (Bozzay, 2020).

Figyelembe véve azt, hogy a Facebook a miniszterelnök, és a magyar választók körében a legelterjedtebb közösségi médium, valamint azt, hogy Orbán az új járványügyi intézkedéseket több alkalommal is a Facebookon jelentette be élőben, és nem a hagyományos médiát használta erre a célra (pl. közszolgálati televízió, vagy sajtókonferencia), az elemzés második komponensének a Facebookot választottuk.

A Facebook-posztok kódolása után úgy találtuk, hogy a szövegtörzsből 130 poszt volt kapcsolatban a pandémiával: 114 közvetlenül, 16 pedig közvetve, azaz a posztok 75 %-a volt a koronavírussal kapcsolatos.

Orbán posztjai rendszerint egy, vagy két képet, vagy maximum egy mondatos összefoglaló szöveggel kísért videót tartalmaznak (a továbbiakban „üze-

net"-ként utalunk rájuk). Összes üzenetének 88%-a (153) jelenik meg angol fordításban, és véletlenszerűen minden üzenetkategóriában előfordulnak angol fordítás nélküli posztok,⁴ amelyeket viszont nem vizsgálunk részletesen ebben a tanulmányban. Mivel ezek gyakran nagyon rövid, címszerű üzenetek, nem érdemes őket kognitív nyelvészeti szempontból elemezni, azonban a hagyományos médiában megjelenő kommunikációjához képest lényeges eltérések állapíthatók meg.

A SZEMÉLYES NÉVMÁSOK HASZNÁLATA

Hivatalos közösségi média-oldalán Orbán üzenetei nyelvi szempontból személytelenek mind magyarul, mind angolul; az angol változatban a cselekvők személyére és számára nem utaló gerund és főnévi igenévi szerkezetek jellemzőek. Amikor személyre utal, mindkét nyelven a „mi”, azaz a többes szám első személy van túlsúlyban, kifejezve a nemzeti egységet. A közösségi média-korpuszban az „én”, az egyes szám első személy csak háromszor fordult elő (aránya kevesebb, mint 2%), és ezen posztok mindegyike közvetlenül a világjárvánnyal volt kapcsolatos. Mivel jelentéstani szempontból a posztok 3/4-e közvetlenül vagy közvetve a pandémiás helyzetre utal, megállapítható, hogy Orbán közösségi médiakommunikációja nem a miniszterelnök egyéni cselekvését állítja középpontba Magyarországnak a válság következményeitől való megmentésében, hanem a védekezés kollektív jellegét.

Hasonló eredmények mutatkoztak a beszédek szövege esetében is. A miniszterelnöki beszédek és bejelentések tartalomelemzése végén létrehozott szófelhőben a leggyakoribb elemek a „koronavírus”, a „Magyarország” és a „magyar” voltak. Erre magyarázat lehet az összetartás érzésének erősítése és a világjárvány jelentette veszély közelítése (Cap, 2011). Azonban a miniszterelnök kulcsszerepe a pandémiáról folytatott kommunikációban és a veszélyhelyzet bevezetésében felvetik a kérdést, hogy vajon a miniszterelnök maga kovácsolta-e a nemzeti egységet, vagy inkább erre építve megerősítette a megbízható vezető szerepét a válságos időszakban. Más szóval, szükségesnek bizonyult az „én” és a „mi” statisztikája.

A 21 beszédnek és interjúnak a hagyományos weboldalon publikált szövegei kvantitatív összehasonlításának eredményeként az egyes szám első személyre („én”) utalások és a többes szám első személyre („mi”) utalások előfordulási aránya 27% lett 73%-kal szemben. Ez alátámasztja, hogy a miniszterelnök az egység gondolatát állította a kommunikáció középpontjába. A „mi” előfordulásának csúcsideőszaka sokkal hosszabb volt (március 14-től április 13-ig), mint az „én” előfordulásáé (március 22-től március 26-ig). Ez úgy értelmezhető, mint a nemzeti egység érzésének hosszú időn keresztül való fenn-

tartása, amely közben egy rövid időszakon át a miniszterelnök vállalta a felelősséget a kulcsfontosságú döntésekért.

Ennek azonban ellentmond a kormány hivatalos Covid-19-honlapjának vizuális hatása. A beszédek és bejelentéseket közzé tevő honlap illusztrációja hagyományos: mindegyik leírt szöveget egy fénykép kíséri, amelynek középpontjában a miniszterelnök van, akár a hivatalában, akár annak a kertjében. Ha a fénykép a parlamentben vagy az operatív törzs ülésén készült, a miniszterelnök van az előtérben. Összefoglalva: vizuálisan a miniszterelnök a főhős, eltérően a politikai diskurzustól.

KATONAI- ÉS HÁBORÚS METAFORIKUS FORGATÓKÖNYVEK A HAGYOMÁNYOS MÉDIADISKURZUSBAN

A miniszterelnök beszédei és interjúi szövegének elemzése kimutatta, hogy három jelentéstartomány játszott közre a pandémia magyarországi megjelenésének ábrázolásában: a) a félelem; b) a háború, és c) a katonai műveletekkel kapcsolatos terminológia. A megtámadottság közös történelmi tapasztalatában gyökerező félelem többnyire a vírusnak a társadalmi életre való hatásával volt összefüggésben. A narratíva olyan kifejezéseket tartalmazott, mint „közelgő veszélyek” („impending dangers”) „súlyos veszély” („grave danger”) „veszélyeztet” („endangering”) „kárt okoz” („cause harm”) „fenyegetés az emberi életre” („a threat to human life”) „félelem” („fear”). Ez a nyelvezet nagyban hozzájárult a pandémia biztonságiasításához, amelyet úgy ábrázolt, mint aminek pusztító hatása van mind az emberi egészségre, mind a gazdasági stabilitásra.

Az elemzési szempontok pontosítása érdekében a valóságban megjelenő katonákra és a katonai műveletekre utaló nyelvi elemeket az erősen metaforikus, háborúra utaló nyelvi elemektől elválasztott csoportban vizsgáltuk. Így létrejött egy olyan jelentéstartomány, amely azokra a katonákra és tevékenységeikre vonatkozott, akik fizikailag megjelentek a főbb események helyszínén, mint például az operatív törzs tagjai, vagy a bizonyos intézményeket fertőtlenítő vegyi mentesítő csoportok – mindez alátámasztotta Kolschooten és Ruijter (2020) megállapításait. A katonákról és katonai műveletekről szóló narratíva többször váltott a metaforikus és a szó szerinti jelentések között. A katonák megjelenése a filmfelvételeken hitelesítette a háborúról szóló metaforikus jelentéstartományt, mert előhívta az önvédelem kognitív keretét. A katonákra vonatkozó diskurzustartomány másik jellemzője volt, hogy leginkább főneveket és főnévi kifejezéseket tartalmazott (kivéve a „mobilizál” „mobilise” igét), azaz jellegében statikus volt. A főnevek és főnévi kifejezések sajátossága, hogy inkább a tényszerűségekre utalnak a cselekvés helyett, ellentétben az igékkel és igei kifejezésekkel, amelyeknek a jelentéskomponensei kötelezően meg-

jelölik a cselekvő személyét, számát, a cselekvés idejét, esetleg módját. A létrehozott valóságmodell tehát tényszerűen leíró benyomást keltett, és nem hagyott teret a katonák alkalmazását érintő kérdéseknek vagy kételyeknek.

A diskurzusban a legtöbb nyelvi jel a háború tartományához kapcsolódott, pontosabban a „láthatatlan, ismeretlen ellenséggel” („an invisible, unknown enemy”), a koronavírussal szembeni honvédelem és az önvédelem metaforikus reprezentációja volt.⁵ A láthatatlan ellenséggel vívott háborút katonai terminológiával ábrázolta a miniszterelnök kommunikációja: csata; védelmi vonal; négy műveleti terület; erőtartalékok („battle”, „line of defence”, „four theatres of operations”, „reserves of strength”), amelyek között igei kifejezések is szerepeltek annak jelzésére, hogy az operatív törzs és a miniszterelnök harcban állnak. Például: készítettünk hadműveleti tervet; harcolunk a vírus terjedése ellen; tartjuk az arcvonalat; együtt visszaverjük a támadást; elhárítjuk a támadást („we have also prepared a battle plan”, „fight against the spread of the virus”, „hold the line”, „repel this attack together”, „ward off this attack”). A veszélyhelyzet megszüntetéséről szóló bejelentés idejére a háborús forgatókönyv elérte az utolsó szakaszát, amelyben a miniszterelnök óvatos bejelentést tett a győzelemről: megfékeztük a vírust; elfojtottuk a vírust, megnyertük az első csatát; megvédtük magunkat („containment”; „suppression of the virus”; „we have won the first battle”; „we’ve defended ourselves”).

A beszédek és bejelentések során a fő metafora-tartomány (HÁBORÚ) mellett számos más fogalmi metafora bukkant fel, például: ELLENSÉG, ÜTKÖZET, HARC, ÖNVÉDELEM, FRONT, FRONTVONAL, MŰVELETI TERÜLET, amelyek mindegyike a háború fogalmához kapcsolódó kognitív forgatókönyvet hívott elő, így megsokszorozva a témára utaló diskurzuselemeket és felerősítve a veszedelem és a háborús helyzet érzését. Ezek funkciója az intézkedések hitelesítése volt és magyarázatul szolgáltak az állampolgároknak arra, hogy mi történik. A diskurzus a biztonságiasítás érdekében egy biztonsági kockázatot közvetlen veszéllyé alakított. Ennek eszköze a közelítés (proximization) volt (Cap, 2011: 4–7): a világjárvány („self-defence against the global pandemic”) háttérként jelent meg a vírus elleni metaforizált háborúhoz („battle against the virus in Hungary”), amelyet pusztító betolakodóként ábrázolt, amely egyaránt veszélyezteti az emberek egészségét és állását („endangering human health and people’s jobs”). Közelítésen pragmatikai, retorikai szempontból azt értjük, amikor valamilyen fenyegetést – jelen esetben a világjárványt – időben és térben közelebb hoznak, hogy a hallgatóság közvetlen veszélyként érzékelje. A járvány tekintetében ez értelmezhető a kockázati kommunikáció és a válságkommunikáció szemszögéből is. A kockázati kommunikáció egyidejű információátadást jelent abból a célból, hogy a befogadó megalapozott döntéseket hozhasson (WHO, 2020). Ezzel szemben a válságkommunikáció egy előre nem látott eseményre való reakció (ECDC, 2020). Racionálisan az egészségügyi kommunikáció a kockázatokról szólha-

tott volna, beleértve a jövőbeli kilátásokat. A vizsgált diskurzus viszont a háborús metaforák révén a veszélyt létezőként ábrázolta, a kockázatokat biztonságiasította, és a helyzetet válsághelyzetként ábrázolta. A kockázati kommunikáció és a válságkommunikáció tehát összekeveredett, amit elősegíthetett az, hogy a „védelem” előzetes és egyidejű tevékenységre utaló jelentése a magyarban nem válik el élesen (vö. az angol „protection” és „defence” jelentését).

HÁBORÚS METAFORÁK A KÖZÖSSÉGI MÉDIADISKURZUSBAN

A háborús metaforák és a katonákra utaló kifejezések jelen voltak Orbán Viktor Facebook-oldalán, de, valószínűleg az üzenetek rövidege miatt, egyszerűsítve és kevésbé hangsúlyosan, mint a hagyományos médiában. Az aktuális katonai részvételre vonatkozó kortárs háborús terminológia kifejezi a járványkezelés biztonságiasító jellegét, és túlmutat a metaforikus tartományon, mert esetenként a valóságos résztvevőket és tevékenységeket jelöli meg – például: kijárási tilalom, akciócsoportok, műveleti csoportok (curfew, action groups, operational groups). Ez a pandémiát konkrét fenyegetésként láttatja, amely háborús intézkedéseket tesz szükségessé, összhangban a hagyományos médiában folytatott miniszterelnöki kommunikációval. A FÉLELEM metaforája nem volt kimutatható a közösségi média posztokban, valószínűleg azok rövidege miatt. Szintén a terjedelmi korlátok indokolhatják, hogy a háborús és katonai vonatkozású metaforák is ritkábban fordultak elő, mint a hagyományos médiában közzétett szövegekben.

A vizsgált időszakban 46 bejegyzés tartalmazott háborús metaforát vagy közvetlen katonai utalásokat. Azonban mindez nem tekinthető újdonságnak, mivel a miniszterelnök kommunikációja máskor is tartalmazza ezeket az elemeket. A koronavírus-járványhoz nem sorolt posztjainak a 14%-ában szintén előfordultak háborús vagy katonai jelentésű elemek, míg ezek aránya több mint kétszeres (30%) volt az adott időszakban közvetlenül vagy közvetve a pandémiáról szóló bejegyzésekben.

2. táblázat. A háború és a katonai műveletek metaforikus tartományához sorolt nyelvi elemek a közösségi médiakommunikációban

háború	katonai tevékenység
csata a vírus ellen/battle against the virus	mobilizálni/mobilise
harc a vírus ellen/combating the virus	stratégia/strategy
védelmi erőfeszítések/defence efforts	műveleti törzs/Operational Group
	emberéletek védelme/protection of human lives
védelmi vonal/line of defence	önkéntesek/volunteers
front/military front	tisztek/officers

háború	katonai tevékenység
védekezési időszak/defence period	katonai képességek/military capabilities
egészségügyi front/healthcare front	akciócsoportok/Action groups
frontvonalak/front lines	különítmény/task force
védelmi műveletek/defence operations	helyzetelemzés/situation analysis
harcolni a vírus terjedése ellen/fight against the spread of the virus	kijárási tilalom/curfew
tartani az arcvonalat/hold the line	ébernek maradni/staying alert
elhárítani a támadást/ward off the attack	
kijárási korlátozás/ curfew	
harc/fight	
veszély/danger	

Forrás: saját szerkesztés

A miniszterelnök háborúval kapcsolatos kommunikációjának középpontjában (összesen 46 posztban) a védelem fogalma állt. Miközben ezek a posztok a kormányhoz kötődő akciócsoportok és műveleti csoportok tevékenységét hangsúlyozzák (körülbelül 35 százalékban), úgy ábrázolva őket, mint a koronavírus-járvány elleni csata főhőseit, csak két utalás jelenik meg az egészségügyi dolgozókra, „akik a frontvonalban szolgálnak”. A hagyományos médiával szemben a közösségi médiában tett bejegyzésekben hiányoznak a félelemmel összefüggő metaforák, és csak kevés utalás van a veszélyre.

Orbán közösségi média-bejegyzéseinek másik jellegzetessége a vizsgált időszakban, hogy többnyire egy ellenség van: a Covid-19. Nem reagált közvetlenül a nemzetközi vagy a hazai kritikákra, bár Orbánt az EU és több tagállam is hevesen kritizálta az említett időszakban (Radio Free Europe, 2020; Walker and Rankin, 2020; Deutsche Welle, 2020; De Launey, 2020).

A posztjaiban nem üt vissza nyíltan, azonban felfedezhetők célzások a megbecsült és a kevésbé méltányolt partnerekre. A nemzetközi utalások (például az EU-ra, a V4-re, az USA-ra, Szerbiára, Moldovára) vagy pozitív hangvételűek – mert az együttműködést, a konzultációt, a gazdaság újra indítását említik –, vagy semlegesek. A „harc” a koronavírus ellen csak a Donald Trump amerikai elnökkel folytatott telefonbeszélgetésről szóló posztban jelenik meg, amely szerint az USA és Magyarország közötti kétoldalú kapcsolatok kiválóak. Alekszandar Vucic szerb elnök is barát, ami a miniszterelnök kommunikációjában a legpozitívabb megnevezés nemzetközi partnerek esetében.⁶ A külföldről érkező segítséget csak Kínával összefüggésben említi, az EU támogatásáról azonban nem tesz közzé semmit. Az Európai Unióról szóló posztok többnyire semlegesek, azonban egyikük közvetetten az EU elleni küzdelemre utal⁷ (Orbán, 2020), míg a nyíltan pozitív kicsengésű posztok csak az EU-n kívüli partnerekről szólnak.

Érdemes megjegyezni, hogy Orbán posztjainak szövegéből szófelhőt alkotva nem jelennek meg klasszikus háborús metaforák (például: védelem, csata) a 25 leggyakrabban használt szó között, de katonai vonatkozásúak igen; például műveleti (műveleti csoport) és akció- (mint akciócsoport).

KÉPEK ÉS VIDEÓK A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN

Orbán Facebook-posztjai a szöveges üzenetek mellett fontos vizuális elemeket (képek, videók, YouTube-linkek) tartalmaznak, amelyek vizsgálatából következő megállapítások részben módosítják az írott közösségi mediakommunikációjával kapcsolatos eredményeinket. Az online térben a képek a nonverbális üzenetek fontos közvetítői, olyan jelentéstartalmak megjelenítésére képesek, amelyek írásos megfogalmazása nehezebb lenne, ezáltal hozzájárulnak a politikus vezetői imázsának formálásához, vagy legalább utalnak arra, hogy Orbán milyen képet szeretne magáról közvetíteni (Schmalenberger, 2016). Orbán képes posztjai professzionális minőségűek, de nem beállítottak, visszatérő elem az Orbán, mint politikai vezető mindennapjaiba való „színfalak mögötti” betekintés. A Facebookra posztolt videóknak egyértelműen a miniszterelnök a főszereplője, a modernkori tábornokszerű megjelenítés visszatérő vizuális elem: Orbán rendszerint elhivatott államférfiként jelenik meg, aki személyesen ellenőrzi a védelmi intézkedéseket (pl. Covid-kórházak ellenőrzése), hajnaltól késő éjszakáig az ország védelmében tevékenykedik. Több videóban a dolgozósobájából jelentkezik be, hogy a választókhoz közvetlenül szólva bejelentse a legújabb védelmi intézkedéseket.

A kutatás során összesen a miniszterelnök 70, Facebookra posztolt videóját vizsgáltuk. Ezeknek egy része a parlamenti azonnali kérdések órájában elhangzott felszólalásaiból szerkesztett klip. A parlamenti videókban megjelent Orbán jóval harciasabb, az ellenzéki pártok nyílt és közvetlen támadásával egy új, militáns kommunikációs irány jelenik meg a Facebookon: a háborús metaforákat az ellenzékre használja, arra utalva, hogy az ország védelmével foglalkozókat támadják. Mivel csak három videó tartalmaz közvetlen, és egy közvetett kritikát az ellenzéki pártok kapcsán, ez nem tekinthető a közösségi média fő kommunikációs irányának, azonban mindenképp megemlítendő, hiszen ezeknek a hangvétele a legkonfrontatívabb, csak ezek a videók tartalmazzak bárminemű utalást arra, hogy véleménye szerint ki/mi hátráltathatja a védekezést. Kiemelendő, hogy ezeknek a videóknak csak magyar felirata van, angol nincs.

Orbán a videók 47%-ban (33 db) használ közvetlen háborús vagy katonai jellegű utalásokat. Vizuálisan a videók visszatérő eleme a fegyveres erők kötelékébe tartozó személyek ábrázolása (rendőrök, szolgálatra jelentkező, egyen-

ruhás kórházparancsnokok stb.). Az alapvető háborús metaforák (harc/vírus elleni védelem) mellett a jelenkori katonai terminológia alkalmazása is viszszerő jellegű: a katonai rendfokozatok széles skálája megjelenik, Orbán hadterveket készít, előtérbe kerül a kollektív önvédelem elképzelése (kollektív alatt a magyar nemzetet értve), mint a nemzet végső feladata. A háborús és katonai terminológia metaforikus és szó szerinti alkalmazása keveredik a videóknak a hagyományos médiadiskurzushoz hasonlóan. Bár kvantitatív módon a többes szám használata jellemzi a miniszterelnök videóit is és az írott posztjait is, a videóknak az egyes szám használata jobban kihangsúlyozza a rendkívüli helyzetet irányítása alatt tartó vezető képét. A videóknak az egyes szám inkább a rendkívüli időszak elején jelenik meg, a védekezés első szakasza kapcsán, valamint amikor Orbán a múltból – a védekezés sikeres első szakaszáról – beszél. A bizonytalanabb jövő (a pandémiás időszak második szakasza) vonatkozásában a többes szám használata a jellemző. A miniszterelnöki dolgozószobából való bejelentkezései során a kollektív erőfeszítést hangsúlyozza, a parlamenti militáns hangvételű videókhoz képest jelentősen eltérő, udvarias hangnemben, kifejezetten akkor, amikor a nyugdíjas lakossághoz fordul. A szolgálatra jelentkezés motívuma nem csak a fegyveres erők kapcsán jelenik meg, hanem civil személyeknél is (pl. miniszterek), ami tovább erősíti Orbán tábornok-szerű ábrázolását. Vizuálisan – a videók alapján – Orbán határozottabban jelenik meg a védelmi intézkedések főszereplőjeként, mint az írott Facebook-posztjai alapján. Jellemző példa erre az a videója, amelyben az Orbán által vezetett kormánytisztviselőket szuperhősös akciófilmeket idéző vizuális effektekkel mutatják be, mint a nemzeti „védelmi” csapat főszereplőit. Az operatív törzs első alkalommal történő bemutatáskor Orbán úgy fogalmaz, hogy ez a csoport felel az emberi életek védelméért, ami tovább erősíti az operatív és akciócsoportoknak a „csata” főszereplőiként történő ábrázolását.

ÖSSZEGZÉS

A pandémiával kapcsolatos intézkedések perszonalizációja összefogott és egységes kommunikációt eredményezett az által, hogy a kormány legismertebb személyiségét, a miniszterelnököt helyezte a középpontba. A személyisége a háborús és katonai retorikával együtt lehetővé tette a probléma biztonságiasítását. A kommunikációja kétféleképpen aknáztá ki a katonai- és a háborús forгатókönyveket. Egyrészt a háborús metaforák legitimálták az intézkedéseket a veszélyhelyzet alatt. Másrészt a katonai terminológia használata összekapcsolta a jelképes értelmű üzeneteket és metaforikus jelentéseket a valósággal és a valóságos eseményekkel. A vizuális információk és a diskurzus közötti kapcsolatok elemzése feltárta, hogyan hoztak létre kölcsönösen kontextust,

illetve hogyan módosították a kontextust az állampolgárokra gyakorolt meggyőző hatás fokozása érdekében. További kutatások bizonyára kiderítenék, hogy milyen diskurzust hoztak létre az eltérő célközönségek számára; például, a különféle korcsoportoknak, vagy a különböző politikai kötődésű állampolgároknak.

A miniszterelnök járványkezelési kommunikációjának hatásáról meg kell jegyezni, hogy a Századvég Alapítvány által rendszeresen közzétett közvélemény-kutatások (Piackutatás, közvélemény-kutatás, 2020) a közvélemény hozzáállásában változást dokumentáltak: a veszélyhelyzet bejelentése előtt, március 6-án a koronavírus-járvány csak harmadik volt a rangsorban (56%) azok között a problémák között, amelyekről a magyarok leginkább tartottak. Megelőzte a klímaváltozás (87%) és az illegális migráció (63%). Valószínűleg ez volt a perszonalizáció és a biztonságiasítás egyik oka: rövid időn belül meg kellett változtatni az állampolgárok attitűdjét, és elnyerni a támogatásukat az intézkedésekhez. Április 23-án egy másik felmérés szerint 79%-ban az állampolgárok nagyra értékelték az egészségügyi dolgozók erőfeszítéseit, 84% pedig egyetértett az egészségügyi válság kezelésével. A veszélyhelyzet vége felé, május 26-án a felmérés azt mutatta, hogy a lakosság 76%-a szerint a koronavírus-válság kezelése megfelelő volt.

Orbán beszédei és bejelentései hatásosan ábrázolták a félelmet, amelyet a „láthatatlan ellenség”, a vírus keltett. A perszonalizáció technikája, amely magában foglalja egy fenyegetés bemutatását, valamint a megóvás vagy megmentés lehetőségének felkínálását, racionálisan összekapcsolódott a kormány cselekvésével, sőt, a kettőt egymás megerősítésére használták. A narratíva szerint a félelmet a közvetlen veszély okozta, amely az emberi életet, a társadalmat és a gazdaságot fenyegette. A politikai diskurzus a nemzeti összetartásra és a cselekvés egységére összpontosult, de a fényképeken a miniszterelnök volt a Covid-19-vírus elleni küzdelem főhőse. Orbán Facebook kommunikációja a veszélyhelyzet alatt kevésbé volt militáns, mint a hagyományos médiában. Többnyire rövid üzeneteket posztolt magyarul és angolul, képekkel és videókkal, amelyekből úgy tűnt, egyetlen ellenséggel kell megküzdeni, a koronavírussal. A közvetlenül és közvetve kapcsolódó közösségi médiapozitokban a katonai terminológia játszott fontos szerepet, de kevésbé hangsúlyosan, mint a hagyományos médiában. Egészében véve a bejegyzései a csatára és a koronavírus elleni védekezésre összpontosítottak, és több mint negyedükben katonai terminológia jelenik meg, a hangvételük mégsem konfrontatív. Azonban új front nyílik, ha közelebbről megvizsgáljuk a videókat: az ellenzéki pártok. Orbán közösségi médiakommunikációja jellegzetességének látszik, hogy a háborús metaforák és a katonai terminológia használata ellenére az írott szövegei békésebbek, mint a videók, amelyeket nem fordítottak angolra, és valószínűleg nem a nemzetközi közönségnek szántak.

JEGYZETEK

- ¹ A cikkben szereplő kutatási eredményeket az *International Journal of Sociology and Social Policy* (2020) *Securitization of the COVID-19 pandemic by metaphoric discourse during the state of emergency in Hungary* címmel publikálta.
- ² A kutatási témával kapcsolatos hasonló kutatás: Szabó Lilla Petronella (2020).
- ³ A kódolási kategóriákat az alábbiak szerint alkalmaztuk:
 - közvetlenül kapcsolódó: a pandémiára való konkrét és közvetlen utalást tartalmazó írott üzenetek,
 - közvetetten kapcsolódó: a pandémiára való közvetett utalást tartalmazó üzenetek (írott, vagy vizuális). A közvetlen és a közvetett utalást tartalmazó posztok közötti fő különbség az, hogy a közvetett posztok a járvány közvetett következményeire utalnak (pl. munkahelyek megszűnése, érettségi vizsgák megrendezése a speciális körülmények között), vagy olyan sajátos vizuális elemeket tartalmaznak, amelyek a pandémiás időszakra jellemzők (maszkviselés, „könyökpacsi”).
 - nem kapcsolódó: a poszt nem tartalmaz semmilyen utalást a járványra, és az ahhoz kötődő jelenségekre.
- ⁴ Példák az angolra nem fordított posztok közül (mindhárom kódolási kategóriából):
 Nem kapcsolódó: Mama, kérlek!/
 Közvetve kapcsolódó: 52. Harminc éve szabadon. Ahogy akkor is, most is összefogásra van szükség Magyarországon. Együtt sikerülhet!
 Közvetlenül kapcsolódó: Koronavírus. Élőben, itt a Facebookon.
- ⁵ 25 elemet kódoltunk háborúhoz, 16-ot a katonasághoz és 14-et a félelemhez kötődőnek.
- ⁶ Orbán egy nappal azután találkozott Vuciccsal, hogy nem ment el Brüsszelbe a felhatalmazási törvénnyel kapcsolatos vitára, arra hivatkozva, hogy túl elfoglalt Magyarország covid elleni védelmével.
- ⁷ Így harcol egy magyar amazon. (Megj: Mivel a független kódolók mindegyike a posztot a pandémiára közvetve utaló posztként kódolta, jelentéstartalmát nem értékeltük az EU-ra utaló közvetlen kritikaként.)

IRODALOM

- Balzacq, T. (2005): The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, Vol. 11, No. 2, 171–201. <https://doi.org/10.1177/2F1354066105052960>
- Balzacq, T. (2008): The Policy Tools of Securitization: Information Exchange, EU Foreign and Interior Policies, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 46, No 1, 75–100. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2007.00768.x>
- Balzacq, T. (2011): A Theory of Securitization: Origins, Core Assumptions, and Variants. In: Balzacq, T (ed.): *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*, Routledge, New York.
- Balzacq, T. et al. (2015): Securitization revisited: Theory and cases. *International Relations*, Vol 30, No. 4, 494–531. <https://doi.org/10.1177/0047117815596590>
- Bognar, E. (2019): Digital News Report – Hungary. *Reuters Institute for the Study of Journalism*, available at: <http://www.digitalnewsreport.org/survey/2019/hungary-2019/> (Letöltve: 2020. július 21.)

- Bond, R. et al. (2012): A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization. *Nature*, 489 (7415): 295–298. <https://doi.org/10.1038/nature11421>.
- Bozzay, B. (2020): A jogszabály-kihirdetés új szintje: az Instagramon publikált rendelet. *Index*, 2000. ápr. 17. https://index.hu/belfold/2020/04/17/koronavirus_veszelyhelyzet_erttsegi_rendelet_orban_viktor_instagram/, (Letöltve: 2020. július 21.)
- Buzan, B. et al. (1998): *Security: A new framework for analysis*. Lynne Reinne.
- Cap, P. (2006): *Legitimation of Political Discourse: A Cross-Disciplinary Perspective on the Modern US War Rhetoric*. Cambridge Scholars Publishing.
- Chadwick, A. (2013): *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press, Oxford.
- Chadwick, A. et al. (2016): Politics in the age of hybrid media: Power, systems, and Media logics, Bruns. A. et al (eds.): *The Routledge companion to social media and politics*. Routledge, New York, 7–22.
- De Launey, G. (2020): ‘Deep concern’ over coronavirus emergency powers. *BBC*, 2 April 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-52135402> (Letöltve: 2020. július 21.)
- Deutsche Welle (2020): EU’s von der Leyen threatens Hungary’s Orban with legal action. 12 April 2020, <https://www.dw.com/en/eus-von-der-leyen-threatens-hungarys-orban-with-legal-action/a-53101386>, (Letöltve: 2020. július 21.)
- Dijkstra, H. (2020): Security research on COVID–19. *Contemporary Security Policy*, 41: 3, 456–457, <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1772468>.
- Enli, G. S.–Skogerbø, E. (2013): Personalized campaigns in party-centred politics. *Information, Communication & Society*, 16: 5, 757–774, <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.782330>
- European Centre for Disease Prevention and Control (2020): Crisis Communication. <https://www.ecdc.europa.eu/en/health-communication/crisis-communication> (letöltve: 2020. augusztus 15.).
- European Commission (2019): Standard EUROBAROMETER 92, December 2019. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255> (letöltve: 2020. július 21.).
- Ferhani, A.–Rushton, S. (2020): The International Health Regulations, COVID–19, and bordering practices: Who gets in, what gets out, and who gets rescued? *Contemporary Security Policy*, 41: 3, 458–477, <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1771955>.
- Flusberg, S. J. et al. (2018): War Metaphors in Public Discourse. *Metaphor and Symbol*, 33(1): 1–18. January 18, 2018, <https://doi.org/10.1080/10926488.2018.1407992>.
- Franzosi, R. (2018): Content analysis. In: Wodak, R.–Frochtnr, B. (eds.): *The Routledge Handbook of Language and Politics*, Routledge, Taylor and Francis Group, London–New York, 153–168.
- Garzia, D. (2017): Party transformation, leadership change and closeness to parties: the case of Italy. *Contemporary Italian Politics*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/23248823.2017.1288844>
- Gibbs, R. W. Jr. (2017): *Metaphor wars: Conceptual metaphors in human life*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Grundy-Warr, C.–Lin, S. (2020): COVID–19 geopolitics: silence and erasure in Cambodia and Myanmar in times of pandemic. *Eurasian Geography and Economics*, <https://doi.org/10.1080/15387216.2020.1780928>
- Hall, S. (2020): COVID–19 proves that media’s value is growing – but we need to find better ways to measure it. *World Economic Forum*, 2 April 2020, <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid-19-media-value/> (Letöltve: 2020. július 24.)

- HVG (2020): Medián: A járvány enyhül, a Fidesz erősödik, de a 30 év alattiak közt elvérezne. 2020. június 10. https://hvg.hu/360/20200610_A_jarvany_enyhulesevel_erosodott_a_Fidesz_de_a_30_ev_alattiak_kozt_elverezne (Letöltve: 2020. július 21.)
- Il Fatto Quotidiano (2020): Coronavirus: la diretta..., 27 March 2020, <https://www.ilfattoquotidiano.it/2020/03/17/coronavirus-la-diretta-i-contagi-sono-31-506-le-vittime-2-503-il-commissario-arcuri-attrezzarci-per-economia-di-guerra-mattarella-clima-di-difficolta-cittadini-siano-uniti-intorn/5739109/> (Letöltve: 2020. július 27.)
- Kendall-Taylor A. et al., (2017): The Global Rise of Personalized Politics: It's Not Just Dictators Anymore. *The Washington Quarterly*, 40: 1, 7–19.
- Kolfschooten, H.–Ruijter, A. (2020): COVID–19 and privacy in the European Union: A legal perspective on contact tracing. *Contemporary Security Policy*, 41: 3, 478–491, <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1771509>.
- Körösenyi, A. (2018): The Theory and Practice of Plebiscitary Leadership: Weber and the Orbán Regime. *East European Politics and Societies*, <https://doi.org/10.1177%2F0888325418796929>.
- Körösenyi, A. et al. (2020): *The Orbán Regime. Plebiscitary Leader Democracy in the Making*, Routledge, London.
- Kutter, A. (2018): Corpus analysis. In: Wodak, R.–Frochtner, B. (Eds.): *The Routledge Handbook of Language and Politics*, Routledge, Taylor and Francis Group, London–New York, 169–186.
- Lakoff, G. (2008): *Women, fire, and dangerous things*. University of Chicago Press, Chicago.
- Landler, M. (2020): Boris Johnson Hospitalized as Queen Urges British Resolve in Face of Epidemic. *The New York Times*, 5 April 2020, <https://www.nytimes.com/2020/04/05/world/europe/coronavirus-queen-elizabeth-speech.html> (Letöltve: 2020. július 27.)
- Lowen, M. (2020): Coronavirus: Death toll jumps again in Italy's 'darkest hour', BBC, 9 March 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-51805727> (Letöltve: 2020. július 27.)
- Mason, S.–Holland T. (2020): Trump says he will invoke wartime act to fight 'enemy' coronavirus. *Reuters*, 18 March 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-usa-trump-act-idUSKBN2152XL> (Letöltve: 2020. július 27.)
- MTI (2020): Coronavirus: Military Control Staff to Key Companies. *Hungary Today*, 18 March 2020, <https://hungarytoday.hu/coronavirus-hungary-military-army-strategic-companies/> (Letöltve: 2020. július 24.)
- Murphy, M. P. A. (2020): COVID–19 and emergency eLearning: Consequences of the securitization of higher education for post-pandemic pedagogy. *Contemporary Security Policy*, 41: 3, 492–505, <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1761749>.
- Nerlich, B. (2011): The role of metaphor scenarios in disease management discourses: Foot and mouth disease and avian influenza. Handl, S.–Schmid, H.-J. (eds.): *Windows to the Mind. Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*, De Gruyter Mouton, Berlin–New York. 115–142.
- Newman, N. et. al. (2019): *Digital News Report*. Reuters Institute for the Study of Journalism. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-06/DNR_2019_FINAL_0.pdf (Letöltve: 2020. július 21.)
- Orbán, V. (2020): This is how a Hungarian amazon fights. Facebook, <http://www.facebook.com/298090296092/posts/10158210754361093> (Letöltve: 2020. július 21.)

- Papp, Zs.–Zorigt, B. (2016): Party-directed personalisation: the role of candidate selection in campaign personalisation in Hungary. *East European Politics*, 32: 4, 466–486;
- Parito, M. (2015): Il leader (non) politico é il messaggio. *Humanities*, IV., No. 7, Gennaio 41–69.
- Piackutatás, közvéleménykutatás (2020): <https://szazadveg.hu/hu/kutatasok/az-alapitvany-kutatasai/piackutatas-kozvelemeny-kutatas> (Letöltve: 2020. augusztus 15.)
- Radio Free Europe (2020): EU Voices ‘Particular Concerns’ Over Hungary’s Coronavirus Laws’ 14 May 2020, <https://www.rferl.org/a/european-parliament-to-debate-hungary-s-coronavirus-laws-amid-detentions/30611439.html>, (Letöltve: 2020. július 21.)
- Rahat, G.–T. Sheaffer (2007): The Personalization (s) of Politics: Israel, 1949–2003. *Political Communication*, 24: 65–80. <https://doi.org/10.1080/10584600601128739>.
- Sata, R.–Karolewski, I. P. (2020): Caesarean politics in Hungary and Poland. *East European Politics*, 36: 2, 206–225, <https://doi.org/10.1080/21599165.2019.1703694>
- Schmalenberger, S. (2016): A proper Statesman: Viktor Orbán and the use of pictures on Facebook, *Mérték*. https://mertek.eu/wp-content/uploads/2016/12/Mertek_Orban_Pict_Facebook_2016_dec.pdf
- Steinert, H. (2003): The indispensable metaphor of war: On populist politics and the contradictions of the state’s monopoly of force. *Theoretical Criminology*, 7 (3), 265–291. <https://doi.org/10.1177/13624806030073002>
- Szabó Lilla Petronella (2020): Háború a járvány idején – Hogyan beszél Orbán Viktor a koronavírusról? In: Körösenyi–Szabó–Böcskei (szerk.): *Vírusba oltott politika. Járvány és politikatudomány*. Budapest, TK PTI–Napvilág Kiadó, 123–134.
- Tálas P. (2016): A magyar terrorveszélyhelyzet-diskurzus margójára. *Nemzet és Biztonság*, 2016/1.
- Temitope B.–Knight, A. W. (2020): COVID–19, George Floyd and Human Security. *African Security*, 13: 2, 111–115, <https://doi.org/10.1080/19392206.2020.1783760>
- United Nations (2020) Un Secretary-General’s Remarks at G-20 Virtual Summit on The COVID–19 Pandemic. 26 March 2020, <https://www.un.org/en/coronavirus/war-needs-war-time-plan-fight-it> (Letöltve: 2020. július 27.)
- Verschueren, J. (1999): *Understanding Pragmatics*. Arnold, London–New York.
- Waever, O. (1995): Securitization and Desecuritization. Lipschutz, R. D. (ed.): *On Security*. Columbia University Press, New York.
- Wæver, O. et al. (1993): *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. Pinter, London.
- Walker, S.–Rankin, J. (2020): Hungary’s coronavirus laws prompt new showdown with Brussels. *The Guardian*, 13 May 2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/may/13/hungary-viktor-orban-coronavirus-laws-prompt-new-showdown-with-brussels>, (Letöltve: 2020. július 21.)
- Wallis, P.–Nerlich, B. (2005): Disease metaphors in new epidemics: The UK media framing of the 2003 SARS epidemic. *Social Science and Medicine*, 60: 2629–2639.
- WHO (2020): What is risk communication? 15 January 2020, <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/risk-communication-frequently-asked-questions>, (Letöltve: 2020. augusztus 15.)
- Zinken, J. (2007): Discourse metaphors: The link between figurative language and habitual analogies. *Cognitive Linguistics*, 18 (3): 445–466.
- Zúniga, H. et al. (2018): Political persuasion on social media: A moderated moderation model of political discussion disagreement and civil reasoning. *The Information Society*, 34: 5, 302–315.

KARNYÚJTÁSNYIRA A VÁLASZTÓKTÓL?

A perszonalizáció vizsgálata a személyes névmásokon keresztül
az Egyesült Államok politikai kommunikációjában*

Szabó Lilla Petronella

(Budapesti Corvinus Egyetem, Kommunikáció és Szociológia Intézet,
Kommunikáció- és Médiatudomány Tanszék)

*A tanulmány beérkezett: 2021. július 1., opponálás: 2021. július 2. – 2021. augusztus 31.,
véglegesítés: 2021. november 2.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A politikában a kollektívakkal (például pártokkal) szemben egyre inkább a politikus személye lett hangsúlyos. Ennek következtében az egyes politikusok szakmai és magánélete növekvő mértékben kerül a nyilvánosság elé. Ezt a jelenséget ragadja meg a perszonalizáció fogalma. A kutatás arra keresi a választ, hogy a politikai perszonalizáció miképpen elemezhető a nyelvhasználaton keresztül. Ennek felderítésére az egyes és többes szám első személyű névmásokat vizsgálja. Míg előbbit a perszonalizáció direkt megjelenésének tekinthetjük, a többes számú névmások esetében több jelentés különíthető el. A politikusok ugyanis a „mi” alatt érthetik a családjukat, a pártjukat, vagy az országukat is. A kutatás bemutatja, hogy ezek a kategóriák különböző szimbolikus távolságra vannak a politikus „én”-jétől. Az elemzés az Amerikai Egyesült Államok elnökjelölést elfogadó beszédein keresztül feltárja, hogy 1932 és 2020 között általánosságban növekedett a perszonalizáció a személyes névmások tekintetében.

Kulcsszavak: politikai perszonalizáció ■ képi sémák ■ személyes névmások ■ politikai kommunikáció

A politikai perszonalizációt, amely által a politikusok személye került a középpontba a politikai csoportok helyett, számos szempontból vizsgálták már a politikatudományi és a politikai kommunikációs kutatások. Ezen vizsgálódások többek közt a miniszterelnökök növekvő hatalmára Ausztráliában, Kanadában és Nagy-Britanniában (McAllister, 2015), a magyar politikusok Facebookon és Instagramon megosztott képeire (Farkas–Bene, 2020), illetve a brit és német

* Jelen tanulmány az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató- A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” című projekt keretében jött létre.

sajtó politikai tudósítására (Holtz-Bacha et al., 2014) terjedtek ki. A perszonalizáció nyelvközpontú vizsgálata ugyanakkor még kevésbé jellemző. Van olyan kutatások, amelyek a perszonalizáció elemzése során nyelvi szempontokat is figyelembe vettek (például Holtz-Bacha et al., 2014), de nyelvészeti szemszögből empirikusan kevésbé kutatott a politika perszonalizálódása. A jelen dolgozat a politikai perszonalizáció kognitív nyelvészeti kiindulópontú elemzésének hiányára reagálva a kognitív nyelvészet képi séma elméletének segítségével tárja fel, hogy miképpen konceptualizálható a politikusok és választók közötti szimbolikus „tér” csökkenése a politikusok nyelvhasználatán keresztül. A képi séma „érzékeléseink és motorikus cselekedeteink ismétlődő, dinamikus mintája, amely koherenciát biztosít tapasztalatainknak” (Johnson, 1987: xix; Kövecses–Benczes, 2010 fordítása). Másképpen: az ember észleléssel kapcsolatos tapasztalatai megjelennek az emberi konceptualizációban is (Oakley, 2010: 215.). Ezt példázzák az olyan kifejezések, mint a „bajban van”, „házasságban él”, vagy az „álomba zuhan”, amelyek az egyes állapotokat tartályként fogják fel, amelyben „lehetünk”, „élhetünk”, vagy amelybe „zuhanhatunk” (Kövecses–Benczes, 2010). A beszélőhöz való közelséget a „centrum-periféria” képi sémán keresztül értelmezem: a beszélő (és saját nézőpontja) képezi azt a centrumot, amelyből a világot szemléli. Ehhez a centrumhoz képest határozza meg a hozzá közelebb és távolabb eső (tehát egyre inkább a perifériára kerülő) entitásokat.

A jelenséget a tanulmány az egyes szám első (E/1) és többes szám első (T/1) személyes névmások használatán keresztül ragadja meg: míg az E/1, tehát az „én” a centrumban áll, a T/1 a központtól távolabbra esik. A T/1 „mi” ugyanakkor több embercsoportra utalhat. Urban (1987) például a T/1 hat különböző használati módját azonosította Caspar Weinberger, az Amerikai Egyesült Államok egykori védelmi miniszterének „U.S. Defense Strategy” című, a *Foreign Affairs* magazinban 1986-ban megjelent cikkében. A T/1 a szövegben utalt a cikk megjelenésekor inkumbens Reagan elnökre és Weinbergerre („Reagan elnök és én”), a Védelmi Minisztériumra („mi, a Védelmi Minisztérium”), a Reagan-adminisztrációra („mi, az adminisztráció”), az Egyesült Államok akkori kormányára („mi, az Egyesült Államok kormánya”), magára az Amerikai Egyesült Államokra („mi, az Amerikai Egyesült Államok”), illetve az Egyesült Államokra és a Szovjetunióra („mi, az Egyesült Államok és a Szovjetunió”).

Tanulmányomban azt mutatom be, hogy a politikai kommunikációban milyen T/1-értelmezések fordulnak elő, és ezek milyen „távol” esnek a beszélőtől (az „éntől”) a „centrum-periféria” képi séma tükrében. Ennek tárgyalására az Egyesült Államok elnökjelöltjeinek jelölést elfogadó beszédeit vizsgálom az 1932-es elnökválasztástól, a legutóbbi, 2020-as elnökválasztásig. A korpusz kiválasztását indokolja, hogy a perszonalizáció erősen jelen volt az USA politikájában (amely nem zárja ki, hogy egyre növekszik; Ohr, 2015). Az amerikai politika vizsgálatának másik oka, hogy az „amerikanizáció” folyamata által a

globális kultúra és politika is vett át elemeket az USA-tól (Holtz-Bacha, 2008), így az amerikai politikai kommunikáció elemzése kiindulópontként szolgálhat más országok vizsgálatához.

Azon politikai kommunikációt érintő kutatásokból kiindulva, amelyek szerint a politika egyre személyközpontúbbá válik, a dolgozat azt feltételezi, hogy egyfelől az E/1 („én”) megnyilatkozások száma növekedett a vizsgált időszakban. Másfelől, hogy a politikus-beszélő E/1 énjéhez legközelebb eső, családra utaló T/1 („mi, a család”) növekszik. Továbbá a dolgozat előfeltevése, hogy a T/1, mint párt („mi, a párt”) csökkent, míg a T/1, mint nemzet („mi, a nemzet”) növekedett 1932 és 2020 között. A pártra utaló megnyilatkozások csökkenése a perszonalizáció definíciójával cseng egybe, miszerint a politikai kollektívák háttérbe szorulnak, míg a nemzeti azonosulás lehetővé teszi, hogy a politikus közvetlenül a választók széles rétegével vállaljon sorsközösséget.

A POLITIKA PERSZONALIZÁLÓDÁSA: OKOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

A politikai perszonalizáció a politikusok személyének térnyeréseként definiálható, amivel egy időben a politikai kollektívák (például pártok vagy kormányok) háttérbe kerülnek. A politikai perszonalizáció – mint a politikus személyének előtérbe helyezése – magával vonja, hogy a politikusok mind a szakmai, mind pedig a privát szférájukba betekintést engednek a perszonalizálódó politikai kommunikáció által. Továbbá a politika perszonalizálódását folyamatnak tekinthetjük, azaz $t+1$ időpillanatban perszonalizáltabb a politika, mint t időpillanatban (Karvonen, 2010; Rahat–Kenig, 2018).

A politika perszonalizálódását három főbb jelenséghez köthetjük: a társadalom individualizációjához, a mediatizálódáshoz, illetve a politikai pártok változó működéséhez (Rahat–Kenig, 2018).

Az individualizáció hatásai a politikára abban mutatkoznak meg, hogy a választók egyre inkább egyénekként gondolnak saját magukra, mint egy-egy kollektíva tagjaiként (Karvonen, 2010; Rahat–Kenig, 2018). Ennek megfelelően a választói magatartásuk kevésbé függ az olyan csoportoktól (például a társadalmi osztályuktól, vagy vallási hovatartozásuktól), amelyek korábban befolyással lehettek például a szavazatukra (Rahat–Kenig, 2018). Továbbá a politikusokra is egyre kevésbé egy kollektíva tagjaként tekintenek az állampolgárok, és inkább egyénekként szemlélik őket (Rahat–Kenig, 2018; Vile, 2008).

A mediatizáció fogalma a médiában – tehát a politikai információ fő forrásában – végbement változásokra vonatkozik. A politika mediatizálódása arra utal, hogy a politika nagymértékben függ a tömegtájékoztatótól: a politika ezzel veszített az autonómiájából és a dinamikáját nagy mértékben befolyásol-

ják a médiában aktuális trendek (Mazzoleni–Schulz, 1999). Ez megnyilvánult például a szenzációnak számító történesek előretörésében, amely megfelel a média logikájának (Mazzoleni–Schulz, 1999). A média logikája három dimenzió mentén határozható meg: szakmai (újságírói normák és kritériumok szerinti hírközlés), kereskedelmi (gazdasági tényezők) és technológiai (a hírelőállítás médiumspecifikus feltételei) szempontok szerint (Esser 2013: 167.). A technológia fejlődésével a személyesség egy másik szintén is megjelent: a közösségi médiában. A közösségi média nem ugyanazon elvek szerint működik, mint a tömegmédia, hanem az ún. hálózati logika mentén (Klinger–Svensson, 2015; Merkovity, 2018; vö. Blumler, 2016). A hálózat logikája szerint a politikai kommunikáció nem a politikustól a tömegek felé áramlik, hanem a közösségi háló segítségével folyamatos kapcsolattartás lehetséges a választókkal (Klinger–Svensson, 2015; Merkovity, 2018). Az állandó jelenlétet fokozza, hogy akár előben is kommunikálhatnak a közösségi médián keresztül a politikai szereplők az állampolgárokkal, amely még inkább személyes élményt nyújthat, szemben a tömegmédia egyirányú (politikustól a választók felé áramló) tájékoztatásával (Blumler, 2016).

Végezetül a társadalom individualizálódása és a mediatisáció is arra sarkallta a politikai pártokat, hogy perszonalizáltabb kommunikációs stratégiákhoz forduljanak. Az amerikai politikában a pártok változó szerepét példázza Wattenberg (1991 és 2015) munkája: a Demokrata Párt színeiben 1960-ban induló John F. Kennedy és az 1988-ban induló Michael Dukakis jelölését összehasonlítva Wattenberg rávilágított arra, hogy míg Kennedynek a demokrata politikusokat kellett meggyőzni, hogy alkalmas jelölt, addig Dukakisnak az előválasztások során a szavazókat kellett biztosítani az alkalmasságáról. Ennek megfelelően 1988-ra, Dukakis jelöltségének idejére már nem (csupán) a pártvezetés döntött arról, hogy ki lehet a jelölt, hanem a választók is beleszólhattak az elnökségért induló demokrata politikus kiválasztásában.

A személyközpontúbb politikának számos következménye van a politikusokra nézve: egyfelől több hatalmat jelenthet a számukra, ugyanakkor nagyobb a felelősségük is (Rahat–Sheafer, 2007; Rahat–Kenig, 2018). Továbbá a perszonalizáció növekvő kitettségét is jelent a politikusok számára: ők váltak a pártok és programjuk „arcaivá”, az ő felelősségük a pártok alapelveinek népszerűsítése és a választók megszólítása. Ezt példázza az Egyesült Államokban jelentősen megnövekedett elnöki beszédek száma, amely 1945 és 1985 között megtriplázódott (Hart, 1999). (Ugyanakkor Hart hozzátette, hogy a sajtótájékoztatók száma – amely során a politikusoknak váratlan, kellemetlen kérdéseket is feltehetnek az újságírók – csökkent.) A beszédek és a közösségi média közvetlenebb kommunikációs lehetőséget biztosítanak a politikusok számára. A politikai kommunikáció olyan modern csatornáit, mint a Facebook vagy az Instagram lehetővé teszik, hogy – átvitt értelemben – a politikusok egyre „kö-

zelebb kerüljenek” a választókhoz: élő bejelentkezéseiken valós időben szólhatnak a követőikhez, képeket közölhetnek a családjukról vagy éppen a komment szekciókban reagálhatnak a megjegyzésekre. A politika az infokommunikációs technológia fejlődésével egyre inkább beférközött a választók életterébe: míg korábban a személyes jelenlét jelenthette a politikai tájékozódást (például hogy a választók megjelentek egy-egy kampányeseményen), a televízió elterjedésével a politika már az emberek nappalijába került (Hart, 1999). Ez azonban azt is jelentette, hogy a politikai kommunikáció előterébe a politikus lépett: a televízió logikája ugyanis a személyes történeteket részesíti előnyben, szemben az elvontabb politikai ideológiák bemutatásával (Mazzoleni–Schulz, 1999). A közösségi média népszerűsége új platformot adott a politikusoknak ahhoz, hogy a választók nagy tömegének a figyelmét megragadják (Merkovity 2018). A közösségi médiában szintén a politikusok személye tűnik eladhatóbbnak, szemben a politikai pártokkal. Ezt példázza, hogy míg az Amerikai Egyesült Államok 2021-ben beiktatott elnökének, Joe Bidennek 31,4 millió, az alelnökének, Kamala Harrisnek 18,9 millió, addig a Demokrata Pártnak 130 100 követője van Twitteren.¹ A politikai kommunikáció médiumainak fejlődése tehát (több más tényező, mint az individualizáció és a pártpolitika átalakulása mellett; Rahat–Kenig, 2018) elősegítette a politika egyre egyénközpontúbb, személyesebb jellegűvé válását.

A közvetlenül a választókhoz intézett kommunikáció a politikushoz való „közeltség” érzetét, azaz „hamis intimitást” kelthet a közönségben (Garzia, 2014). Mit értünk „hamis intimitás” alatt? Az intimitás fogalma alapvetően feltételezi, hogy az egyének között kölcsönös ismertség áll fent (Stanyer, 2007). Azonban egy „újfajta intimitás” jelent meg a politikusok és az állampolgárok között azáltal, hogy a politika perszonalizálódásával az emberek egyre több információt tudtak meg a politikusokról, ugyanakkor visszafelé ez nem valósult meg (tehát a politikusok személyesen nem ismerik a választóikat; Thompson, 1995). A politikusok a privát életükről osztanak meg információkat például a kampányaik során: Mitt Romney 2012-es amerikai elnökválasztási kampányában olyan, a felesége által narrált videót mutatott be, amely a gyerekei körében töltött időt ábrázolta (Perloff, 2014: 242). (Erre azért volt szükség Perloff szerint, mert Romneyt nem tartották érzékenynek az USA középosztályát érintő ügyekre, így „finomítani” kellett a személyiségén azáltal, hogy gondoskodó családapaként tüntetik fel.) Napjainkban pedig gyakorta osztanak meg politikusok a magánéletükről szóló tartalmakat a különböző közösségi média-platformokon (Farkas–Bene, 2020; Metz, et al., 2020). A választók tehát ezen tartalmaknak köszönhetően közelebb érezhetik magukhoz a politikusokat, akik közvetlenül hozzájuk szólnak, olykor nem politikai töltetű témákban is. Tetten érhető-e a politikusok szimbolikus közeledése a választókhoz a politikusok nyelvhasználatában? A továbbiakban a dolgozat erre a kérdésre keresi

a választ a politikusok megnyilatkozásaiban, azokon belül az E/1 és T/1 személyes névmásokon keresztül.

SZEMÉLYES NÉVMÁSOK A POLITIKÁBAN

A személyes névmások nyelvészeti vizsgálata a 20. század második felében vett lendületet (Wales, 1996). Brown és Gilman (1960) munkája jelentette az egyik kiindulópontot: állításuk szerint a „szolidaritás névmásai” (azaz a tegező alakok) teret nyertek a „hatalom névmásaival” (a magázó alakokkal) szemben az európai nyelvekben (a franciában, a németben és az olaszban). A nyelvészet két fő ága foglalkozik a személyes névmások nyelvhasználatban betöltött szerepével: a szociolingvisztika és a pragmatika. A szociolingvisztika olyan kérdésekre tér ki, mint a hatalom, a gender és a társadalmi osztály nyelvhasználatban betöltött szerepe (Wilson, 1990). Ezzel szemben a személyes névmások pragmatikai megközelítése az üzenet „manipulálására” tér ki, tehát arra, hogy adott kontextusban milyen jelentéseket hordoznak magukban a személyes névmások (Wilson, 1990). A személyes névmások megválasztásának következményeit az üzenetre nézve példázza Winston Churchill második világháború alatt mondott beszéde (Wilson, 1990): „*We shall go on to the end, we shall fight in France, we shall fight on the seas and oceans, we shall fight with growing confidence and growing strength in the air, we shall defend our Island...*”^{2,3} („A végsőig folytatjuk, harcolunk Franciaországban, harcolunk a tengereken és óceánokon, növekvő magabiztossággal harcolunk és növekvő erővel a levegőben, megvédjük a szigetünket”⁴). A szövegből kitűnik, hogy Churchill ugyan a T/1 „we” („mi”) személyes névmást használta, ugyanakkor nem ő személyesen harcolt a háborúban (Wilson, 1990). Miért használta mégis a T/1 személyes névmást? A beszédet egy olyan időszakban mondta, amikor az Egyesült Királyságot német megszállás fenyegette, így az egységet hangsúlyozó T/1 használata indokolt volt. A „mi”, azaz „én és a nemzet” összetartásra ösztönözhetette a hallgatókat. A jelen tanulmány a pragmatikai hagyományba ágyazódik: arra kíváncsi, hogy az E/1 és T/1 személyes névmások különböző vonatkozású használata miképpen fejezi ki a beszélő és befogadó közti közvetlenebb kapcsolatot, azaz manipulálja úgy a névmások jelentését, hogy a befogadók „közelebb” érezzék magukat a beszélőhöz.

Milyen jelentősége van az E/1 és T/1 személyes névmásoknak a politikai beszédekben? Az E/1 személyes névmást, amely a megszólaló nézőpontját tolmácsolja, a szubjektivitás egyik legprototipikusabb megmutatkozásának tekinthetjük a nyelvhasználatban (Fludernik, 2003: 424). Az E/1 használata arra utal, hogy a politikus személyesen is elkötelezett az általa közvetített üzenet iránt (Beard, 2000; Maitland–Wilson, 1987; Wilson, 1990). Ezt példázza Barack

Obama 2012-es demokrata elnökjelölést elfogadó beszédének részlete: *“I will not let oil companies write this country’s energy plan or endanger our coastlines”* („Nem fogom hagyni, hogy az olajcégek írják ennek az országnak az energia-tervét, vagy veszélyeztessék a tengerpartjainkat.”) (Az összes idézett részlet az elnökjelölti beszédekből az American Presidency Project – <https://www.presidency.ucsb.edu/> weboldaláról származik.) Amint az a példából is kiderül, Obama saját magáról tette a megnyilatkozást, amely szerint ő maga nem hagy az olajcégeknek teret, nem pedig a jövődöbéli kormánya, vagy a Demokrata Párt. Az E/1 jelentésbeli tulajdonságai miatt a perszonalizáció direkt indikátorának tekinthető (vö. Domonkosi–Ludányi, 2018).

Míg az E/1 személyes névmás jelentésének azonosítása a politikai beszédekben egyszerű, mivel a beszélőre utal, a T/1 esetében több jelentésárnyalat lehetséges (Laczkó–Tátrai, 2015; Tátrai, 2010, 2011 és 2017). A személyes névmások kiválasztása egy-egy politikai megnyilatkozás esetén jelentőséggel bír, hiszen azok mindig magukban hordozzák a reprezentáció különböző szintjeit (Pennycook, 1994: 175.). A T/1 használata a felelősségvállaláson kívül tehát szolidaritást és azonosulást is jelenthet egy-egy csoporttal, például a nemzettel, vagy egy etnikai csoporttal (De Fina, 1995; Íñigo-Mora, 2004; Zupnik, 1994). Továbbá a többes számú személyes névmás lehetővé teszi, hogy a politikus az adott csoport szószólójaként lépjen fel (Pennycook, 1994: 176; Wales, 1996: 58.). Amikor a politikus egy adott csoport nevében szólal fel a T/1 személyes névmásokat használva, egyfelől autoritásként mutatkozik meg, de sorsközösséget is vállal a csoporttal (Pennycook, 1994). Ez tehát azt jelenti, hogy a politikus egyrészt egy a csoportból, de joga van felszólalni a csoport nevében (Pennycook, 1994).

A T/1 személyes névmások tekintetében a pragmatika megkülönböztet inkluzív és exkluzív jelentéseket (Laczkó–Tátrai, 2015; Tátrai, 2010, 2011 és 2017). Az inkluzív referencia azt jelenti, hogy a beszélő, a címzettek és opcionálisan e kettő kategórián kívül eső harmadik csoport is a T/1 alatt értendő, míg az exkluzív referencia esetén az üzenet címzettjei vannak kizárva a referencia alól, tehát a beszélő és egy harmadik csoport esik a T/1 alá (Laczkó–Tátrai, 2015; Tátrai 2010, 2011 és 2017). Például, ha a politikus a „mi, az emberiség” megnyilatkozást teszi, beleérti saját magát és az egész emberiséget, tehát inkluzív üzenetnek tekinthető. Ugyanakkor, ha egy politikai eseményen mondott beszédben azt mondja, „mi a republikánusok”, akkor a megnyilatkozásból kizárja az eseményen jelenlévő nem republikánus címzetteket. Beard (2000) az 1. táblázatban szereplő T/1 csoportokat határozta meg a politikai megnyilatkozásokra vonatkozóan. (Az 1. táblázat példái az USA elnökjelöltjeinek jelölést elfogadó beszédeiből származnak. A példák után zárójelben az elnökjelölt és a jelölést elfogadó beszéd elhangzásának éve található.)

1. táblázat. A T/1 lehetséges jelentései a politikában.

Csoport	Referencia	Példa
én + egy másik személy	mi = elnökjelölt + alelnökjelölt	<i>"Senator Barkley and I will win this election and make these Republicans like it – don't you forget that! We will do that because they are wrong and we are right, and I will prove it to you in just a few minutes."</i> (Truman, 1948) („Barkley szenátor és én megnyerjük ezt a választást és megszerettjük ezekkel a republikánusokkal – ezt ne felejtsetek el! Mi megtesszük ezt, mert nekik nincs igazuk, nekünk pedig igazunk van, amit bebizonyítottak előttetek egy pár percen belül.”)
én + egy csoport	mi = elnökjelölt + politikai párt	<i>"Now, we Republicans see all this as more, much more, than the rest: of mere political differences or mere political mistakes"</i> (Goldwater, 1964) („Mi republikánusok ezt most mind többnek, sokkal többnek látjuk mint a többiek: pusztá politikai különbségeknek, vagy egyszerű politikai hibáknak.”)
én + az egész ország	mi = elnökjelölt + az egész USA	<i>"It's time for us, for We the People, to come together."</i> (Biden, 2020) („Itt az ideje, hogy Mi, az Egyesült Államok népe összejöjjünk.”)
én + az emberi-ség	mi = elnökjelölt + az emberek mindenütt	<i>"We have found the means to blow this world of ours apart, physically."</i> (Dewey, 1948) („Megtaláltuk a módját, hogy fizikálisan szétrobbantsuk a világunkat.”)

Forrás: Beard (2000: 45.). Saját készítés.

Amint az 1. táblázatból kiderül, a politikában rendszerint előforduló referenciák kiterjedhetnek kettő személyre (a jelöltre és egy másik személyre), illetve az egész emberiségre is. A T/1 személyes névmás denotátumainak száma és az üzenet személyessége között fordított arányosság van: minél több embert ért a politikus a T/1 alatt, annál kevésbé személyes az üzenet, illetve annál jobban megoszlik az üzenet tartalmáért vállalt felelősség (Beard, 2000; Wilson, 1990). Például Truman elnök csak önmagára és Barkley szenátorra utalt, így kevesebb személy értendő a T/1 alatt, mint Biden elnök esetén, aki az egész Egyesült Államokra utalt.

SZEMÉLYES NÉVMÁSOK ÉS KÉPI SÉMÁK

A bevezetésben definiált képi sémák emberi percepcióra épülő, gondolkodásunkban jelenlévő sematikus szerkezetek (Kövecses–Benczes, 2010). A „centrum-periféria” képi sémáról elmondható, hogy a centrumot az ember észlelésének és tapasztalatának központja jelenti (Johnson, 1987). A „centrum-periféria” képi séma szubjektívnek tekinthető, hisz a központhoz azon entitások esnek közel, amelyek az adott egyén számára fontosak (Johnson, 1987). Ez a képi séma nagymértékben jelen van az emberi tapasztalásban a társadalmi, kulturális és politikai felfogásunkat illetően: a hozzánk közelebb álló társadalmi csoportok, kulturális elemek és politikai ideológiák a személyes centrumunkhoz is közelebb vannak, míg a tőlünk távolabb lévők a gondolati perifériánkon helyezkednek (Johnson, 1987). Továbbá a centrum relatív fontossággal bír a perifériához képest: csakúgy, mint az emberi test fennmaradásában fontosabb szerepet játszanak a belső szervek, mint a tőlük távolabb eső haj, vagy körmök (Lakoff, 1987: 274.).

A „centrum-periféria” séma az emberi egocentrikus (tehát énközpontú) világlátást példázza: mi magunk vagyunk a saját észlelésünk és tapasztalatunk központja és magunkhoz viszonyítva határozzuk meg a hozzánk közelebb vagy távolabb eső entitásokat (Johnson, 1987).

A „centrum-periféria” képi séma által érzékeltetett térbeli elhelyezkedés (az „én” központi elhelyezkedése és az egyes entitások ehhez való relatív távolsága) a személyes névmások politikai megjelenésében is megfigyelhető. Rees (1983, idézi: Maitland–Wilson, 1987: 498.) modellje alapján ugyanis az E/1 „éntől” különböző távolságra van az angol nyelv többi névmása. A névmások elhelyezkedését az 1. ábra mutatja be.

1. ábra. A beszélőtől („én”) való távolság.

1	2	3	4	5	6	7	8
<i>I</i>	<i>we</i>	<i>you</i>	<i>one</i>	<i>it</i>	<i>she</i>	<i>he</i>	<i>they</i>
én	mi	te/ti	általános alany	ő	ő	ő	ők
		direkt		semle- gesnem	nőnem	hímnem	

A beszélőtől („én”) való távolság

Forrás: Rees (1983, idézi Maitland–Wilson, 1987: 498.).

Az 1. ábra azt az elképzelést ábrázolja, amely szerint a beszélő az E/1 referenciaponthoz (azaz önmagához) képest választja ki, hogy milyen személyes névmást alkalmaz a megnyilatkozásában (Wilson, 1990). Ennek megfelelően a T/1 személyű „mi” közelebb áll a megnyilatkozó politikushoz, mint a többes szám harmadik személyű „ők”.

A VIZSGÁLAT KORPUSZA

A vizsgálat korpuszát az Amerikai Egyesült Államok demokrata és republikánus elnökjelöltjeinek jelölést elfogadó beszédéből állt 1932 és 2020 között. Az 1932-es választási év adta az első elemzett szövegeket, mivel ebben fordult elő először, hogy az egyik elnökjelölt (a demokrata Franklin D. Roosevelt) személyesen mondja el az elfogadó beszédet, a demokraták jelöltállító eseményén (Demokrata nemzeti konvenció; Holloway, 2008: 137.). A vizsgálat végét a legutóbbi, 2020-as választási kampányok keretében elhangzott szövegek jelentették. Összesen tehát 23 választási év esett vizsgálat alá, amely 46 (23 demokrata és 23 republikánus) beszédet foglalt magában, mintegy 184 700 szó terjedelemben. Az összes beszédet a The American Presidency Project elnevezésű projekt weboldaláról (<https://www.presidency.ucsb.edu/>) szereztem be, kivéve az 1936-os republikánus jelölt Alfred Landon beszédét, amely a Kansas Historical Society (<https://www.kshs.org/>) oldalán érhető el.

A kampánybeszéd vizsgálatát indokolja, hogy az Egyesült Államokban ezeknek a beszédeknek nagy politikai jelentőségük van. Az elnök egyik központi szerepe az amerikai politikában, hogy beszédekkel mond (Coe, 2017: 121.), amelyet azok növekvő száma is bizonyít (lásd Bevezetés). Az elnöki beszéd jelentőségét az ún. „rhetorical presidency” („retorikai elnökség”) fogalma ragadja meg: a modern elnökség (Woodrow Wilson 1913-ban kezdődő elnökségét követően) nem hatalomra, hanem szavakra épül (Ceaser et al., 1981: 168.; Tulis, 2017).

Az elnöki kampányra azért esett a választás, mert az elnökválasztás az Egyesült Államok legjelentősebb politikai eseményének tekinthető (Perloff, 2014). A demokrata és republikánus nemzeti konvenciókon elhangzó jelölést elfogadó beszéd lehetőséget nyújtanak az elnökjelölteknek, hogy mind magukról, mint a platformjukról tájékoztassák a választókat (Holloway, 2008: 137.). Bár a pártok is kampányolnak a konvenciók keretében, a központi szerep az elnökjelölt (Stanyer, 2008).

MÓDSZERTAN

A kutatás során az angol E/1 és T/1 személyes névmások alanyesetét vizsgáltam. Az elemzésem azért szorítkozott az alanyesetre, mivel az angolban található esetek közül ez tekinthető sztemenderdebbnek és formálisabbnak szemben a tárgyesettel (*me* az angol E/1, *us* a T/1 esetében; Wales 1996: 101.). Továbbá az emberi konceptualizációban az alanyeset a legprototipikusabb: az észlelés során nem tudunk „elmenkülöni” a saját nézőpontunktól, hiszen a világot saját magunk idő- és helybeli pozíciójához képest értelmezzük (Langacker 2007: 173.). Az E/1 „I” megjelenését automatikusan a perszonalizáció indikátorának

tekintettem, mivel az a beszélő egyéni látásmódját, felelősségvállalását és az üzenethez való közvetlen kapcsolatát mutatja. A T/1 személyes névmások esetében azonban több kategóriára volt szükség. A T/1 kategóriáit a szakirodalom alapján hoztam létre (Beard, 2000; Urban, 1986; Proctor–Su, 2011; Szabó, 2020, 2021). Az elemzés céljából ugyanakkor egyes kategóriák átalakításra szorultak. Például az elemzésben használt *mi*_{párt} kategória tartalmazza a „mi, a demokrata/republikánus párt” utalásait és a „mi, az adminisztráció” utalásait is, mivel az adminisztráció viszonylag kevés elemszámmal szerepelt a korpuszban, illetve a kutatásnak nem célja különbséget tenni a viszonylag részletesebb kategóriák között. Ennek megfelelően a következő T/1 csoportokat különböztettem meg: *mi*_{Család}, *mi*_{Párt}, *mi*_{Nemzet} és *mi*_{Emberiség}. Ezek közül a *mi*_{Család} esett a legközelebb, míg a *mi*_{Emberiség} esett a legtávolabb a megszólaló politikushoz.

A *mi*_{Család} esetében Beard (2000) „én + egy másik személy”, illetve az „én + egy csoport” kategorizációja figyelhető meg. A *mi*_{Család} utalhat a politikusra és a házastársára, illetve a politikusra és a családjára. Ezeket a kategóriákat példázzák Hillary Clinton 2016-os megnyilatkozásai: „And Bill, that conversation we started in the law library 45 years ago... it is still going strong.” („És Bill, az a beszélgetés, amit a jogi könyvtárban kezdtünk el 45 évvel ezelőtt ... még mindig jó erőben van”). Ebben az esetben a T/1 Hillary Clintonra és a férjére, Bill Clintonra utalt. A *mi*_{Család} ugyanakkor az egész családra is utalhat „We lost our mother a few years ago, but I miss her every day.” („Elvesztettük az édesanyánkat egy pár évvel ezelőtt, de minden nap hiányzik”). A példában Clinton egy tágabb körre, saját magára és a testvérei utalt.

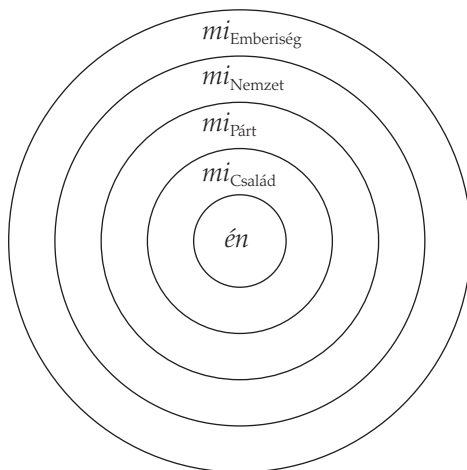
A *mi*_{párt} kategóriába mind a jelölt és a párt – és ha volt ilyen – a jelölt és az adminisztrációja tartozott. Beard (2000) csoportosításának megfelelően a *mi*_{párt} is értelmezhető az „én + egy másik személy” és az „én + egy csoport” keretei közt. Az előbbi kategória az 1956-os demokrata jelölt Adlai Stevenson beszédében jelent meg: „If we are elected and it is God’s will that I do not serve my full four years, the people will have a new President whom they can trust.” („Ha minket választanak meg és az Isten akarata, hogy nem tudok négy évet szolgálni, az embereknek olyan új elnöke lesz, akiben bíznak”). Ebben az esetben Stevenson az alelnökségért induló Estes Kefauverre utalt. A Republikánus Párt például Alf Landon beszédében jelent meg a T/1 referencián keresztül: „We of our Party pledge that this obligation will never be neglected.” („Mi, a pártunk tagjai megesküszünk, hogy ezt a kötelességünket sosem hanyagoljuk”).

A *mi*_{Nemzet} kategória egybeesik a pragmatika inkluzív T/1 értelmezésével, mivel tartalmazza a beszélőt, a jelenlévő címzetteket és azokat is az országon belül, akik nincsenek jelen. A kategóriába tehát nem csak a konvenciókon résztvevők tartoznak, hanem az összes amerikai választópolgár. A *mi*_{Nemzet} referenciát a republikánus Mitt Romney 2012-es beszéde példázza: „We Americans have always felt a special kinship with the future” („Mi amerikaiak mindig is különös rokoni kötelékben álltunk a jövővel”). Az idézet kapcsán

fontos megjegyezni, hogy a mi_{Nemzet} nem csak a beszéd idején élő amerikai állampolgárokra vonatkozik, hanem – amint az idézet is mutatja – a múltban élt emberekre is kiterjedhet.

Végezetül a $mi_{\text{Emberiség}}$ az emberiség egészére utal, amely Thomas Dewey 1948-as beszédében található: „We have found the means to blow this world of ours apart, physically.” („Megtaláltuk a módját, hogy fizikálisan szétrobantsuk a világunkat”).

A kutatás egyik célja, hogy szemléltesse miképpen helyezkednek el a T/1 kategóriák a beszélőhöz viszonyítva. Rees (1983) munkája azt mutatta, hogy a személyes névmások a politikában különböző távolságra vannak az E/1-től. A többes szám első személyű névmás ugyanakkor számos jelentésárnyalattal bír, amelyek különböző távolságra helyezkednek el a beszélőtől. A 2. ábrán bemutatott radiális modell a „centrum-periféria” képi séma alapján bemutatja, hogy a központi „éntől” milyen távolságra helyezkednek el az E/1 személyes névmások az E/1-hez viszonyítva, ugyanakkor (szemben Rees ábrázolásával) érzékelteti a „centrum-periféria” modell radiális mivoltát (Lakoff, 1987).

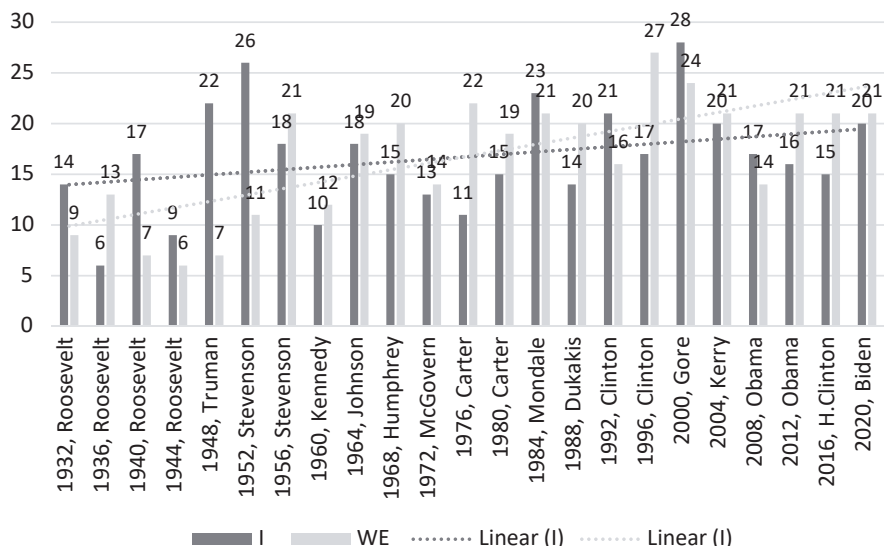
2. ábra. A többes szám első személyű denotátumok relatív távolsága a megnyilatkozótól.
Forrás: Saját készítés.

A beszélőhöz legközelebb eső kategória a $mi_{\text{Család}}$, mivel ez a csoport tartalmazza azokat az embereket, akik a legjobban ismerhetik a politikusot és a legközelebb állhatnak hozzá. Ezt követi a $mi_{\text{Párt}}$ kategória, mivel ez a csoport olyan embereket tartalmazhat, akik pártidentifikációjukat tekintve hasonlóak a jelölthöz, azaz vélhetően hasonló nézeteket vallanak. Ezt követi a mi_{Nemzet} , amely kategóriába azok az emberek tartoznak, akikkel azonos nemzeti és kulturális örökségen osztozik az elnökjelölt. Végezetül a legtágabb kategória került a legmesszebb a politikus személyétől, amely a $mi_{\text{Emberiség}}$.

Az elemzés a következő lépésekben valósult meg. Elsőként minden szöveget egyenként elolvastam. Ezt követően mindegyik vizsgált elnökjelölést elfogadó szöveget felvittem az AntConc (Anthony, 2020) korpusznyelvészeti elemző szoftverre, amely segítségével rákerestem az E/1 („I”) és a T/1 („we”) személyes névmásokra az egyes szövegekben. A T/1 („we”) találatok esetében az összes olyan mondatot, amelyben a T/1 előfordult egy külön Excel fájlba gyűjtöttem ki. A találatokat besoroltam a *mi*_{Család}, *mi*_{Párt}, *mi*_{Nemzet} és *mi*_{Emberiség} kategóriák egyikébe. Amennyiben nem volt egyértelmű, hogy a találat mely kategóriába sorolható, a tágabb szöveggörnyezetre támaszkodtam. A kutatásból a következő, viszonylag kisebb elemszámú kategóriákat zártam ki: az olyan eseteket, amikor a politikus mástól idézett, az utalásokat két országra (például „mi, az Egyesült Államok és a Szovjetunió”), az utalásokat különálló államokra, katonai csoportokra, vagy a jelölt saját érdekcsoportjaira (például üzleti érdekeltiségre).

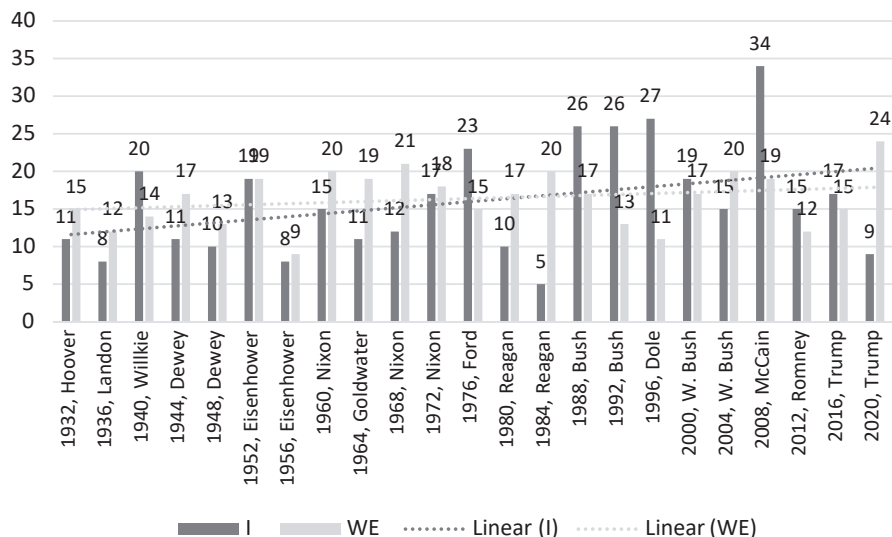
EREDMÉNYEK

Az adatokat a korpusznyelvészeti konvencióknak megfelelően 1 000 szóra normalizálva adom meg. A 3. ábra a demokrata, míg a 4. ábra a republikánus elnökjelöltek beszédeiben található E/1 és T/1 előfordulásokat mutatja be a vizsgált időszakban.

3. ábra. Az E/1 „én” és a T/1 „mi” eloszlása a demokrata jelöltek elnökjelölést elfogadó beszédében, 1932–2020.

Forrás: Saját készítés.

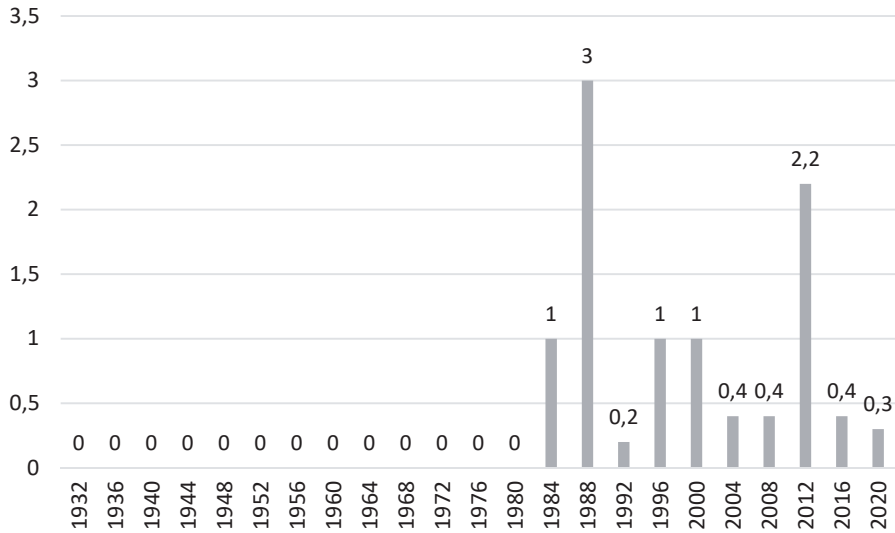
4. ábra. Az E/1 „én” és a T/1 „mi” eloszlása a republikánus jelöltek elnökjelölést elfogadó beszédében, 1932–2020.

Forrás: Saját készítés.

A 3. és 4. ábra adatai alapján azt láthatjuk, hogy a beszédekben mind az „én”, mind pedig a „mi” utalások általánosan növekvő tendenciát mutattak az idő előrehaladtával. A demokraták esetében ugyanakkor az 1972-es választást követően a T/1 elemszáma meghaladta az E/1 számát. A republikánus jelölteket vizsgálva ellentétes irányú változást tapasztalhatunk: 1984-et követően az E/1 utalások növekedtek, míg T/1 használata csökkent. Az egyes éveket tekintve változatos adatokat látunk: a legnagyobb számú E/1 utalás 2008-ban a republikánus John McCain beszédében azonosítható, míg a legkevesebb 1936-ban a demokrata Franklin D. Roosevelttől származott. Az eltérő tendenciák mögött vélhetően az egyes pártok különböző kommunikációs stratégiája húzódhat. Ezeknek a feltárása ugyanakkor nem célja a dolgozatnak, így a továbbiakban a névmáshasználat más aspektusaira fókuszál.

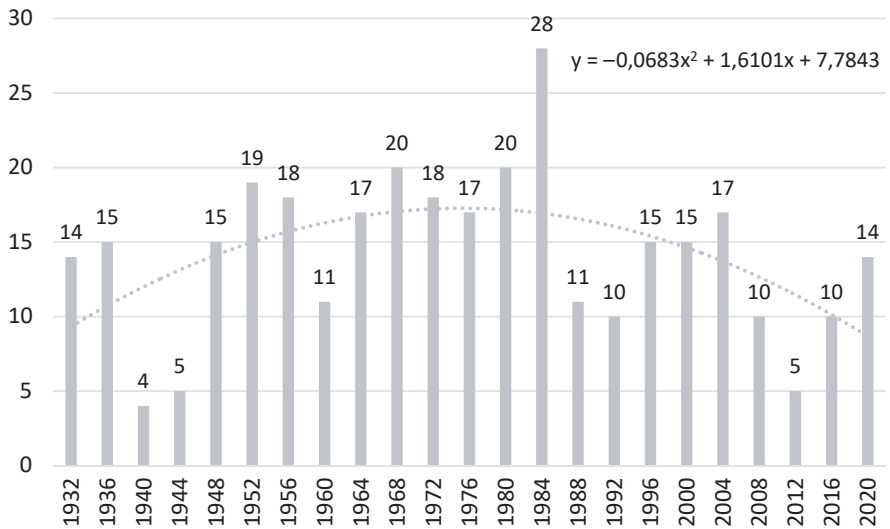
A következőkben az egyes T/1 kategóriák eredményeit mutatom be. (A $mi_{\text{Emberiség}}$ kategóriát az alacsony elemszám miatt kizártam a további vizsgálatokból.) A dolgozat az amerikai politikában megfigyelhető általános tendenciákat kívánja feltárni, így a kategóriák részletesebb ismertetéséhez nem az egyes elnökjelöltek beszédében lévő E/1 és T/1 előfordulásokat közlöm, hanem a demokraták és republikánusok összevont eredményeit az egyes években.

A $mi_{\text{Család}}$ kategóriát illetően növekedést vártam, mivel a politikai perszonalizáció definíciójának megfelelően a politikusok egyre nagyobb tekintést engednek a magánéletükbe. Az eredményeket az 5. ábra mutatja be.

5. ábra. A $mi_{Család}$ kategória eloszlása az amerikai elnökjelölést elfogadó beszédekben, 1932–2020.

Forrás: Saját készítés.

6. ábra. A $mi_{Párt}$ kategória eloszlása az amerikai elnökjelölést elfogadó beszédekben, 1932–2020.

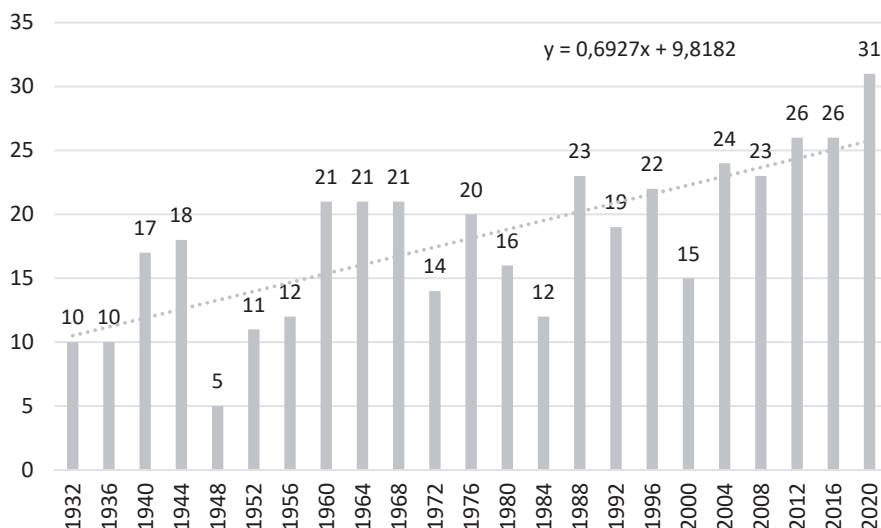
Forrás: Saját készítés.

Az adatok szerint a $mi_{\text{Család}}$ kategória csak 1984-ben jelent meg (a demok-rata Walter F. Mondale beszédében), ugyanakkor ezt követően minden évben megtalálható a szövegekben.

A politikushoz második legközelebb álló kategória a $mi_{\text{Párt}}$, amelynek – a perszonalizáció definíciójának megfelelően – a csökkenése volt várható. Azonban a 6. ábrán az látszik, hogy 1932-től nem beszélhetünk általános csökke-nésről.

Amint az 6. ábrán található trendvonal is mutatja, 1932 és az 1970-es évek között éppen növekvő tendenciát azonosíthatunk, amely az 1980-as években tört meg. A $mi_{\text{Párt}}$ utalások csak az 1980-as évektől csökkentek folyamatosan.

Az utolsó vizsgált kategória mi_{Nemzet} volt, amelynek emelkedését vártam, tekintettel arra, hogy az egyéni politikusok csoportidentifikációja a pártok helyett közvetlenül a nemzettel valósulhat meg a perszonalizáció által. A 7. ábra adatai alapján megállapítható, hogy valóban általánosan növekedett az 1932-es választásokat követően a mi_{Nemzet} kategória előfordulása.

7. ábra. A mi_{Nemzet} kategória eloszlása az amerikai elnökjelölést elfogadó beszédekben, 1932–2020.

Forrás: Saját készítés.

A 7. ábráról leolvasható, hogy az 1984-es évben, amikor a $mi_{\text{Párt}}$ kategória a legnagyobb arányban fordult elő, a mi_{Nemzet} kategória viszonylag alacsony számban jelent meg. Ugyanez nem mondható el a 2020-as évről, amikor a mi_{Nemzet} utalások a legnagyobb arányban fordultak elő, ugyanakkor a 2020-as választást közvetlenül megelőző években is viszonylag magas volt a $mi_{\text{Párt}}$ kategória aránya.

DISZKUSSZIÓ

Az eredményeket összegezve elmondható, hogy a politikai perszonalizáció általános növekedést mutatott az E/1 utalások tekintetében az 1932-es választástól a demokrata és republikánus jelöltek beszédében. Hasonló eredményt mutatott a *mi_{Nemzet}* kategória, amely szintén növekvő tendenciában volt jelen a jelölést elfogadó beszédekben 1932-től. A *mi_{Család}* és a *mi_{Párt}* utalások csak részben erősítették meg a feltételezéseket, amely szerint a *mi_{Család}* növekedett 1932-től, a *mi_{Párt}* pedig csökkent 1932-től a jelölést elfogadó beszédekben. A változást ugyanis nem az 1932-es, hanem az 1984-es választás és az azt követő évek jelentették. 1984-ben jelent meg elsőként a *mi_{Család}* személyes névmási utalás a korpuszban. Ez nem jelenti azt, hogy a politikusok összességében ekkor tettek utalást először a családjukra a konvenciókon elhangzott beszédekben, ugyanis 1940-ben már szót ejtett a családjáról a republikánus Wendell Willkie. Az 1984-es választást követő években kezdett el csökkenni a *mi_{Párt}* kategória, szemben azzal a várakozással, hogy a folyamat 1932-ben indult el. Összességében elmondhatjuk, hogy a vizsgált időszakban – ugyan nem minden esetben 1932-től – egyre növekvő mértékű perszonalizáció mutatkozott a konvenciókon elhangzott elnökjelölti beszédekben az E/1 és T/1 személyes névmások tükrében.

Az eredmények részben alátámasztják a politikai kommunikáció szakirodalmának azon vélekedését, amely szerint a társadalomban és a politikában végbemenő változások (például, individualizáció, mediatizáció, hálózati logika) eredményeképpen a politikai kommunikáció perszonalizáltabb lett. Az általánosságban (bár pártonként eltérő mértékben) növekvő E/1 megnyilatkozások arra utalhatnak, hogy a politikus egyénként próbál közvetlenebb kapcsolatot teremteni a választókkal. A *mi_{Család}* megjelenése a politikusok személyesebb terébe enged betekintést. A *mi_{Párt}* csökkenése a pártidentifikáció gyengülésére utal, míg a *mi_{Nemzet}* kategória növekedését magyarázhatja, hogy a politikusok a technológia fejlődésével egyre szélesebb tömegeket tudtak megszólítani. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy nem mindegyik kategória növekedett a vizsgált időszak kezdetétől, így a vizsgált személyes névmások alapján nem lehetséges általános tendenciát megállapítani.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány azt vizsgálta, miképpen foghatók fel a „centrum-periféria” képi séma segítségével a T/1 személyes névmások politikai szövegekben gyakorta előforduló kategóriái (*mi_{Család}*, *mi_{Párt}*, *mi_{Nemzet}* és *mi_{Emberiség}*) a politikus beszélő „énjéhez” való távolságának tekintetében. A dolgozat felvetése, hogy a po-

litikai perszonalizációval a politikusok közvetlenebb kapcsolatot alakítanak ki a választókkal, amelyet a személyes névmások használatán keresztül is megragadhatunk.

Mit adhat a kognitív nyelvészeti nézőpont a perszonalizáció további tanulmányozáshoz? A kutatás egyik célja az volt, hogy a perszonalizáció eddig kevésbé alkalmazott kognitív nyelvészeti kiindulópontú vizsgálatához eszközt adjon, amely jelen esetben az E/1 és T/1 személyes névmásokban mutatkozott meg. A személyes névmások vizsgálatának előnye a rugalmassága: könnyedén alkalmazható többféle politikusi megnyilatkozás elemzésére (más beszédekre, interjúkra) és az angol mellett más nyelvek esetében is használható, az adott nyelv névmási rendszerének figyelembevételével. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a politikai perszonalizáció kognitív nyelvészeti vizsgálatának lehetőségei nem merülnek ki a dolgozatban megfigyelt E/1 és T/1 személyes névmások használatában. Horváth és munkatársai (2021) például összetettebb igei szerkezeteken keresztül vizsgálták a személyjelölést magyar lírai szövegekben. A személyes névmást tartalmazó igei konstrukciók vizsgálata a politikai beszédekben is mélyebb betekintést engedne arra vonatkozóan, hogy miképpen megy végbe a személyjelölés a politikai kommunikációban. A perszonalizáció nyelvi vizsgálata továbbá számos irányba kiterjeszthető. Az egyes számú névmások mellett a többes számú névmások elemzése például megmutathatja a „mi” és az „ők” csoportok dinamikáját, azaz, hogy kik esnek a „mi” csoporton kívül. A politikai beszédekben kívül a politikusok közösségi médiában (Facebook, Instagram, Twitter) közzétett posztjainak elemzése lehetővé tenné, hogy a beszédek ceremoniális jellege mellett a politikusok közvetlenebb perszonalizált nyelvhasználatát is feltárjuk. A jelen kutatás továbbá nem tárgyalta a politikusok ideológiai hátterét, például, hogy a konzervatív vagy progresszív politikusok kommunikációja személyesebb-e. Ehhez kötődően fontos megjegyezni, hogy bár a dolgozat általános tendenciákat azonosított, egyéni politikusok beszéde adta a korpuszt, akiknek egyéni stílusa is befolyásolhatta a megnyilatkozásaik minőségét. Az egyes politikusok megnyilatkozásainak részletesebb feltárása tehát lehetővé tenné a politikai stílus nyelvészeti szempontú vizsgálatát (Tátrai–Ballagó, 2020).

JEGYZETEK

¹ A követők száma a 2021. október 30-i állapotot tükrözi.

² <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/we-shall-fight-on-the-beaches/>

³ Az idézetekben szereplő kiemelések saját kiemelések.

⁴ Az összes fordítás a szerző saját fordítása, hacsak másképp nincs jelölve.

IRODALOM

- Beard, Adrian (2000): *The language of politics*. London, Routledge.
- Blumler, Jay G. (2016): The Fourth Age of Political Communication. *Politiques de communication*, Vol. 6, 19–30. <https://doi.org/10.3917/pdc.006.0019>
- Brown, Roger–Gilman, Albert (1960): The pronouns of power and solidarity. In: Thomas A. Sebeok, (ed.): *Style in language*. MIT Press, 253–276.
- Ceaser, James. W. –Thurrow, Glen E. –Tulis, Jeffrey–Bessette, Joseph M. (1981): The rise of the rhetorical presidency. *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 11, No. 2, 158–171. <https://www.jstor.org/stable/27547683>
- Coe, Kevin (2017): Presidential address. In: Kate Kenski–Kathleen Hall Jamieson (eds.): *The Oxford handbook of political communication*. Oxford, Oxford University Press, 121–132. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199793471.013.001>
- De Fina, Anna (1995): Pronominal choice, identity, and solidarity in political discourse. *Text & Talk*, Vol. 15, No. 3, 379–410. <https://doi.org/10.1515/text.1.1995.15.3.379>
- Domonkosi Ágnes–Ludányi Zsófia (2018): A társas deixis szocializációs mintái az óvodai bábjátékokban: Egy óvodapedagógus-képzésben zajló kísérlet tanulságai. In: Tóth Péter–Maior Enikő–Horváth Kinga–Kautnik András–Duchon Jenő–Sass Bálint (eds.): *Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben*. Budapest, Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Művelődéstudományi Központ.
- Esser, Frank (2013): Mediatization as a Challenge: Media Logic Versus Political Logic. In: Hanspeter Kriesi–Daniel Bochler–Sandra Lavenex–Jörg Matthes–Frank Esser–Marc Bühlmann (eds.): *Democracy in the Age of Globalization and Mediatization*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Farkas Xénia–Bene Márton (2020): Images, politicians, and social media: Patterns and effects of politicians’ image-based political communication strategies on social media. *The International Journal of Press/Politics*, Vol. 26, No. 1, 119–142. <https://doi.org/10.1177/1940161220959553>
- Fludernik, Monika (2003): *The fictions of language and the languages of fiction*. London, Routledge.
- Garzia, Diego. (2014): *Personalization of politics and electoral change*. New York, Palgrave Macmillan.
- Holloway, Rachel L. (2008): Conventions, political. In: Lynda Lee Kaid–Christina Holtz-Bacha (eds.): *Encyclopedia of political communication* (Vol. 1). Los Angeles, SAGE Publications, 135–138. <https://www.doi.org/10.4135/9781412953993.n122>
- Holtz-Bacha, Christina (2008): Professionalization. In: Lynda Lee Kaid–Christina Holtz-Bacha (eds.): *Encyclopedia of political communication* (Vol. 1). Los Angeles, SAGE Publications, 657–658. <https://www.doi.org/10.4135/9781412953993.n542>
- Holtz-Bacha, Christina–Langer, Ana Ines–Merkle, Susanne (2014): The personalization of politics in comparative perspective: Campaign coverage in Germany and the United Kingdom. *European Journal of Communication*, Vol. 29, No. 2, 153–170. <https://doi.org/10.1177/0267323113516727>
- Horváth Péter–Simon Gábor–Tátrai Szilárd (2021): A lírai személyjelölés konstrukcióinak annotálási elveiről. In: Laczkó Krisztina–Tátrai Szilárd (eds.): *Líra, poétika, diskurzus*. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium. 133–164.
- Íñigo-Mora, Isabel (2004): On the use of the personal pronoun *we* in communities. *Journal of Language and Politics*, Vol. 3, No. 1, 27–52. <https://doi.org/10.1075/jlp.3.1.05ini>

- Johnson, Mark (1987): *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago, University of Chicago Press.
- Klinger, Ulrike–Svensson, Jakob (2015): The emergence of network media logic in political communication: A theoretical approach. *New Media & Society*, Vol. 17, No. 8, 1241–1257. <https://doi.org/10.1177/1461444814522952>
- Kövecses Zoltán–Benczes Réka (2010): *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Laczó Krisztina–Tátrai Szilárd (2015): „Évek óta mást se csinálunk.” A többes szám első személyű deiktikus elemek működésének vizsgálatához. In: Bárh M. János–Bodó Csanád–Kocsis Zsuzsanna (eds.): *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. Budapest, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 501–514.
- Lakoff, George (1987): *Women, fire and dangerous things: what categories tell us about the nature of thought*. Chicago, University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. (2007): Constructing the meanings of personal pronouns. In: Günter Raden–Klaus–Michael Köpcke–Thomas Berg–Peter Siemund (eds.): *Aspects of meaning construction*. Amsterdam, John Benjamins, 171–187. <https://doi.org/10.1075/z.136.12lan>
- Maitland, Karen–Wilson John (1987): Pronominal selection and ideological conflict. *Journal of Pragmatics*, Vol. 11, No. 4, 495–512. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(87\)90092-0](https://doi.org/10.1016/0378-2166(87)90092-0)
- Mazzoleni, Gianpietro–Schulz, Winfried (1999): “Mediatization” of politics: A challenge for democracy?. *Political Communication*, Vol. 16, No. 3, 247–261. <https://doi.org/10.1080/105846099198613>
- Merkovity Norbert (2018): *A figyelemalapú politika a közösségi média korában: a politikai kommunikáció lehetséges értelmezése napjainkban*. Budapest, Média tudományi Intézet.
- Metz, Manon–Kruikemeier, Sanne–Lecheler, Sophie (2020): Personalization of politics on Facebook: Examining the content and effects of professional, emotional and private self-personalization. *Information, Communication & Society*, Vol. 23, No. 10, 1481–1498. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2019.1581244>
- Hart, Roderick P. (1999): *Seducing America: How television charms the modern voter*. Thousand Oaks, SAGE.
- Holloway, Rachel L. (2008): Conventions, political. In: Lynda Lee Kaid–Christina Holtz–Bacha (eds.): *Encyclopedia of political communication* (Vol. 1). Los Angeles, SAGE Publications, 135–138. <https://www.doi.org/10.4135/9781412953993.n122>
- Karvonen, Lauri (2010): *The personalisation of politics: a study of parliamentary democracies*. Colchester, ECPR Press.
- McAllister, Ian (2015): Political leaders in Westminster systems. In: Kees Aarts–André Blais–Hermann Schmitt (eds.): *Political leaders and democratic elections*. Oxford, Oxford University Press, 52–75. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199259007.003.0004>
- Oakley, Todd (2010): Image schemas. In: Dirk Geeraerts–Hubert Cuyckens (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199738632.013.0009>
- Ohr, Dieter (2015): Changing patterns in political communication. In: Kees Aarts–André Blais–Hermann Schmitt (eds.): *Political leaders and democratic elections*. Oxford, Oxford University Press, 11–34. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199259007.001.0001>

- Pennycook, Alistair (1994): The Politics of Pronouns. *ELT Journal*, Vol. 48, No. 2, 173–178. <https://doi.org/10.1093/elt/48.2.173>
- Perloff, Richard M. (2014): *The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age* (1st ed). New York, Routledge.
- Proctor, Katarzyna–I-Wen Su, Lily (2011): The 1st person plural in political discourse—American politicians in interviews and in a debate. *Journal of pragmatics*, Vol. 43, No. 13, 3251–3266. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2011.06.010>
- Rahat, Gideon–Kenig, Ofer (2018): *From party politics to personalized politics?: Party change and political personalization in democracies*. Oxford, Oxford University Press.
- Rahat, Gideon–Sheafer, Tamir (2007): The personalization (s) of politics: Israel, 1949–2003. *Political Communication*, Vol. 24, No. 1, 65–80. <https://doi.org/10.1080/10584600601128739>
- Stanyer, James (2007): *Modern political communication: Mediated Politics in Uncertain Times*. Cambridge, Polity.
- Stanyer, James (2008): Candidate-centered communication. In: Lynda Lee Kaid–Christina Holtz-Bacha (eds.): *Encyclopedia of political communication* (Vol. 1). Los Angeles, SAGE Publications, 81–83. <https://www.doi.org/10.4135/9781412953993.n70>
- Szabó Lilla Petronella (2020): Én és a pártom: A politikai kommunikáció perszonalizációja a személyes névmások tükrében. In: Váradi Tamás–Ludányi Zsófia–Grácsi Tekla Etelka (eds.): *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2020. XIV. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. Budapest, Nyelvtudományi Intézet, 106–115. http://www.nytdok.hu/alknyelvvdok20/proceedings/Szabo_Lilla_Petronella.pdf; <https://doi.org/10.18135/Alknyelvvdok.2020.14.8>
- Szabó, Lilla Petronella (2021): We the people? A perszonalizáció nyelvészeti vizsgálata az USA politikai kommunikációjában. *Jel-Kép*, No. 2, 93–102.
- Tátrai Szilárd (2010): Áttekintés a deixisről (funkcionális kognitív kiindulópontból). *Magyar Nyelvőr*, Vol. 134, No. 2, 211–233.
- Tátrai Szilárd (2011): *Bevezetés a pragmatikába: Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Tátrai Szilárd (2017): Pragmatika. In: Imrényi András–Kugler Nóra–Ladányi Mária–Markó Alexandra–Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor (eds.): *Nyelvtan*. Budapest, Osiris Kiadó, 857–1058.
- Tátrai Szilárd–Ballagó Júlia (2020). On Socio-Cultural Situatedness in Style Attribution: A Study of Style in Hungarian. *New Horizons in English Studies*, Vol. 5, 3–23. <http://dx.doi.org/10.17951/nh.2020.5.3-23>
- Thompson, John (1995): *The media and modernity: A social theory of the media*. Stanford, Stanford University Press.
- Tulis, Jeffrey (2017): *The rhetorical presidency*. Princeton, Princeton University Press.
- Urban, Greg (1986): Rhetoric of a war chief. *Working papers and proceedings of the Center for Psycho-social Studies*, Vol. 5, 1–21.
- Vile, Maurice J. C. (2008): *Politics in the USA*. London, Routledge.
- Wales, Katie (1996): *Personal pronouns in present-day English*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wilson, John. (1990): *Politically speaking: The pragmatic analysis of political language*. Oxford, Blackwell.

- Wattenberg, Martin P. (1991): *The rise of candidate-centered politics: Presidential elections of the 1980s*. Cambridge, Harvard University Press.
- Wattenberg, Martin P. (2015): US party leaders: Exploring the meaning of candidate-centred politics. In: Kees Aarts–André Blais–Hermann Schmitt (eds.): *Political leaders and democratic elections*. Oxford, Oxford University Press, 76–90. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/bl/9780199259007.001.0001>
- Zupnik, Yael-Janette (1994): A pragmatic analysis of the use of person deixis in political discourse. *Journal of Pragmatics*, Vol. 21, No. 4, 339–383. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(94\)90010-8](https://doi.org/10.1016/0378-2166(94)90010-8)

BEVEZETÉS A POLITOLINGVISZTIKÁBA

A politikai szókincs vizsgálatának lehetőségei

Havasi Benigna

(ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola)

*A tanulmány beérkezett: 2021. június 16., opponálás: 2021. július 6. – 2021. augusztus 20.,
véglegesítve: 2021. december 6.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen dolgozat célja, hogy megismertesse a hazai olvasóközönséggel a politolingvisztika rendszerét. E módszertani keret lehetőséget ad arra, hogy egy adott politikai rendszer, közösség vagy akár esemény politikai szókincsét rendszerszinten fel lehessen tárni annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjon a kutató a vizsgált időszak ideológiai háttéréről, a hatalmat gyakorlók politikai szándékáról és célkitűzéséről, a társadalom tagjainak való-ságértelmezéséről, ahogyan a legfontosabb társadalmi problémákról is. Ugyanis a politolingvisztika a politikai szókincs elemeit szövegekben, diskurzusokban elemzi, ezáltal megmutatva, hogy a szavak komplex gondolatokat, szövegeket, véleményeket és akár diskurzusokat is magukba tudnak foglalni. A módszer abban különbözik a többi szókincs-központú megközelítéstől, hogy nem teoretikus törekvés, hanem gyakorlati tapasztalatokból fakad. Az általa lefektetett keretrendszer könnyedén ültethető át a gyakorlatba, ezáltal elősegítve azokat a kutatásokat, amelyek bizonyos politikai közösségek szókinchasz-nálatát kívánják módszeresen feltárni.

Kulcsszavak: politikai szókincs ■ politolingvisztika ■ politikai kommunikáció ■ politikai nyelv

Amennyiben megkérdeznénk egy átlagembert arról, hogy a zöld melléknév hallatán mire gondol először, vélhetően a zöld szín lenne a válasz. Viszont ha arról kérdeznénk meg, hogy mit jelent a zöldpolitika, a zöldpárt vagy a zöld-energia, a zöld szín helyett máris klímapolitikára, fenntartható fejlődésre, fiatalokra, kerekpárokra vagy szélerőművekre fog gondolni az illető. A zöld szó a politikában olyan jelszónak minősül, amely egy egész világnézetet képes magában hordozni, emberekben az összetartozás érzetét kelteni, vagy éppen meghatározni az identitásukat. S mindez miért lehetséges? Mert a politika a nyelvhez van kötve. Az egyik nem tud a másik nélkül létezni. A politika a nyelvben megy végbe, ezért nyelvi cselekedetnek is minősül (Heringer, 1990: 9.). A politikát és a nyelvet nem lehet egymástól elválasztani, hiszen ahogy Grünert 1983-as írásában is fogalmazott: „a politikai cselekedetet a nyelven

keresztül, a nyelv segítségével tervezzük, készítjük elő, váltjuk ki; a nyelv kíséri, befolyásolja, vezérli, szabályozza, a nyelven keresztül tudjuk leírni, megmagyarázni, motiválni, igazolni, kontrolálni, kritizálni, valamint meg- és elítélni.” (Grünert, 1983: 43.) Mindebből az következik, hogy a politika java része nem más, mint politikai kommunikáció.

Napjainkban pedig talán még igazabb ez az állítás, mint valaha: a politikai kommunikáció szinte teljes egészében elfoglalta a politikai cselekvés palettáját. Az emberiség létezése során végbement kommunikációs forradalmaknak köszönhetően a kommunikáció jellege folyamatosan átalakult. Így jutottunk el a barokkos körmondatoktól a pár karakteres Twitter-bejegyzésekig. E folyamatot támogatva a digitális forradalom pedig azt okozta, hogy a mai kor emberére állandósult jelleggel zúdul az információ. Egy ilyen zűrzavaros közegben nehéz dolga van annak, aki kommunikálni és üzeneteket átadni szeretne, hiszen nagyon jól meg kell válogatnia, hogy mikor, hol, kinek, mit és hogyan mond. Ez alól a politikai kommunikáció sem képez kivételt. Mivel egyre kisebb mennyiségű információt képes a választópolgár befogadni, így a politikai szövegek is szükségszerűen redukálódni kényszerültek. A komplex üzeneteket minél egyszerűbben és minél rövidebben kell megfogalmazni. Ebben a helyzetben felértékelődött a szavak jelentősége, hiszen egy-egy szónak sokkal több információt kell magába sűrítene, mint korábban. Erre erősítenek rá a digitális forradalom által létrehozott kommunikációs felületek is: gondoljunk csak a közösségi médiában használatos hashtagre. Egy kettőskereszt és egy azt követő jelszó emberek millióit képes megmozgatni. Szintén fontos szem előtt tartani, hogy a társadalmi, technikai, gazdasági és politikai változások gyorsasága okán a korábbi időszakokhoz képest sokkal több új szóval találkozunk a nyelvben. Bár ezek egy bizonyos része rövid távon marad használatban, ugyanakkor a másik része széles körben és hosszú távon lesz a szókincsnek. Tekintettel arra, hogy a társadalom kommunikációs csatornái, s ezen keresztül a közösségek szerveződésének logikája módosult, a nyelv pedig egyre gyakrabban, illetve egyre gyorsabban esik át változáson, a társadalomtudománynak is szükségszerű e jelenségeket felismerve olyan módszerekhez folyamodnia, amelyek lehetővé teszik korunk szóközpontú politikai kommunikációjának vizsgálatát.

A társadalomtudományokban bekövetkezett 20. századi nyelvi fordulatnak köszönhetően a politika nyelvközpontú felfogásáról számos elmélet született. Az elnevezések sokasága tanúskodik arról, hogy sokan, sok féle szempontból közelítették meg a vizsgálati tárgyat: politikai szemantika (Laswell, 1966; Ricoeur, 2002), politikai episztemológia (Szabó, 2011), fogalomtörténet (Koselleck, 2003), politikai szimbolizmus (Edelman, 2004), politikai retorika (Burke, 1998), politikai diskurzuselmélet (Laclau, 1985), kritikai diskurzuselemzés (Dijk, 2000) vagy politikai hermeneutika (Oakeshott, 2001). Jelen dolgozat ezt a sort kívánja kiegészíteni a politolingvisztika területével, amely egy

olyan, német nyelvterületről származó módszertani felfogás, amely sem a hazai társadalomtudományban, sem a nyelvtudományban nem terjedt még el. Ezen a ponton jogosan merül fel a kérdés az olvasóban, hogy ennyi elmélet mellett miért szükséges egy újabb? Hazánkban Szabó Márton és tanítványai fordították le a fentebb felsorolt nyugat-európai eredményeket (Szabó, 1998; Szabó–Kiss–Boda, 2000), illetve végezték el azok interpretálását (Szabó, 1997; Szabó 2000; Szabó, 2014; Szabó, 2016). Nekik köszönhetően terjedt el Magyarországon a politika nyelvi megközelítése. Mindazonáltal úgy vélem, hogy hazánkban hiányzik ezen elméletek empirikus gyakorlatának recepciója,¹ amely egyes országokban, így például Németországban fellelhető. Holott a magyar politikatörténetben is számos olyan, időben jól lehatárolható, saját markáns ideológiai sajátosságokkal rendelkező politikai rendszer vagy esemény található, amelyek politikai szókincsének vizsgálata közelebb visz az akkori politikai gondolkodás és a társadalom alapvető működési elveinek megértéséhez (például: Horthy-rendszer, Kádár-rendszer, a rendszerváltás vagy a 2010-ben felállt Orbán-rendszer). A politolingvisztika módszere meglátásom szerint abban különbözik a többi megközelítéstől, hogy nem teoretikus törekvés, hanem gyakorlati tapasztalatokból fakad. Az általa lefektetett keretrendszer könnyedén ültethető át a gyakorlatba, ezáltal elősegítve azokat a kutatásokat, amelyek bizonyos politikai közösségek szókincshasználatát kívánják módszeresen feltárni. Míg például a fogalomtörténet a társadalmi alapfogalmak történeti vizsgálatával foglalkozik, a politikai szimbolizmus a politikai szókincsben fellelhető legfontosabb szimbólumokat és metaforákat dekódolja, addig a politolingvisztika lehetővé teszi, hogy egy politikai közösség által alkalmazott szókincs minden elemét vizsgálni lehessen, akár rövidebb időszak keretében is, s nem csupán történelmi távlatokon át. A politolingvisztika tehát felhasználja a már meglévő tudományos eredményeket és megközelítéseket, hiszen képes azonosítani egy szókincs legfontosabb fogalmait, szimbólumait és metaforáit, ugyanakkor – ezt kiegészítve – lehetőséget teremt arra, hogy ezen elméletek által a szókincs rendszerének még nem azonosított elemeit is fel tudja tárni a kutató. A vizsgált módszertan továbbá jól adaptálható a 21. század kommunikációs cselekvéseihez és változásaihoz, ahogyan könnyen leköveti a nyelvtudományban végbemenő folyamatokat is. Utóbbit bizonyítja, hogy a politolingvisztika szakértői napjainkban is jelentetnek meg újabb és újabb átfogó, módszertani kézikönyveket (Nier, 2014a; Nier, 2014b; Klein, 2014). Német nyelvterületen politolingvisztikai módszerrel került sor a nemzetiszocializmus, az NDK és az NSZK szókészletének rendszerszintű feltárására, ahogyan a „die Wende” szókincsének összegyűjtésére is. Az a tény, hogy e módszertan majdnem egy egész évszázad nyelvi változásainak vizsgálatára is alkalmas, jól mutatja adaptálhatóságát és relevanciáját.

Ezen a ponton ugyanakkor fontos kitérni arra is, hogy jelen sorok szerzője miért köteleződik el a szavak vizsgálata mellett, s miért nem inkább a diskur-

zus mint analizálandó egység felé fordul. A politikai kommunikáció olyan elemekből tevődik össze, mint az egymás melletti verbális és nonverbális cselekedetek, a szándékosság, valamint a kollektív befogadói oldalra való irányultság. Fontos jellemzője továbbá, hogy a politika szereplői közötti diskurzusban ölt testet. Ezen diskurzusok a mindenkori történelemi kontextus függvényei; ez a függés pedig a szókincsben, a retorikai formákban, a különböző beszédaktusokban, valamint a szövegtípusokban, stílusnemekben figyelhetők meg. A diskurzusok jól tükrözik tehát az adott korszak uralmi formáját, politikai gondolkodását, társadalmi kihívásait és politikai kultúráját. S bár a kommunikáció verbális elemek mellett nonverbális jeleket, vizuális szimbólumokat is tartalmaz, mégis a szavak politikai hatalmát és erejét kívánja e dolgozat hangsúlyozni. Ahogy Georg Klaus is írja: „a szó a ‘politikai’ egy hatalommal bíró eszköze.” (Klaus, 1971: 9.) Bár a szavak diskurzusokban születnek és működnek, mégis kölcsönösen összefüggőnek tekinthetők, így kizárandó, hogy az egyik elemzési szint a másik felé kerekedjen (Bödeker, 2016: 35.). A politolingvisztika – ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – a politikai szókincs elemeit szövegekben, diskurzusokban elemezi, ezáltal megmutatva, hogy a szavak komplex gondolatokat, szövegeket, véleményeket és akár diskurzusokat is magukba tudnak foglalni. Így a szókincsorientált kutatásoknak köszönhetően feltérképezhető az adott vizsgált időszak ideológiai háttere, a hatalmat gyakorlók politikai szándéka és célkitűzése, a társadalom tagjainak valóságértelmezése, ahogyan a legfontosabb társadalmi problémák is.

Jelen dolgozat tehát a politolingvisztika alapjaiba kívánja bevezetni az olvasót azzal a nem titkolt szándékkal, hogy elősegítse a módszertan hazai adaptációját, illetve a magyar politikai szókincs rendszerszintű és módszeres feldolgozását. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a politolingvisztika elméleti és módszertani kerete a német nyelv empiriáján alapszik, így a módszertan magyar adaptációja esetén érdemes figyelembe venni a magyar nyelv sajátosságait, s annak mentén módosítani az eljárási módot.

A POLITOLINGVISZTIKA

A politolingvisztika kifejezést Armin Burkhardt alkalmazta először. A terminus alatt „egy olyan aldiszciplinát ért, amely a politológia és a lingvisztika határán található” (Burkhardt, 1996: 75.), továbbá a politika nyelvét és annak résztémáit vizsgálja. Hogy mennyire és miért is nehéz pontosan meghatározni a politolingvisztika tárgyát és határait, jól mutatja, hogy a különböző szakértők más-más definícióval próbálták megszabni a nyelv és a politika összefüggéseit. Heiko Girth a politika nyelvhasználatáról beszél (Girth, 2002), míg Schroeter és Carius a nyelv politikai alkalmazásáról (Schroeter–Carus, 2009), Dieckmann pedig *Nyelv a politikában* címen jelentette meg könyvét (1969).

A politolingvisztikai kutatások fejlődését tekintve két nagyobb kutatási irányzat körvonalazódott. Ezek Dieckmann (1969) és Girth (2002) írásaira támaszkodva az alábbiak:

1. szókincsorientált kutatások;
2. szöveg- és diskurzusorientált kutatások.

A szókincsorientált kutatások

A politika nyelvével való tudományos foglalatalkodás kezdetén a szókincsorientált kutatások domináltak.² A vizsgálatok módszertani gyökerei a szemantika területén keresendők, hiszen a kutatások fókuszába ez egyes szavak analízálása került, szöveggörnyezettől függetlenül. Dieckmann megfogalmazásában ezen kutatások „a politika nyelvére úgy tekintenek, mint amely a nyelvtörténet része, pontosabban szólva a szókincs, és leginkább a jelszavak története.” (Dieckmann, 1969) Ebben a felfogásban a *nyelv hatalmán a kifejezések és fogalmak feletti uralmat* értjük, mivel a meggyőzés folyamatában a szavakat tekintjük a politika legerősebb stratégiai eszközének. A lealacsonyítón „fogalomfetisizmusnak” (Holly, 1990: 86.) is nevezett irányzat – a nemzetiszocialista propagandának köszönhetően – a ‘szavak hatalmának’ mítoszában gyökerezik. A szókincsorientált kutatások legfőbb célja a politikai szókincs tagolása, a szavakban rejlő ideológiai tartalom felismerése és bemutatása (Girth, 2002).

A 70-es években a kommunikatív-pragmatikus fordulat újításokat eredményezett a nyelvtudomány területén: ettől kezdve a nyelvre a társadalmi cselekvés egy olyan formájaként tekintettek a szakértők, amely különböző kommunikációs szituációkban érhető tetten. Ennek hatására a szókincsorientált kutatásoknak pragmatikus, vagyis a gyakorlat felé forduló szempontokat is figyelembe kellett venniük. Méghozzá azért, mert ahogy azt Joseph Klein is megjegyzi: „ha egy fogalomhoz nem kapcsolódik beszélő, címzett és beszéd-szituáció, akkor az ‘fantomfogalom’ csupán.” (Klein, 1989c: 9.) Ettől kezdve ezen kutatások már vizsgálták a szóhasználat és a szóválasztás stratégiai hátterét is (lásd Böke, 1996b; Volmert, 1989; Girth, 1993).

A szöveg- és diskurzusorientált kutatások

A kommunikatív-pragmatikus fordulat hatására egy új irány jelent meg a politikai nyelv kutatásában. A szöveg- és diskurzusorientált kutatások abban különböztek elődeiktől, hogy nem csak önmagával a szóval foglalkoztak, hanem azzal a szöveggel, vagy diskurzussal, amelyben azok megtalálhatóak. Ezen irányzat lényege, hogy a szavak konstruálják meg a szövegeket, és a szavak

jelentését a szöveggel összhangban lehet csupán értelmezni (Girnth, 2002). Vagyis a szöveget elsődleges cselekvési egységként kell értelmezni, vagy ahogy Halliday is megjegyzi: „a nyelv alkalmazása során alapegységként nem a szót, nem is a mondatot, hanem a szöveget kell tekinteni” (Halliday, 1970: 160.).

E kutatások egyik népszerű irányzata a beszédaktus elmélete felől közelíti meg a politikai nyelv vizsgálatának lehetőségét. A törekvés célja, hogy tipikus nyelvi cselekvési mintákat figyeljen meg a politikai nyelvhasználatban. Ezt a megközelítést alkalmazta Werner Holly egy 1990-es kutatása során, amelynek keretében egy parlamenti képviselő nyelvi cselekvéseit vizsgálta meg különböző beszédshituációkban.

Egy másik nagyobb elméleti irány a diskurzuselemzéshez kapcsolható. A vizsgálati forma Foucault (2000) diskurzuselméletét veszi alapul, aki szerint a diskurzus egybeköti a nyelvi és a nyelven kívüli információkat. Fontos kiemelni, hogy a diskurzuselemzés módszertani szempontból nehezen határozható meg egzakt módon, ugyanis a szakirodalomban nagyon sokféle elméleti keret, eljárás és elv lelhető fel. Más-más keretben dolgozott Siegfried Jäger (1993) a rasszista diskurzus bemutatásakor, Peter Nowak (1990) az anitszemita diskurzus kutatásakor vagy Ruth Wodak (1998) a nemzeti identitás rekonstruálásának feltárása során.

A szövegvizsgálatok harmadik nagyobb módszertani irányzata a szintén diskurzusokat vizsgáló történelmi pragmalingvisztika, vagy másképp nevezve történelmi szövegpragmatika. Feladata, hogy leírja a nyelv és a cselekvő személyek viszonyát egy adott történelmi szituációban és kontextusban. Ezen vizsgálati keretet alkalmazva elemezte Joachim Herrgen (2000) a Mainzi Köztársaság 18. századi nyelvét.

A POLITIKAI SZÓKINCST

A szókinccsorientált kutatások részét képezi a politikai szókinccs tudományos vizsgálata. Tanulmányom ezen alfejezetében a nyelv azon elemeiről lesz szó, amelyek mindig is a politolingvisztika középpontjában voltak: vagyis azok a politikai szempontból releváns szavakról, amelyek a szókinccs egy részét képezik. Egy nyelv szókinccsa alatt Schippan alapján a nyelv „*lexémáinak strukturált leltárját*” értjük (Schippan, 1992: 1.). S bár a politikában történő nyelvalkalmazás nem csupán szavakból áll, mégis a szókinccs a legfontosabb eszköz a politikai cselekedetek során. Hiszen a politikusnak mint a politika szereplőjének folyamatosan szelekciós döntéseket kell meghoznia: hogyan nevezzen meg valamit, kinek, és milyen kommunikációs szituációban. Ehhez pedig arra van szüksége, hogy a kommunikációja során használt kifejezések pontosan választ adjanak ezekre a kérdésekre.

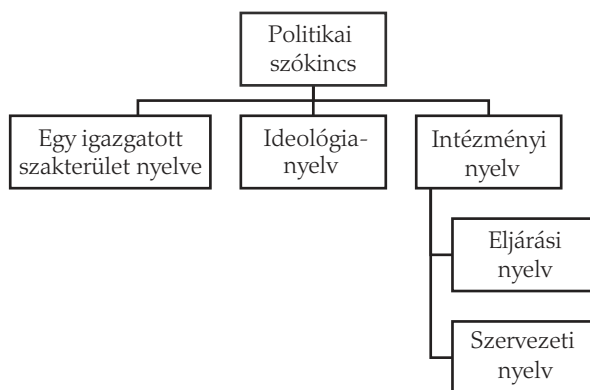
Amennyiben a politika nyelvéről beszélünk, két terület bontakozik ki előttünk: vagy a nyelv alkalmazásáról értekezünk a politikában, vagy pedig egy bizonyos politikai szókincs használatáról. Az első esetben a beszéd, a beszélés jelenségéről van szó, amely nem korlátozódik egy sajátos politikai szókincse, hiszen a politikus ekkor az adott nyelvet, amin megszólal – például magyar, angol, német stb. –, csupán „önmagában” használja, az nem tartalmaz specifikus, politikai szempontból kulcsfontosságú szavakat. A második esetben a politika nyelve politikaszpecifikus nyelvi formákat jelent, amelyek bizonyos szavak meglétében manifesztálódnak. Ezen szavak pedig mind a politika területéhez kötődnek (Dieckmann, 1969: 47.). Első olvasatra egyszerűnek tűnhet eldönteni, hogy mi tartozik bele a politika szókincsébe, hiszen a politikának is – mint minden más területnek – megvannak a maga sajátos szakszavai. Így például *országgyűlés*, *kormány*, *intézmény*, *hatalom* stb. A gyakorlatban viszont ennél nehezebb feladattal találjuk szemben magunkat, hiszen a politikát nem tudjuk leszűkítve pusztán egy szakterületnek nevezni, ugyanis a politika cselekvés vagy cselekvéssorozat. Szociolingvisztikai aspektusból a politikai szókészlet olyan szociolektusnak tekinthető, amelyet nem lehet egzakt módon lehatárolni, hiszen a köznyelvvvel és a sajtónyelvvvel erős átfedésben létezik. Az, hogy mi tartozik a politikához, vagy másképp szólva, mi a 'politikai', nyitott kérdés marad. Vannak szavak, amelyek a mai világunkban nem képezik részét a politikai szókincsnek, ugyanakkor bizonyos társadalmi, történelmi kontextusba kerülve már politikaivá válhatnak. Szem előtt kell tehát tartani, hogy a politika szókincse mindig az adott korszak politikai rendszerének, társadalmi berendezkedésének és a politikai kultúrájának a függvénye (Girnth, 2002: 48.).

Ebből fakadóan a politikai szókincs kutatása során a jelszavak felkutatására és értelmezésére érdemes a hangsúlyt fektetni. Amikor a szavak hatalmáról beszélünk, lényegében fogalmak, jelszavak hatalmáról van szó. A politikusok számára ezen szavak lesznek a legfontosabb stratégiai eszközök mások meggyőzésében. Az adott politikai szereplő a politikai szókincsben található szavak és fogalmak révén igyekszik kommunikációs tevékenysége címzettjeit rábeszélni, ennek révén pedig hatalmát szavakon keresztül érvényesíteni (Hoppe, 2003: 4.). A politikai szókincs pragmatikus megközelítését is tehát, mivel a politikai kommunikáció jelen felfogás szerint politikai cselekvés is egyben.

A politikai szókincs tagoltsága

A tudományos szakirodalomban számos olyan szerzőt (Dieckmann, 1969; Klein, 1989a; Strauß és Zifonun, 1982/1983) találunk, aki a politikai szókincs felépítését igyekezett leírni. Ezen kutatások mind azt a célt tűzték ki, hogy a politika nyelvét megkülönböztessék a köznapi nyelvtől, valamint más területek szaknyelvétől. A vizsgálat során további fontos szempont, hogy mivel a po-

litikai szókincs függ az uralkodó politikai rendszer milyenségétől, valamint a történelmi és a szociokulturális adottságoktól, ezért a politikai szókincs időre megváltozik. Dieckmann is felhívja a figyelmet arra, hogy distinkciót kell tenni egy adott nyelv politikai szókincse, valamint egy bizonyos rendszer politikai szóhasználatára között (Dieckmann, 1969: 55.). Például a Német Szövetségi Köztársaság politikai szókincse nem azonos a német nyelv politikai szókészletével. A politikai szókincs felépítésével foglalkozó írárok döntő többsége Dieckmann modelljéből indul ki, aki az alábbi területeket különbözteti meg: intézményi nyelv (ezen belül szervezeti nyelv és eljárási nyelv), egy igazgatott szakterület szaknyelve, valamint ideológianyelv (uo. 47–52.).

1. ábra. A politikai szókincs felépítése Dieckmann (1969) alapján³

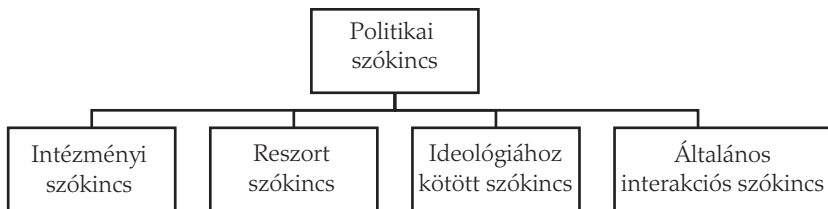
Az intézményi nyelv „egy közösség egyes intézményeinek és szervezeteinek, azok belső tagoltóságának, ellátott feladatainak, valamint azoknak a funkcióknak a megnevezéséből áll, amelyekben működnek.” (uo. 50.) Az intézményi nyelven belül megkülönböztetett szervezeti nyelvhez egy adott intézmény megnevezése (*parlament, párt*), azok belső tagozódása (*frakció, bizottság*), az ellátott feladataik (*alkotmányvédelem, fejlesztéspolitika*), valamint az intézményekhez kapcsolódó titulusok elnevezései (*miniszter, kormányfő*) tartoznak. Az eljárási nyelv pedig ezt kiegészítve azokat a kifejezéseket integrálja, amelyek a politika gyakorlatához kapcsolódnak (*szavazás, konstruktív bizalmatlansági indítvány*) (uo. 51.).

Egy igazgatott szakterület szaknyelve ettől abban különbözik, hogy „politikásajátos nyelvformákból áll, amelyek az államigazgatás egyes szakterületeihez kapcsolódnak.” (uo. 50.) Ezeket a szavakat leginkább az adott terület politikai szakértői alkalmazzák. Ilyen tárgykör lehet a szociálpolitika, gazdaságpolitika, oktatáspolitikai. Jól látható, hogy ezen esetekben a szókincsbe más portfóliókból – közgazdaság, szociológia, oktatás – érkeznek szavak, s válnak a politikai szókincs részévé. Így például *piacgazdaság, konjunktúra, társadalom-*

biztosítás stb. Ezen szakszavak ugyanakkor könnyedén az ideológianyelv részévé válhatnak. Jól mutatja ezt a *piacgazdaság* kifejezés, amely a *kapitalizmus* megjelenésével vált a politikai szókészlet részévé.

Az ideológianyelvbe olyan szavak tartoznak, amelyek egy adott ideológia terminológiai rendszerének részét képezik (Schmidt, 1972: 14.). Az ideológiai nyelvvel a dolgozat következő fejezete foglalkozik.

Joseph Klein (Klein, 1989a) Dieckmann modelljét kiegészítette egy új területtel. Összességében a politikai szókincs négy alcsoportját határozta meg: intézményi szókincs (Dieckmann-nál intézményi nyelv), reszort szókincs (Dieckmann-nál egy igazgatott szakterület szaknyelve), ideológiához kötött szókincs (Dieckmann-nál ideológianyelv), valamint általános interakciós szókincs. Utóbbi alatt „emberi interakciók, valamint azok különböző aspektusainak megnevezését” érti (Klein, 1989a: 7.). Olyan kifejezések tartoznak ebbe a csoportba, amelyeket nem lehet sem szakszavaknak, sem ideológiához kötött szavaknak minősíteni. Például válság, mobilizáció, kompromisszum.

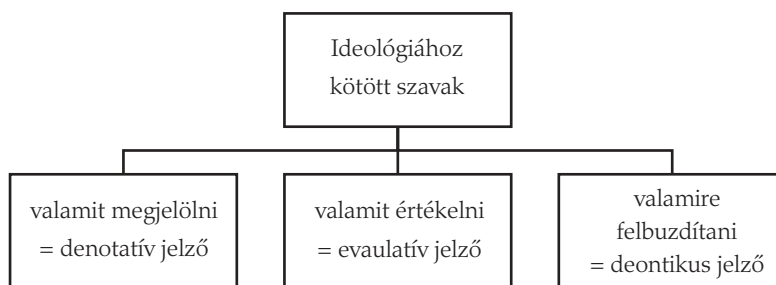

2. ábra. A politikai szókincs területei Klein (1989a) alapján⁴

AZ IDEOLÓGIÁHOZ KÖTÖTT SZÓKINCS

A politika és a nyelv kapcsolatának vizsgálatakor külön figyelmet érdemel a politikai ideológiákhoz kötött szókincs. Ahogy a korábbiakban már szóltunk róla, Schmidt a kategória egy minimalista definícióját határozta meg: „az ideológiai nyelvbe olyan szavak tartoznak, amelyek egy adott ideológia terminológiai rendszerének részét képezik” (Schmidt, 1972: 14.). Sok szakértő azonban kritizálta a terminológiához való tartozás szükségszerűségét. Strauß és Zifonun úgy vélik, hogy a köznapi nyelvben is találhatóak olyan szavak, amelyek „elkötelezettek bizonyos ideológiai pozíciók vagy értékrendszerek iránt” (Strauß–Zifonun, 1982/1983: 73.). Klein is azon a véleményen van, hogy egy szaknyelv szókincsében is fellelhetők olyan, alapvetően ideológiailag semleges kifejezések, amelyek viszont bizonyos politikai rendszerekben ideológiai töltetet kapnak: így például a *parlamentáris demokrácia*, a *párt*, vagy az *ellenzék* szavak más-más jelentést kapnak a különböző politikai uralmi formákban (Klein, 1989a: 8.).

Hogyan határozhatjuk meg mégis az ideológiához kötött kifejezések szemantikai és pragmatikai tulajdonságait? Az ideológiai szókincs elemei Girnthe mentén az alábbi három jelentésösszetevő együttese révén írhatók le: denotatív, evaluatív és deontikus jelentésösszetevő (Girnthe, 2002: 51.). Denotatív jelentéskomponens alatt olyan jelzőt értünk, amely fogalmi természetű, és a denotátum (nyelven kívüli tárgy) tulajdonságát reprezentálja. Így például a demokrácia denotatív jelentését az államforma szóval írhatjuk le. Az evaluatív jelentésösszetevő azokat a jelzőket tartalmazza, amelyek értékelik a vizsgált tárgyat. Az előző példánál maradva a demokrácia pozitív értékkel bír. A deontikus jelzők a „legyen” vagy „ne legyen” állításokat közvetítik (uo.). A demokrácia deontikus jelentése tartalmazza, hogy „egy magasztos jól képvisel, amelyre törekedni, és amelyet megtartani szükséges” (Hermanns, 1989: 74.).

3. ábra. Az ideológiai szókincs funkciói és jelentésösszetevői Girnthe (2002) alapján

Az ideológianyelv megértésének érdekében Dieckmann bevezeti az ideológiai poliszémia fogalmát (Dieckmann, 1969: 75.). A szemantikában a poliszémia azt fejezi ki, hogy egyes szóalakoknak több, egymással összefüggő jelentése is van. Dieckmann abból indul ki, hogy az egyes szavaknak megfogalmazható egy, az ideológiáktól teljes mértékben mentes jelentése. A demokráciát például semlegesen a *nép uralmaként* definiálhatjuk. Amikor azonban az adott szót egy adott ideológia keretei között vagy annak nézőpontjából próbáljuk meghatározni, akkor már ideológiai poliszémiáról beszélhetünk: egy adott szónak a különböző ideológiáktól függően többféle jelentése lehet. Strauß és Zifonun felveti, hogy ideológiai poliszémia helyett a szemantikai variancia kifejezést volna érdemes használni, amely alatt az alábbi definíciót értik: „egy szó különböző véleményközösségekhez kötött alkalmazása, amely mindig egy szemantikai dimenzió függvénye” (Strauß–Zifonun, 1982/1983: 68.). Hogy ez mit is jelent, Girnthe a *szocializmus* kifejezésen keresztül mutatja meg, amely három jelentéssel is bír: *társadalmi tan*; *szocialista rendszer* vagy *szocialista állam*; illetve *társadalmi mozgalom, irány, irányzat*. Három jelentése is van tehát egyetlen kifejezésnek, s mind a három különböző ideológiai nézőpontot tükröz. Joseph Klein szintén más terminust vezet be az ideológiai poliszémiára vonat-

kozóan. Írásában a jelentéskonkurenciát alkalmazza. A fogalom a politikai vélemények harcát kívánja szemléltetni, amelyet a szavak igazi, valós jelentéséért folytatnak, valamint az ezzel járó szemantikai és pragmatikai értelmezési mód kiterjesztéséért (Klein, 1989a: 17).

Az ideológiához kötött szókincs vizsgálata esetén a szavakat kétféle kategóriába sorolhatjuk: politikai jelszó és politikai szimbólum. A következő alfejezetek e két csoportot járják körbe.

A politikai jelszavak

A politikai jelszó a politikai kommunikáció leggyakoribb eszköze, éppen ezért a politikai szókincsvizsgálat döntő többsége a politikai jelszavak azonosításáról és értelmezéséről szól (Burkhardt, 1998: 100.). A német nyelvben a jelszó (vagyis a Schlagwort) először a 18. században jelent meg az irodalom és a színház területén, azonban a politikától teljes mértékben független jelentéstartalommal bírt: egy színész belépőszava, jelszó, kulcsszó. A politika territóriumába legelőször a 19. században lépett be. Ekkor már „*ütős, vagyis rövid és találó jelentésként*” aposztrofálták (uo.). A nyilvános politikai kommunikációban való megjelenéséről az 1900-as évektől beszélhetünk. Richard M. Meyer 1900-ban írta meg „Négyszáz jelszó” című tanulmányát, amelyet Otto Ladendorf 1906-os „Történelmi jelszósótár” műve követett. Ezen két írásnak köszönhetően került a lingvisztika előterébe a politikai jelszavakkal való foglalatосkodás. Ladendorf az alábbiak szerint jellemezte a politikai jelszavakat: „kifejezések és szólások, amelyek pregnáns formát és fokozott érzelmi értéket birtokolnak, amennyiben egy bizonyos álláspont mellett vagy ellen egy törekvést, egy irányzatot, vagy egy történetet nyomatékosan hangsúlyoznak, vagy legalább bizonyos tréfák, szatírák, kigúnyolások felhangjait érthetően felcsendülni hagynak” (Ladendorf, 1968: 19.).

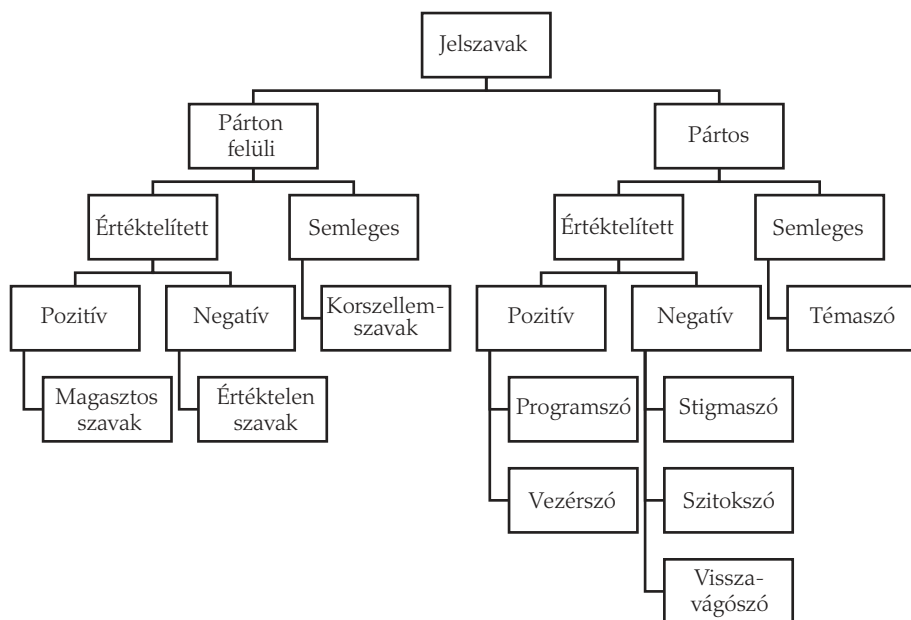
Több évtizeddel később a fentebb már sokat idézett Dieckmann is megfogalmazta, hogy mit ért politikai jelszavak alatt. Meglátása szerint „a jelszavakba programokat sűrítünk; a relatívat abszolutizálják, a komplikáltat a 'tipikusra', az 'átláthatóra', az 'egyszerűen ellentétesre' redukálják, ennek révén bipoláris szókincsstruktúrákat építenek ki, az absztrakt módon távoli elemeket közel hozzák, a véleménynyelvnek pedig érzelmi felhangot adnak.” (Dieckmann, 1969: 103.) Dieckmannhoz hasonló véleményen van Kaempfert, aki egyetértett abban, hogy a politikai jelszavakban programok koncentrálnak, illetve egy célkitűzést jelölnek meg. Kritériumként tette ugyanakkor hozzá, hogy ezen szavaknak kifejezett aktualitással vagy jelentéssel kell bírniuk az adott társadalomban vagy közösségben (Kaempfert, 1990: 1200.).

A jelszavakat meg kell különböztetni a szállóigéktől. Míg utóbbiak általában teljes szófordulatokból vagy lerövidített idézetekből állnak, addig a jelsza-

vakat az esetek többségében inkább csak egy szó vagy egy főnév és egy melléknév képezi. A szállóigékre igaz továbbá, hogy inkább egy-egy idézetet alapulnak, eredetük gyakran ismeretlen, valamint egy kulturális konszenzust közvetítenek. A jelszavak használatát sokkal inkább a perszuazív, meggyőző, propagandisztikus szándék motiválja (Hermanns, 1994: 12.). Amint értékekkel telítettekké válnak, az a feladatuk, hogy az alábbi két cselekvés valamelyikére szólítsanak fel: egyetértésre vagy elítélésre (uo. 13.). A jelszavak ezen képességét Hermanns deontikus szempontnak nevezi (Hermanns, 1989).

A politikai jelszavak tipizálása

Amint azt eddig is láthattuk, a politikai jelszavak csoportja nem egy önmagában meghatározható fogalom, hanem sokkal inkább egy heterogén kategória, amelyet különböző alegységekre lehet bontani. Ezen feladat ellátásához a dolgozat Fritz Hermanns és Armin Burkhardt munkásságára hagyatkozik, amely az alábbi ábra szerint összegezhető (Burkhardt, 1998: 103.).

4. ábra. A jelszavak tipizálása Burkhardt (1998) alapján⁵

A dolgozat a jelszavak tipizálásakor Dieckmann azon állításából indul ki, hogy e szavak „bipoláris szókincsstruktúrákat építenek ki” (Dieckmann, 1969: 103.). Hermanns szerint a jelszavak szempontjából a világ két diszjunkcióból – vagyis vagy-vagy halmazból – áll: a jó és a rossz tartalmakból, személyekből (Hermanns, 1994: 13.). Annak érdekében, hogy a nyelvészeti leírás ezt a dis-

tinkciót meg tudja jeleníteni, a szakirodalom az alábbi két terminust vezette be: vezérszó (Fahnenwort), valamint stigmaszó (Stigmawort). A vezérszók célja, hogy a „barát-ellenség megkülönböztetés során ismertesse a pártálláspontot” (Hermanns, 1982: 91.). Pozitív kifejezéseket jelöl, amelyek a csoportintegrációt hivatottak elősegíteni. Ezzel szemben a stigmaszavak feladata, hogy az ellenfélről negatív állításokat tegyen, valamint hogy az ellentétes tábor pozitív jelszavait visszaverje (uo. 92.). A két definícióból jól látható, hogy a vezérszók és a stigmaszók az ideológiai poliszémia kategóriájába esnek, hiszen ami az egyik politikai oldal számára stigmaszónak, az a másik fél számára vezérszónak minősül (például: *liberális, konzervatív, szocialista*) (Wengeler, 2017: 15.). Azzal a kitételrel azonban, hogy „nem minden pozitív stigmaszónak kell egyben vezérszónak is lennie” (Hermanns, 1994: 17.).

A vezérszó és a stigmaszó megkülönböztetésével a jelszavak tipizálása még koránt sem ért véget. Nem minden pozitív jelszó vezérszó is egyben, ahogyan nem minden negatív szó tartozik a stigmaszavak kategóriájába. Hermanns – Burkhardt nyomán – bevezeti a magasztos (Hochwertwörter) és az értéktelen szavak (Unwertwörter) osztályát. Ezen szavak közös jellemzője, hogy nem kapcsolódnak a pártok vagy a programok logikájához, és az aktuális politikai, közéleti diskurzusokon felül állnak. Például: *jövő, béke, fellendülés* vs. *kommunizmus, totalitárius* (Wengeler, 2017: 26.).

Burkhardt szerint azonban a magasztos és az értéktelen szavak beleeshetnek az ideológiai poliszémia fogalmába, hiszen a béke vagy a kommunizmus szavak ideológiáktól függően más-más jelentéssel bírnak (Burkhardt, 1998: 102.). Ezért további kategóriák megkülönböztetése vált célszerűvé. Burkhardt korszellemszavak (Zeitgeistwörter) kifejezéssel illeti azokat a szavakat, amelyek „párton felüliek, és politikán kívüliek” (Burkhardt, 2003: 357.), és „egy adott korszak diskurzusaihoz köthetők” (Burkhardt, 1998: 102.). Ebbe a kategóriába sorolandók például a *posztmodern*, az *önmegvalósítás* vagy a *politikai apátia* szófordulatok. Azon szavak, amelyek nem egy hosszú korszakhoz, hanem inkább egy rövid, vagy középtávú programhoz társíthatók, a programszavak (Programmworter) kategóriájába tartoznak, feladatuk pedig bizonyos tartalmak érthetővé tétele. Például: *egészségügyi reform, gazdasági akcióterv, Bokros-csomag* (uo.). A témaszavak (Themenwörter) értéktelítettségüket tekintve semleges szavaknak minősülnek. Ebben a csoportban a politikai jelszavak alacsony számban képviseltetik magukat. Leginkább azon lexikai elemek tartoznak ide, amelyek a mindennapi, általános közéleti ismeretekhez köthetők, s túlnyomó többségben tulajdonnevekből állnak: például *maastrichti szerződés, Auschwitz, Hiroshima* (uo.).

Érdeemes még áttekinteni, hogy a stigmaszók mellett milyen, negatív értéket hordozó, a pártosság logikáját követő szócsoportokat különböztethetünk meg. Szitokszónak (Scheltwort) nevezzük az értéktelen szavakat, amennyiben

azok a politika logikáját követve egy másik pártot akarnak leminősíteni. Viszszavágó szóról (Gegenschlagwort) pedig akkor beszélhetünk, ha egy vezérszóra kívánunk reagálni, visszaválaszolni (uo. 103.).

A fentieket összegezve az alábbi következtetéseket vonhatjuk le a politikai jelszavak tipizálásával kapcsolatban (uo.):

1. A vezérszók és a stigmaszók egy része ideológiákra vagy politikai rendszerekre vonatkoznak. Például: *demokrácia, diktatúra, kapitalizmus*. Az ebbe a csoportba tartozó szavakra jellemző, hogy azon a tudományterületen, ahonnan származnak (filozófia, államtudomány, politológia), semlegesnek, deskriptívnek minősülnek. A politikai célú alkalmazásuk azonban már értéktelített.
2. A vezérszókra igaz, hogy a történelem során korszellemszavakká, majd magasztos szavakká válhatnak. Például: *szolidaritás, környezetvédelem*.
3. A szitokszavak és a visszavágó szavak pedig a későbbiekben értéktelen szavakká változhatnak. Például: *fundamentalista*.
4. Megfigyelhető továbbá, hogy egyes programszavakból korszellemszavak lesznek. Például a 18. század filozófusainak jelszavait (*szabadság, egyenlőség, emberi jogok*) a felvilágosodás korszakához kötjük, napjainkban pedig már egyenesen magasztos szavaknak is minősülnek.

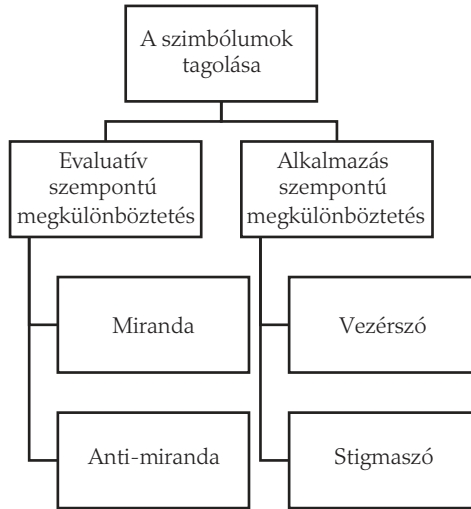
Szimbólumok

Az ideológiákhoz köthető szókincsek másik nagy csoportját a szimbólumok adják. A szimbólumoknak többféle elnevezése is megtalálható a szakirodalomban: 'key symbols' (Lasswell, 1966: 13.), 'kulcsszavak'⁶ és 'magasan aggregált szimbólumok'⁷ (Klaus, 1971: 139.), 'alapérték-lexémák' (Fuhs, 1986: 1.),⁸ vagy 'iránykijelölő szavak' (Böke, 1996a: 32.).⁹ A szimbólumok célja, hogy a komplex valóságot leegyszerűsítve írják le, s mivel megvan az a tulajdonságuk, hogy viszonylag tág tartalmakat tudnak egyszerűen magukba sűríteni, ezért a politika szereplői előszeretettel használják őket a politikai kommunikációban, valamint a nyilvánosságban. A szimbólumok képesek továbbá emóciókat közvetíteni, illetve az üzenet befogadójában érzelmeket ébreszteni. Mindeközben pedig egyben ki is jelölik a szimbólum jelentésének ideológiai értékét. A szimbólumok vizsgálata abban segíti a kutatót, hogy jobban megértse az adott kor társadalmi, politikai berendezkedését, általuk jobban megismerhesse a társadalom és a politikai közösség gondolkodásmódját.

Jól láthatóan a szimbólumok és a jelszavak ugyanazt a funkciót töltik be, ezért jogosan merül fel a kérdés, hogy mi a különbség a két csoport között? Girth úgy fogalmaz, hogy „míg a szimbólum egy történelmileg növekvő orientációs pontot testesít meg, továbbá szorosan kötődik egy társadalom ideo-

lógiai értékrendszeréhez, addig a jelszó függő viszonyban van a tényállás politikai aktualitásával, amelyre vonatkozik.” (Girnth, 2002: 52.) A jelszavakra jellemző továbbá, hogy relatíve rövid életűek, míg a szimbólumok többé-kevésbé állandóak.

Girnth alapján a szimbólumokat négy nagyobb kategóriája tudjuk bontani (uo. 55.):

5. ábra. A politikai szimbólumok tipizálása Girnth (2002) alapján

Evaluatív szempontú, azaz értékközpontú megkülönböztetés

Evaluatív szempontból megkülönböztetjük egymástól a mirandát és az anti-mirandát. A miranda alatt „ideológiához kötött nyelvi kifejezést értünk, amely egy adott nyelvközösség tagjaiban pozitív evaluációval bír” (uo.). Dieckmann szerint – aki Lasswellre (Lasswell, 1966) hivatkozik – csodálatot ébresztenek, hatással vannak az érzületekre és a gondolkodásmódra, stabilizálják az állammal vagy egy bizonyos társadalmi csoporttal szembeni lojalitást, valamint megerősítik az összetartozás érzését (Dieckmann, 1969: 49.). Eklatáns példája e csoportnak Magyarország szempontjából a *szabadság* szó, amelyet a több évtizedes diktatúra és elnyomás után kapott vissza a nemzet. Az anti-miranda a mirandával ellentétben negatív evaluációval bír, s a „leküzdendőt, a lenézendőt és a nemkívánatosat testesíti meg.” (uo.) Magyarország viszonylatánál ma radva példaként említhető a *diktatúra* vagy a *kommunizmus* kifejezés. A miranda és az anti-miranda közös tulajdonsága, hogy csoportokon és ideológiákon átívelő szimbólumok. Az esetleges jelentéskonkurencia és az ideológiai poliszémia csupán a denotatív jelentéskomponenseikre vonatkoztathatóan figyelhető meg (Girnth, 2002: 54.).

Alkalmazás-szempon্তু megkülönböztetés

A szimbólumokat alkalmazásuk alapján is el lehet különíteni egymástól. Az ideológiákhoz köthető kifejezések feladata, hogy a saját ideológiai rendszerüket megkülönböztessék, és elválasszák a többi világnézettől. Ezeket a szavakat Hermanns átfogóan elhatároló szavaknak is hívja. Ebbe a kategóriába olyan lexémák tartoznak, amelyek „a pártálláspontot felismerhető és egyértelmű módon azonosítják be” (Hermanns, 1982: 92.), bizonyos érzékenységgel rendelkeznek, valamint amelyek használata során a beszélő egy adott ideológiához való közelségét fejezi ki. Ahogyan a jelszavak esetében, úgy a szimbólumok esetében is megkülönböztethetjük a vezérszókat és a stigmaszókat. Míg az előbbi csoportba tartozó, pozitív konnotációval rendelkező szavak feladata a saját politikai közösség felértékelése, addig utóbbi kategóriába sorolható, negatív konnotációjú kifejezések az ellentétes közösség rágalmozását és támadását tekintik céljuknak. Mivel a vezérszókat a saját ideológiai rendszerének tárgyra hivatkoznak, a stigmaszavak pedig az idegen értékvilág objektumaira, ezért esetükben sajátcsoport-, illetve idegencsoport-referenciáról beszélhetünk (Girnth, 2002: 54.).

Összességében tehát elmondható, hogy a mirandánál és az anti-mirandánál csoportokon és ideológiákon átívelő evaulációt figyelhetünk meg, addig a vezér és stigmaszókhoz csoportokhoz és ideológiákhoz kötött evauláció társul.

KONKLÚZIÓ

Jelen dolgozat abból indul ki, hogy a politika és a nyelv között felbonthatatlan kapcsolat áll fent, a politika a nyelvhez van kötve. Ebből pedig az következik, hogy a politika nagy része nem más, mint politikai kommunikáció. A politika és a nyelv kapcsolatával évtizedek óta foglalkozik a politikatudomány és a nyelvészet is, s ennek eredményeképpen számtalan olyan tanulmány született, amely a politika nyelvi megközelítéséről kívánt valamit elmondani. S holott e megközelítések mind gyakorlatorientált törekvések – hiszen a valóságban végbemenő nyelvi cselekvéseket kívánnak értelmezni –, hazánkban mégis elméleti szinten maradtak, empirikus gyakorlatának recepciója nem történt meg. A dolgozat által bemutatott politolingvisztikai módszertani megközelítés ezen kíván segíteni. Ugyanis olyan vizsgálati rendszert kínál, amely a gyakorlatba könnyen átültethető. A módszertani keret lehetővé teszi, hogy a vizsgálat iránt elkötelezett kutatók feltárják Magyarország egyes politikai rendszereinek, politikai eseményeinek vagy időszakának teljes politikai szókincsét, s e szókészlet elemeit rendszerezni tudják. A bemutatott eljárás elősegíti azt, hogy az ide tartozó szavakat a kutató megkülönböztesse terület szerint (intézményi szókincs, ideológiai szókincs stb.), funkciója szerint (jelszó, szimbólum), célja szerint (vezérszó, stigmaszó, programszó stb.), meghatározza a politikán belüli jelentőségét (pártiszó vagy párton felüli szó), illetve értéktelítettséget is ismer-

tetni tudja. A szókincs ilyen mértékű rendszerezésének köszönhetően feltérképezhető a vizsgált időszak ideológiai háttere, a hatalmat gyakorlók politikai szándéka és célkitűzése, a társadalom tagjainak valóságértelmezése, ahogyan a legfontosabb társadalmi problémák is. A politolingvisztikai elemzések tehát nemcsak a politikatudomány, hanem a többi társadalomtudomány, az eszmétörténet és a történelemtudomány számára is haszonnal bír.

JEGYZETEK

- ¹ Gyakorlati elemzést végzett Halmos Károly, aki a polgár-, polgárosodás-, civilizáció-, kultúra fogalmak kapcsolatát elemezte (Halmos, 1991), Szabó Márton a dolgozó fogalmának szocializmusbeli változásáról írt (Szabó, 2007).
- ² Ezen kutatásokra példát már az 1950-es évek Németországában találhatunk. Ebben az időszakban vette kezdetét a nemzetiszocializmus szókincsének vizsgálata, amelyet a későbbiekben a Német Demokratikus Köztársaság szóhasználatának analizálása követett.
- ³ A magyar tudományba még nem bevezetett terminusok. A német kifejezések magyarul a szerző fordításában jelennek meg.
- ⁴ A magyar tudományba még nem bevezetett terminusok. A német kifejezések magyarul a szerző fordításában jelennek meg.
- ⁵ A magyar tudományba még nem bevezetett terminusok. A német kifejezések magyarul a szerző fordításában jelennek meg.
- ⁶ Németül 'Schlüsselwort'.
- ⁷ Németül 'hochaggregierte Symbole'.
- ⁸ Németül 'Grundwerte-Lexeme'.
- ⁹ Németül: 'Leitvokabeln'.

IRODALOM

- Austin, John L. (1990): *Tetten ért szavak*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- Bödeker, Hans Erich (2016): A Begriffsgeschichte mint elméletörténet. Az elméletörténet mint Begriffsgeschichte. In: Molnár, Attila Károly–Nagy, Ágoston–Pap, Milán (2016): *Fogalomtörténet Koselleck után. A politikai nyelv kutatásának kortárs módszertana és gyakorlata*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési Egyetem. Molnár Tamás Kutatóközpont. 23–39.
- Böke, Karin (Hrsg.) (1996a): *Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära. Mit einem Beitrag von Dorothee Dengel*. Berlin–New York, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Böke, Karin (1996b): Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära. Zu Theorie und Methodik. In: Böke, Karin (Hrsg.) (1996a.): *Politische Leitvokabeln in der Adenauer-Ära. Mit einem Beitrag von Dorothee Dengel*. Berlin–New York, VS Verlag für Sozialwissenschaften. 19–50. <https://doi.org/10.1515/9783110819199.19>
- Burke, Kenneth (1998): A „Mein Kampf” retorikája. Fordította Bénédek Péter. In: Szabó Márton (szerk.) (1998): *Az ellenség neve*. Budapest, József Műhely Kiadó. 56–87.

- Burkhardt, Armin (1996): Politolinguistik. Versuch einer Ortsbestimmung. In: Klein, Josef–Diekmannschenke, Hajo (Hrsg.) (1996): *Sprachstrategien und Dialogblockaden. Linguistische und politikwissenschaftliche Studien zur politischen Kommunikation*. Berlin, Walter de Gruyter. 75–100. <https://doi.org/10.1515/9783110812534.75>
- Burkhardt, Armin (1998): Deutsche Sprachgeschichte und politische Geschichte. In: Besch, Werner–Betten, Anne–Reichmann, Oskar–Sonderegger, Stefan (Hrsg.) (1998): *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin–New York, Walter de Gruyter. 98–122. <https://doi.org/10.1515/9783110112573.1.1.98>
- Burkhardt, Armin (2003): *Das Parlament und seine Sprache. Studien zu Theorie und Geschichte parlamentarischer Kommunikation*. Tübingen, Walther de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110914092>
- Dieckmann, Walther (1969): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache*. Heidelberg, Carl Winter Verlag.
- Dijk, Teun A. van (2000): A kritikai diskurzuselemzés elvei. In: Szabó, Márton–Kiss, Balázs–Boda, Zsolt (szerk.) (2000): *Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest, Tankönyvkiadó–Universitas. 442–477.
- Edelman, Murray (2004): *A politika szimbólikus valósága*. Fordította Hidas Zoltán. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Eppler, Erhard (1992): *Kavalleriepfede beim Hornsignal. Die Krise der Politik im Spiegel der Sprache*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Erfurt, Jürgen (1988): Diskursanalyse und Sprache der Politik, In: *Der Gingko Baum. Germanistisches Jahrbuch für Nordeuropa*. 8. Folge. 106–109.
- Foucault, Michel (2000): *A szavak és a dolgok*. Fordította Romhányi Török Gábor. Budapest, Osiris Kiadó.
- Fuhs, Klaus (1986): *Sind Grundwerte Leerformeln? Bedeutungen und parteispezifische Verwendungen politischer Grundwerte-Lexeme in der Bundesrepublik Deutschland*. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Girnth, Heiko (1993): *Einstellung und Einstellungsbekundung in der politischen Rede. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung der Rede Philipp Jenningers vom 10. November 1988*. Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag Der Wissenschaften.
- Girnth, Heiko (2002): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783110946659>
- Grünert, Horst (1983): Politische Geschichte und Sprachgeschichte. Überlegungen zum Zusammenhang von Politik und Sprachgebrauch in Geschichte und Gegenwart. In: *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht*, 14, H. 52. 43–58.
- Halliday, Michael A. K. (1970): Language Structure and Language Function. In: Lyons, John (ed.): *New Horizons in Linguistics*. Harmondsworth, Penguin. 140–165.
- Halmos Károly (1991): Polgár – polgárosodás – civilizáció – kultúra. A társadalomtörténet alapvető kategóriáiról a XIX–XX. századi lexikon- és szótáriródalom tükrében. *Századvég*, 1991/2–3. 131–166.
- Heringer, Hans Jürgen (1990): *Ich gebe Ihnen mein Ehrenwort: Politik, Sprache und Moral*. München, C. H. Beck Verlag.

- Hermanns, Fritz (1982): Brisante Wörter. Zur lexikographischen Behandlung parteisprachlicher Wörter und Wendungen in Wörterbüchern der deutschen Gegenwartssprache. In: Wiegand, Herbert Ernst (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie II*. Hildesheim–New York, 87–108.
- Hermanns, Fritz (1989): Deontische Tautologien. Ein linguistischer Beitrag zur Interpretation des Godesberger Programms (1959) der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. In: Klein, Josef (Hrsg.) (1989b): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen, VS Verlag für Sozialwissenschaften 69–149. https://doi.org/10.1007/978-3-322-91068-4_3
- Hermanns, Fritz (1994): *Schlüssel-, Schlag- und Fahnenwörter*. Heidelberg, Universität Heidelberg.
- Herrgen, Joachim (2000): *Die Sprache der Mainzer Republik (1792/93). Historisch-semantische Untersuchungen zur politischen Kommunikation*. Tübingen, Walter de Gruyter.
- Holly, Werner (1990): *Politikersprache. Inszenierungen und Rollenkonflikte im informellen Sprachhandeln eines Bundestagsabgeordneten*. Berlin–New York, Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110851779>
- Hoppe, Holger (2003): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik*. Studienarbeit, Albert-Ludwigs Universität, Freiburg, GRIN Verlag.
- Jäger, Siegfried (1993): Wie die Deutschen die 'Fremden' sehen: Rassismus im Alltagsdiskurs. In: Butterwegge, Christoph–Jäger, Siegfried (Hrsg.): *Rassismus in Europa*. Köln, Bund-Verlag. 230–247.
- Kaempfert, Manfred (1990): Das Schlagwörterbuch. In: Hausmann, Franz Josef (Hrsg.): *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, 2. Teilband. Berlin–New York, Walter de Gruyter. 1199–1206.
- Klaus, Georg (1971): *Sprache der Politik*. Berlin, Deutscher Verlag.
- Klein, Josef (1989a): Wortschatz, Wortkampf, Wortfelder in der Politik. In: Klein, Josef (Hrsg.) (1989b): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen, VS Verlag für Sozialwissenschaften. 3–50. https://doi.org/10.1007/978-3-322-91068-4_1
- Klein, Josef (1989c): Vorwort. In: Klein, Josef (Hrsg.) (1989b): *Politische Semantik. Bedeutungsanalytische und sprachkritische Beiträge zur politischen Sprachverwendung*. Opladen, VS Verlag für Sozialwissenschaften. 7–9. <https://doi.org/10.1007/978-3-322-91068-4>
- Klein, Josef (2014): *Grundlagen der Politolinguistik. Ausgewählte Aufsätze*. Berlin, Frank & Timme.
- Koselleck, Reinhart (2003): *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Fordította Hidas Zoltán, Szabó Márton. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Laclau, Ernesto–Mouffe, Chantal (1985): *Hegemony and Socialist Strategy*. London, Verso.
- Ladendorf, Otto (1968): *Historisches Schlagwörterbuch. Ein Versuch. Mit einer Einleitung von Hans-Gerd Schumann*. Straßburg–Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783111496207>
- Lasswell, Harold (1966): *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics*. Cambridge, M. I. T. Press.
- Nier, Thomas (2014a): *Einführung in die linguistische Diskursanalyse*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Nier, Thomas (2014b): *Einführung in die Politolinguistik. Gegenstände und Methoden*. Stuttgart–Göttingen, UTB GmbH Vandenhoeck & Ruprecht.
- Nowak, Peter (1990): Die Grenzen der Abgrenzung. Methoden und Ergebnisse einer Studie zum antisemitischen Diskurs im Nachkriegsösterreich. In: Wodak, Ruth–Menz, Florian (Hrsg.): *Sprache in der Politik – Politik in der Sprache. Analysen zum öffentlichen Sprachgebrauch*. Klagenfurt, Drava. 128–151.
- Oakeshott, Michael (2001): *Politikai racionalizmus*. Fordította Kállai Tibor, Szentmiklósi Tamás. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Picoeur, Paul (2002): A szöveg mint modell: a hemeneutikai megértés. Fordította Szabó Márton. *Szociológiai Figyelő*, 1–2. szám. 60–77.
- Strauß, Gerhard–Zifonun, Gisela (1982/1983): Formen der Ideologiegebundenheit. Versuch einer Typologie der gesellschaftspolitischen Lexik. In: Strauß, Gerhard (1986): *Der politische Wortschatz. Zur Kommunikations- und Textsortenspezifika*. Tübingen, Gunter Narr Verlag. 67–147.
- Szabó Márton (1997): *Szövegváltság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*. Budapest, Scientia Humana.
- Szabó Márton (szerk.) (1998): *Az ellenség neve*. Budapest, Józsefvárosi Műhely Kiadó.
- Szabó Márton (szerk.) (2000): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. Budapest, Józsefvárosi Műhely Kiadó.
- Szabó Márton (2007): A dolgozó mint állampolgár – Fogalomtörténeti tanulmány a magyar szocializmus három korszakáról. *Korall*, 2007/27. 99–119.
- Szabó Márton (2011): *Politikai episztemológia*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2014): *Kötőjelek. Írások tudományról, politikáról, közéletéről*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.) (2000): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Schippan, Thea (1992): *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783110965872m>
- Schmidt, Wilhelm (1972): Das Verhältnis von Sprache und Politik als Gegenstand der marxistisch-leninistischen Sprachwirkungsforschung. In: Schmidt, Wilhelm (Hrsg.): *Sprache und Ideologie. Beiträge zu einer marxistisch-leninistischen Sprachwirkungsforschung*. Halle, Max Niemeyer Verlag, 9–35.
- Schroeter, Melanie–Carius, Björn (2009): *Vom politischen Gebrauch der Sprache. Wort, Text, Diskurs. Eine Einführung*. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Volmert, Johannes (1989): *Politikerrede als kommunikatives Handlungsspiel. Ein integriertes Modell zur semantisch-pragmatischen Beschreibung öffentlicher Rede*. München, Wilhelm Fink Verlag.
- Wengeler, Martin (2017): 2. Wortschatz I: Schlagwörter, politische Leitvokabeln und der Streit um Worte. In: Roth, Kersten Sven–Wengeler, Martin–Ziem, Alexander (2017): *Handbuch Sprache in Politik und Gesellschaft*. Berlin–Boston, Walter de Gruyter. 22–46. <https://doi.org/10.1515/9783110296310-002>
- Wodak, Ruth (1998): *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.

EURÓPAPOLITIKÁK

Brucker Balázs

Az Európai Parlament szerepe
a szubnacionális érdekek képviselésében

AZ EURÓPAI PARLAMENT SZEREPE A SZUBNACIONÁLIS ÉRDEKEK KÉPVISELETÉBEN*

Brucker Balázs

(KRTK Regionális Kutatások Intézete)

*A tanulmány beérkezett: 2021. augusztus 7., opponálás: 2021. augusztus 25. – szeptember 30.,
véglegesítve: 2021. november 10.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A szubnacionális érdekek uniós képviselője kapcsán jelentős mennyiségű szakirodalom áll a rendelkezésünkre. Ugyanakkor kevés azon cikkek száma, amelyek az Európai Parlamentnek a szubnacionális érdekek megjelenítésében betöltött szerepét elemeznék. Pedig az EP is számos olyan formális, szemi-formális és informális fórummal rendelkezik, amelyek szerepet játszhatnak a szubnacionális szinten jelentkező érdekek képviseletében. Elemzésemben arra keresem a választ, hogy az Európai Parlament képes-e arra, hogy a szubnacionális érdekeket megjelenítse az EU döntéshozatalában.

Kulcsszavak: Európai Unió ■ Európai Parlament ■ szubnacionális szint ■ érdek-
érvényesítés ■ közös munkacsoportok

Az Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa által 2016-ban közzétett tanulmány szerint a „regionális és helyi önkormányzatok [...] felelősek az uniós politika és jogszabályok 70%-ának végrehajtásáért” (Council of European Municipalities and Regions, 2016). Következésképpen nem mellékes kérdés, hogy az uniós intézményekben milyen lehetőség van a szubnacionális szinten jelentkező igények és problémák becsatornázására az uniós döntéshozatalba.

Az európai uniós érdekérvényesítés kérdése hangsúlyosan jelen van mind a magyar (Kégler, 2004; 2006; Feledy, 2010; Simon, 2009; Topolánszky, 2009; Török, 2016; Fóris, 2020), mind pedig a nemzetközi (Beyers, 2004; Eising, 2008; Simon, 2009; Berkhout–Loverly, 2011; Simon, 2014; Farrand, 2015; Kluger Dionigi, 2016; Ripoll Servent, 2018; Dinan, 2021) szakirodalomban. Ezek a művek az EU-s érdekérvényesítés jelenségét elemzik, kiemelt hangsúlyt fek-

* A 132294. számú *Kormányzati kihívások periférikus térségekben* projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K pályázati program finanszírozásában valósult meg.

tetve az unió három fő intézményében, a Tanácsban, a Bizottságban és az Európai Parlamentben (EP) folyó érdekérvényesítésre. Számos olyan tudományos igényű írás is megjelent, amelyek a szubnacionális, azaz a települési és területi szintet érintő érdekeknek az EU-s döntéshozatalba való becsatornázását elemzik (Pasquier, 2002; Simon, 2007; Högenauer, 2015; Trobbiani, 2016; Rodriguez-Pose–Courty, 2018; Zöld-Nagy, 2021). Ezen írások közös pontja, hogy a szubnacionális érdekek érvényesítésnek elemzésekor az EU helyi és regionális képviselőinek közgyűléseként működő Régiók Bizottságának és/vagy a brüsszeli székhelyű területi érdekérvényesítéssel foglalkozó érdekcsoportoknak, az ún. *eurogroup*-oknak a tevékenységére helyezik a hangsúlyt, míg az EP-nek a szubnacionális érdekek megjelenítésében betöltött szerepe szinte teljesen elkerüli a kutatók figyelmét. Ez alól Olivier Costa 1999-es, rövid – mindössze 7 oldal – terjedelmű írása (Costa, 1999), valamint 2005-ös, jóval alaposabb – 34 oldalas elemzése (Costa, 2005) jelenti a kivételt. Ugyanakkor egyrészt ezen, francia nyelven közzétett tanulmányok még csak a „Lisszabon előtti” 15 tagú Uniót – azaz a közép-kelet-európai bővítést megelőző helyzetet – elemzik és az elmúlt közel 16 évben a szubnacionális érdekek EP-n belüli érvényesítéséről egyáltalán nem jelent meg tudományos írás sem magyar, sem pedig az EU-s szakirodalom szempontjából meghatározó nyelveken. A magyar szerzők közül pedig mindmáig Simon Zoltán az egyetlen, aki 2007-es tanulmányában néhány bekezdés erejéig kitért az EP-nek a regionális érdekek megjelenítésében játszott szerepére is (Simon, 2007).

Az EP és a szubnacionális szint kérdésköre közötti kapcsolatot érintő szakirodalom hiánya már csak azért is nehezen értelmezhető, mert az EP mára a legtöbb kérdésben a tanáccsal egyenjogú uniós intézménnyé vált, illetve több olyan testülettel is rendelkezik, amely lehetőséget biztosít a szubnacionális szinten jelentkező érdekek megjelenítésére.

Elemzésemben arra keresem a választ, hogy az Európai Parlamentnek (amelynek – az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) értelmében – a fő feladata, hogy a tagállami érdekeket megjelenítő Tanács és az uniós érdekeket megtestesítő Bizottság mellett „a polgárok közvetlen képviseletét” ellássa), melyek azok a fórumai, amelyek lehetővé teszik a szubnacionális érdekek megjelenítését az EU döntéshozatalában. Hipotézisem szerint, bár az EP-választások rendszere nem segíti elő a szubnacionális szinten jelentkező problémák becsatornázását, a Parlamentnek számos olyan fóruma van, amely felléphet a települési és területi önkormányzati szintű kérdések képviselete érdekében, így ezen érdekeknek az uniós döntéshozatalba való becsatornázásában az EP szerepe sem hagyható figyelmen kívül.

A kérdés megválaszolásához az EP-képviselők tevékenységét, valamint az intézmény legfőbb platformjait, a parlamenti szaktanácsadók, a politikai csoportok, valamint a – mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban kévéssé ismert – közös munkacsoportok és informális munkacsoportok tevé-

kenységét vizsgálom. Tanulmányomban a parlamenti dokumentumok elemzését EP-képviselőkkel és kabinetfőnökeikkel, illetve más uniós aktorokkal 2020 novembere és 2021 augusztusa között készített félstrukturált interjúk egészítik ki. Bár az interjúk készítése során fontos szempont volt, hogy – mind a politikai irányultságot, mind az EP-választáson alkalmazott választókerületi rendszert, mind pedig az adott tagállam államszerkezetét tekintve – a lehető legszélesebb körből válasszam ki interjúalanyaimat, az interjút adó személyek köre nem tekinthető reprezentatívnak, mivel a megkeresettek csupán 10%-a vállalta a válaszadást. Ennek ellenére fontosnak tartom az elkészített interjúk szerepeltetését a tanulmányban, mivel a beszélgetés közben elhangzottak is alátámasztják a dokumentumelemzés eredményeit.

Tanulmányom első részében a többszintű kormányzás (*multi-level governance*) elméletével kapcsolatos megközelítéseket vizsgálom, majd ezt követően a szubnacionális érdekek érvényesítésének uniós elméletét mutatom be. A harmadik fejezetben a területi érdekek jelenlétét vizsgálom az EP-ben, különös tekintettel az EP-választásokra és az EP-képviselői munkára, illetve a Parlament hivatalos (politikai csoportok, szakbizottságok), félhivatalos (közös munkacsoportok) és nem hivatalos (informális munkacsoportok) testületeinek tevékenységére.

A TÖBBSZINTŰ KORMÁNYZÁSSAL KAPCSOLATOS ELMÉLETEK

A többszintű kormányzás mint az EU működését magyarázó kategória a múlt század 80-as éveinek utolsó harmadában jelent meg, amikor egyértelművé vált a szubnacionális szintek – tartományok és régiók – igénye a közösségi döntések befolyásolására. A gazdasági és monetáris unió révén olyan új szakpolitikák kerültek a közösségi befolyás alá, amelyek korábban többnyire a szubnacionális szint kompetenciáinak számítottak: így például a transzeurópai hálózatok kiépítése, a környezetvédelem, a vidékfejlesztés és a szakképzés (Tuka, 2009: 38.). Ezzel párhuzamosan a 80-as évek végére megerősödtek a szubnacionális szintek döntéshozói, akik azzal szembesültek, hogy az integráció keretében olyan területek vonatkozásában is születnek uniós szintű rendeletek és irányelvek, amelyek az ő kompetenciáikat is érintik. Következésképpen a szubnacionális aktorok részéről is egyre markánsabban megjelent annak szándéka, hogy érdekeik megjelenjenek a közösségi döntéshozatalban. Ezzel egyidejűleg a szupranacionális uniós intézmények is egyre inkább rákényszerültek a különféle érdekeket megjelenítő csoportokkal – köztük az önkormányzatokkal – való együttműködésre. Ez az együttműködési igény két közösségi szintű „deficitre”, nevezetesen a menedzsmentdeficitre és a demokráciadeficitre vezethető vissza:

(1) Az uniós kompetenciák bővülése nem csupán lehetőségeket jelentett, hanem jelentős terheket is rótt a nemzetek feletti intézményekre. 2015-ös adat szerint míg az uniós hivatalnokok száma 46 356 volt (Official Journal, 2016), addig az 1,1 millió lakosú Birmingham városi tanácsa 2015-ben 33 477 munkavállalót foglalkoztatott (The Conversation, 2016). Az uniós intézmények humán erőforrásának korlátozott voltán alapuló jelenség a menedzsmentdeficit (Trobbiani, 2016: 13–14.).

(2) Másrészt az 1990-es években az integrációs folyamat erősödő politikai aspektusai ráirányították a figyelmet a demokráciadeficit jelenségére. A demokráciadeficit vagy más kifejezéssel demokratikus deficit az EU azon sajátosságára utal, hogy az uniós intézmények és a döntéshozatali folyamatok nem rendelkeznek demokratikus legitimitációval és túlzott bonyolultságuk miatt megközelíthetetlennek tűnnek a hétköznapi emberek számára (Follesdal–Hix, 2006: 534. és 536.)

A többszintű kormányzási modell értelmében az EU-ban új politikaalakítási folyamat alakult ki, amelyben a központi kormányzatok elveszítették döntéshozatali monopóliumukat. A döntéshozatal felelősségében az uniós intézmények a közép- és helyi szintű aktorokkal osztoznak (Koller–Arató, 2020: 14.). Ebben a kapcsolatrendszerben az EU-s intézmények és – különösen a föderatív berendezkedésű vagy regionalizált államokban – a tartományok és régiók együttműködése kiemelt fontosságú, ugyanis az uniós intézmények ezen szubnacionális aktorok kiemelt partnerei (szövetségesei) lehetnek a nemzeti kormányok szándékainak egyensúlyozására (Simon, 2007: 141.).

A többszintű kormányzás elméletének ellenpólusaként említhető a kormányközi modell (intergovernmentalizmus). A megközelítés hívei szerint az EU-ban a kormányok maradtak a legfontosabb aktorok, a döntések pedig az általuk megkötött alkuk eredménye. Következésképpen a nemzeti szint alatti szereplők befolyása az uniós szintű döntéseket illetően csupán marginálisnak tekinthető (Trón, 2005: 163.). Ha tudnak is hatást gyakorolni a döntéshozatalra, erre csak a tagállami kormányuk befolyásolásán keresztül képesek. Ezen képességük azonban függ az adott államszerkezettől is (Pálné, 1999: 72–73.). Ez azt jelenti, hogy a szövetségi (Ausztria, Belgium, Németország) és a regionalizált (Olaszország, Spanyolország) államok középszintű kormányzati szereplői hatékonyabban tudják érdekeiket becsatornázni az uniós döntéshozatalba, mint a centralizált vagy decentralizált unitárius államok. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy egyes speciális jogállású régiók (pl. Korzika) még az unitárius államok esetében is képesek lehetnek arra, hogy érdekeiket hatékonyabban érvényesítsék.

Az utóbbi másfél évtizedben az Unió tagállamaiban végbemenő változások alapján sem a többszintű kormányzás elmélete, sem pedig az intergovernmentalizmus modellje nem alkalmas önmagában arra, hogy az uniós szinten végbemenő folyamatokat leírja. Egyrészt napjaink folyamata a regionális szint befolyásának – talán időszakos – visszaszorulása. Másrészt az európai alkot-

mány franciaországi és hollandiai népszavazási kudarca, illetve az utóbbi évtizedben egyre gyakoribbá váló kelet-közép-európai vétó a Tanács ülésein rámutatott arra, hogy a szupranacionális intézményekkel szemben ma is a nemzeti szint a meghatározó.

A szubnacionális szint marginalizálódására reflektált Balázs Péter, egykori uniós biztos megállapítása, aki már 2008-ban egy interjúbán kétszintű kormányzásról beszélt (Balázs, 2008). A többszintű kormányzás túlhaladottságát hirdeti Paul Stephenson is, kiemelve, hogy az Unióban a kormányzás feladatai a nemzeti és az uniós szint között oszlanak meg (Stephenson, 2013).

Következésképpen a legtöbb esetben a kétszintű kormányzás elnevezés pontosabban tükrözi az uniós kormányzást. Ugyanakkor a föderatív berendezkedésű és regionalizált tagállamokban a tartományok és a jogalkotási hatáskörrel rendelkező régiók, különösen a Maastrichti Szerződés indukálta változások következtében, amelyek révén a Tanács ülésein regionális miniszterek is felszólalhatnak és szavazhatnak tagállamuk nevében (Greenwood, 2003: 234.), jelentős – a közigazgatási régiókéét messze meghaladó mértékű – befolyással rendelkeznek az uniós döntéshozatalra, ezért az esetükben a többszintű kormányzás modellje helytálló. Így az EU politikai rendszere két párhuzamos modellel írható le:

- a föderatív berendezkedésű és regionalizált államok esetében a többszintű kormányzási modell, míg
- az unitárius államokra a kétszintű kormányzási modell helytállóbb.

Ugyanakkor a kétszintű kormányzási modell sem tagadja a szubnacionális érdekek megjelenítésének lehetőségét az uniós döntéshozatalban.

A SZUBNACIONÁLIS ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS PRIORITÁSAI ÉS CSATORNÁI

Az egyes szerzők véleménye megoszlik azzal kapcsolatban, hogy melyek a szubnacionális aktorok fő prioritásai a brüsszeli térben. Míg Goergen, a brüsszeli régió uniós képviselőjének vezetője szerint a régiók egyrészt befolyásolni akarják a regionális politika forrásainak elosztását, másrészt pedig demonstrálni kívánják, hogy az európai politika közvetlen hatással van rájuk (Goergen, 2006: 30.), addig Ansell szerint az uniós intézményekkel való kétirányú információcsere és a Bizottsággal való kapcsolat révén az európai térben való legitimáció keresése a meghatározó (Ansell, 1997: 359).

A szubnacionális érdektörékvések egyszerre több csatornán jelennek meg, és az esetek többségében egymással párhuzamosan. Ezek közül a következők a legjelentősebbek:

- a brüsszeli szubnacionális képviselői irodák,
- az európai érdekszövetségek és hálózatok,
- a Régiók Bizottsága,

- a „nemzeti út”,
- a „brüsszeli stratégia” (Simon, 2007).

A brüsszeli szubnacionális képviseleti irodák

Több szerző szerint a brüsszeli szubnacionális képviseleti irodák működése elengedhetetlen feltétele a nemzeti szint alatt jelentkező érdekek EU-s döntéshozatalba való becsatornázásának (Simon, 2007: 156.; Trobbiani, 2016: 23.). Goergen véleménye szerint a szubnacionális képviseleti irodákat három cél vezérli: az EU-s intézmények megbízható partnerévé kívánnak válni, befolyásolni kívánják az uniós regionális politika pénzügyi forrásainak az elosztását, valamint elő kívánják segíteni régiójuk vagy városuk részvételét az EU által társfinanszírozott programokban (Goergen, 2006: 146.). Ennek érdekében kiemelt feladatuk a kétoldalú információcseré biztosítása, a kapcsolati háló kiépítése, a régiójuk vagy városuk képviselése, illetve az uniós döntések befolyásolása (Huyseune-Jans, 2005: 46.; Trobbiani, 2016: 22–23; Rodríguez–Court, 2018: 204–205.).

Az európai regionális érdekszövetségek és hálózatok

A szubnacionális érdekvérvényesítés további fontos csatornáját jelentik az európai regionális érdekszövetségek és hálózatok (pl. Európai Régiók Gyűlése, Eurocities stb.). Térnyerésükhöz jelentős mértékben hozzájárult, hogy a Bizottság kiemelt partnereinek tekinti a számos szubnacionális szereplőt tömörítő európai ernyőszervezeteket. E regionális érdekszövetségek pozitívuma, hogy mivel széles kapcsolati hálóval rendelkeznek, igyekeznek megtalálni és összekapcsolni a partnereket az anyarégióban és az uniós térben. Emellett jól ismerik az uniós döntéshozatal sajátosságait, így megfelelő szakmai támogatást tudnak nyújtani a tagszervezeteknek. Legfőbb hátrányuk ugyanakkor a sokféleségükben rejlik: az eltérő érdekek és politikai kultúrák következményeképpen az ernyőszervezetek tagjaik számára gyakran csak a legkisebb közös nevezőt képesek megjeleníteni az uniós döntéshozatalban.

A Régiók Bizottsága

A Régiók Bizottsága az EU tagállamainak regionális és helyi hatásait képviselő konzultatív szerv. A Bizottságnak, a Tanácsnak és az EP-nek konzultálnia kell a Régiók Bizottságával a helyi és regionális önkormányzatokat érintő és az EUMSZ-ben meghatározott témákban (pl. oktatás, kultúra, közegészségügy, transzeurópai hálózatok, távközlés, gazdasági és társadalmi kohézió stb.).

A „nemzeti út”

A nemzeti út azt jelenti, hogy az érdekeik érvényesítésére törekvő szubnacionális egységek a kormányzati szervekkel és intézményekkel, illetve az adott tagállam állandó képviseletével kialakított kapcsolatok révén próbálják meg a Tanácsban kifejezésre jutó nemzeti álláspontot befolyásolni. Az integráció első szakaszában, a Tanács döntéshozatali monopóliuma miatt, a „nemzeti út” a szubnacionális érdekérvényesítés szinte kizárólagos csatornáját jelentette. Mára azonban a „nemzeti út” és a „brüsszeli stratégia” kombinációja került előtérbe. A múlt század ’80-as éveinek második felében – a Közösség kompetencia-bővülése miatt – hangsúlyosabbá való szubnacionális érdekérvényesítés első szakaszában a brüsszeli szubnacionális képviseleti irodák, a belga fővárosban található képviselletek mindenekelőtt az adott tagállam állandó képviseletével igyekeztek kapcsolatokat kiépíteni (Simon, 2007: 151.).

A szubnacionális érdekérvényesítés második szakaszában – különösen a jogalkotási hatáskörrel rendelkező régiók – immár nem csupán a hivatalos tagállami álláspontot igyekeznek befolyásolni, hanem helyet követelnek a közösségi tárgyalóasztalnál, hiszen a Maastrichti Szerződés 146. cikke – jelenleg az EUMSZ 16. cikkének (2) bekezdése – lehetővé tette a tartományi és regionális miniszterek számára, hogy – amennyiben tagállamuktól erre felhatalmazást kapnak – részt vehessenek a Tanács ülésein, azon felszólalhassanak és – adott esetben – szavazhassanak is tagállamuk nevében. Ugyanígy a tanácsi és a bizottsági munkacsoportok ülésein is részt vehetnek (Hooghe–Marks, 2000: 83., De Winter, 2001: 5.). Ugyanakkor Hooghe és Marks rámutattak arra, hogy ezzel a felhatalmazással elsősorban Németország és Ausztria tartományai, illetve a belga és spanyol régiók, valamint az 1999-es devolúciós törvény óta a skót regionális kormány tud élni. Az olasz régiók 1994-ben kaptak felhatalmazást arra vonatkozóan, hogy részt vegyenek a Tanács és a Bizottság előkészítő ülésein, de a Tanácsban való szavazást az olasz kormány nem tette lehetővé a számukra (Hooghe–Marks, 2000: 83.).

Ennek gyakorlati megvalósulása tagállamonként eltérő. Belgium esetében ezt az 1994. március 8-i Együttműködési megállapodás a föderatív állam, a nyelvi közösségek és a régiók között című dokumentum szabályozza, amelynek értelmében bizonyos kérdések (pl. külpolitika, igazságszolgáltatás, gazdaság, pénzügy, migráció, telekommunikáció stb.) állami hatáskörbe tartoznak, míg a nyelvi közösségek (francia, flamand, német) kompetenciája a nyelvvel, kultúrával, sporttal, egészségüggyel összefüggő kérdésekre, a régióké (Vallónia, Flandria, Brüsszel főváros) pedig a foglalkoztatás, mezőgazdaság, közlekedés, energia és környezetvédelem kérdésére terjed ki. Az egyes régiók és nyelvi közösségek – rotációs rendszerben – fél évig képviselik Belgiumot a Tanács ülésein. Ugyanakkor a képviseletet ellátó regionális miniszterek kötelesek a belga régiók koordinációs ülésén kialakított közös álláspontot képviselni.

selni. A Mezőgazdasági és Halászati Tanács ülésein – az ország földrajzi helyzetéből fakadóan – mindig flamand miniszter látja el Belgium képviselőtét.¹

A „brüsszeli stratégia”

A „brüsszeli stratégia”² lényege, hogy az érdekek érvényesítésére törekvő szubnacionális aktorok a szupranacionális uniós intézményekbe – elsősorban a Bizottságba és az EP-be – próbálják meg érdekeiket becsatornázni.

A Bizottság kiemelt szerepet játszik a „brüsszeli stratégiában”, hiszen – formálisan – az egyetlen olyan uniós intézmény, amely jogalkotást kezdeményezhet. Bár itt rögtön meg kell jegyeznünk, hogy a lisszaboni szerződéssel megerősített maastrichti szerződés lehetővé tette az EU Tanácsa és az EP számára, hogy javaslat előterjesztésére kérje fel a Bizottságot. Másrészt az uniós jogalkotási rendszer sajátossága miatt, ha egy javaslat elhagyta a Bizottságot, a befolyás lehetősége jelentős mértékben csökken, mivel a döntéshozatali folyamat későbbi – tanácsi, parlamenti stb. – szakaszában a véleményformálás helyett már kiforrott álláspontokat kell megváltoztatni (Kégler, 2006: 41.). Nem meglepő tehát, hogy a Bizottság a területi kormányzati szereplők számára is az érdekérvényesítés fontos csatornáját jelenti.

A „brüsszeli stratégia” szempontjából a másik meghatározó intézmény pedig az Európai Parlament.

A SZUBNACIONÁLIS ÉRDEKEK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI AZ EURÓPAI PARLAMENTBEN

Bár a Parlamentnek a szerződésekben nem nevesített feladata a települési és területi önkormányzatok szintjén jelentkező érdekek becsatornázása az uniós döntéshozatalba, a „polgárok közvetlen képviselőtét” ellátni hivatott EP természetes szövetségese az uniós polgárokhoz közelebb elhelyezkedő szubnacionális szintnek. Ezáltal az EP-nek a közvetlen választás által biztosított demokratikus legitimációja még hangsúlyosabbá válik.

Az európai parlamenti választások és az EP-képviselőség

Noha az alapító szerződések kimondták, hogy az EP képviselőit kezdetben a nemzeti parlamentek nevezik ki, arról is megállapodás született, hogy a választás később az általános, közvetlen választójog alapján fog történni. Az első közvetlen választásra végül több mint negyedszázaddal az első európai parlamenti közgyűlés megalakulását követően, 1979 júniusában került sor.

A választási okmány értelmében az EP-választásoknak arányos képviselőten kell alapulniuk. Nincs azonban közös szabály a választókerületek kijelöléséről. Bár a választáson a legtöbb tagállam egyetlen választókerületet alkot, és így egyetlen országos listára lehet szavazni, négy tagállamban (Belgium, Írország, Lengyelország, Olaszország³) azonban az ország területét több választókerületre osztották. Ezekben az országokban a választópolgárok területi alapú listákra szavazhatnak.

A választási körzetek felosztása alapján megállapíthatjuk, hogy Belgium nyelvi-etnikai alapú föderális berendezkedése az EP választási rendszerben is tetten érhető. Az országot négy körzetre osztották, és a flamand, a vallon, a német nyelvi közösség és a kétnyelvű Brüsszel alkot egy-egy választási körzetet. Olaszországban öt választókerület (Észak-Kelet-Olaszország, Észak-Nyugat-Olaszország, Közép-Olaszország, Dél-Olaszország, szigetek [Szicília, Szardínia]) található, ami – a belga etnikai alapú megközelítéssel szemben – elsősorban eltérő gazdasági-fejlettségi szinten álló körzeteket jelent. A 2019-es választási eredmények azt mutatják, hogy szinte mindegyik választókerületben ugyanaz az öt párt (Movimento 5 Stelle, Lega, Partito Democratico, Forza Italia, Fratelli d'Italia) jutott mandátumhoz. Az észak-kelet-olaszországi körzetben azonban a Forza Italia helyett az etnikai alapú Südtiroler Volkspartei jutott mandátumhoz. Az sem meglepő, hogy a fejlettebb észak-olasz régiók érdekeinek képviseletével kampányoló Lega Észak- és Közép-Olaszországban jobb eredményt ért el, mint a déli területeken. Írország korábban négy, 2014-től azonban csak három választókerületet (Midlands–North–West, Dublin, South) alkot. Az EP-választáson az ír sziget egyesítésének programját zászlajára tűző és a határmenti régiók és az Észak-Írország közötti kapcsolatok helyreállítása érdekében tevékenykedő *Sinn Féin* csak Midlands–North–West körzetben szerzett mandátumot.⁴ Lengyelország pedig tizenhárom választási körzetre lett felosztva. E körzetek helyenként követik a régióhatárokat, bár néhány esetben két vajdaság együttesen alkot egy választókerületet.

A Spanyolországot alkotó nemzetek nem tudták elérni, hogy a központi kormány hozzájáruljon a regionális választókerületek bevezetéséhez (Costa, 1999: 14.), ugyanis Madrid a spanyol tartományok történelmi-tradicionális helyzete miatt a spanyol államiság egységét erősítő országos lista alkalmazását támogatta (Fábián, 2005: 67.). Erre válaszul a különböző etnikai alapú regionális pártok úgy döntöttek, hogy a szavazóik regionális koncentrációjából adódó hátrányok leküzdése érdekében az 1987-es időközi EP-választásra⁵ széles körű technikai választási koalíciókat hoznak létre. A regionális pártok technikai választási koalíciója ekkortól kezdve „hagyománnyá” vált. A legutóbbi, 2019-es választáson 12 regionális spanyol párt indult az Európai Szolidaritás Koalíciója (CEUS) nevű választási pártszövetség részeként, míg az Ahóra Repúblicas nevű elszakadáspárti választási szövetséget nyolc, a Carles Puigdemont által vezetett Junts elnevezésű választási koalíciót hat katalán tagpárt alkotta. A Catalonia in

Common nevű párt viszont – a politikai ideológiai azonosságot előtérbe helyezve – a baloldali Podemos listáján indult. E három regionális alapú választási szövetség és a Catalonia in Common együttesen nyolc képviselői helyet szerzett a strasbourgi–brüsszeli székhelyű parlamentben⁶ (RTVE, 2019). A választási koalíciók tehát sikeresen hozzájárultak a szavazatok maximálásához.

A regionális választási körzetek általánossá tételének legfőbb előnye az lenne, hogy – a területi képviselet legalapvetőbb feltételének megteremtésével – közelebb kerülne az EP a választópolgárokhoz és ezáltal egyébként az oly sokszor hivatkozott demokráciadeficit is csökkenne. Az EP-képviselők egyébként 1998. július 15-én az európai parlamenti választási szabályok egységesítésével foglalkozó vitában már javaslatot tettek arra, hogy a 2004-es EP-választástól kezdődően valamennyi, 20 millió főnél népesebb államban kötelező legyen regionális választási körzetek létrehozása (CVCE, 1998; Costa, 1999: 19–20.). Ugyanakkor a kérdéses állásfoglalás 3. cikke hangsúlyozza, hogy a területi listák alapján megválasztott képviselőknek továbbra is valamennyi európai polgár érdekeit kell képviselniük és nem csupán a saját választókerületüket (EP, 1998). Mindez azt mutatja, hogy az EP továbbra is a szerződések szellemében, azaz az EU-t alkotó valamennyi polgár érdekében kívánna eljárni. Természetesen ez a kikötés nem akadályozta volna meg az EP-képviselőket abban, hogy – különösen az újráválasztásukat szem előtt tartva – a saját választókerületük érdekeiért lépjenek fel, mint ahogy igen gyakran képviselnek tagállami vagy valamely ágazati érdekeket is. A Tanács azonban elutasította az EP-nek a területi választási listák bevezetésére vonatkozó felvetését és a kérdés azóta sem került az EP napirendjére.

A Tanács 2002/772/EK, Euroatom-határozatával módosított 1976-os választási okmány 7. cikke szerint az EP-képviselőség a 2004-es választásoktól kezdődően összeférhetetlen – többek között – számos nemzeti kormányban betöltött funkcióval és a nemzeti parlamenti képviselőséggel. Mivel a nemzeti parlamenti képviselők a legtöbb tagországban – részben – területi listáról jutottak mandátumhoz, így ezek a képviselők különösen aktívan léptek fel választókerületük érdekeinek képviselete során, hisz tudták, hogy EP-n belüli érdekérvényesítő tevékenységüktől is függhet az újráválasztásuk.

A választott önkormányzati testületekben szerzett mandátumoknak az EP-képviselőséggel való összeférhetetlensége nemzeti hatáskörbe tartozik, ugyanakkor számos tagállam tiltja a polgármesterség, megyei és regionális tanácselnöki pozíció és az EP-képviselőség együttes gyakorlását.⁷ Azon államok esetében, amelyek nem tiltják az EP-képviselőség kombinálását egy önkormányzati tisztséggel, feltehetően hatékonyabban valósulhat meg a saját szubnacionális egységük érdekeinek becsatornázása az EP-be.

A területi (regionális) alapon választott EP-képviselő számára a regionális érdekek megjelenítése természetes „kötelesség”, míg az országos listát alkalmazó tagállamok képviselői esetében csupán egyéni elkötelezettség eredmé-

nye (Simon, 2007: 152–153.). Az uniós képviselők regionális/helyi érdekek megjelenítésében játszott szerepét ugyanakkor természetesen nem csupán a tagállamuk európai parlamenti választási szabályai, hanem az adott képviselő politikusi profilja is nagyban befolyásolja. Így például nem mellékes tényező, hogy az adott EP-tag volt-e korábban egyéni választókerületben megválasztott nemzeti parlamenti képviselő hazája törvényhozó testületében, vagy korábban betöltött-e bármilyen önkormányzati tisztséget.

A regionális érdekek EP-képviselők általi képviseletének Janus-arcúságát támasztja alá egy – Réunion szigetéről⁸ származó – francia EP-képviselő, Stéphane Bijoux (Renew) kabinetfőnökével, Perrine Oroscoval, egy katalán EP-képviselővel és két magyar ellenzéki EP-taggal (DK/S&D; Momentum/Renew) készített interjú is: bár mindhárom ország egyetlen választókerületet alkot az EP-választáson,⁹ a réunioni és a katalán képviselő esetében – minden bizonnyal a sziget speciális közigazgatási státusza (legkülső régió¹⁰), illetve Katalónia etnikai helyzete és az ezzel korreláló egyedi problémák és lehetőségek miatt – jóval erősebb a regionális identitás, mint a magyar EP-képviselők esetében. Míg a francia képviselő külön informális munkacsoportot hozott létre a legkülső régióhoz tartozó EP-képviselők közötti információcserére és a régiók speciális érdekeinek érvényesítése érdekében és parlamenti felszólalásaiban is gyakran hivatkozik a legkülső régiók problémáira, a katalán képviselő¹¹ pedig a Hagyományos kisebbségek, nemzeti közösségek és nyelvek közös munkacsoportban¹² tevékenykedik a spanyolországi autonóm közösségek érdekében és felszólalásaiban gyakran kitér a katalánok speciális helyzetére, addig a Momentum listájáról képviselői helyet szerzett EP-tag egyformán fontosnak tartja a magyar főváros, mind az elszegényedő és elnéptelenedő hazai kistelepülések érdekeinek érvényesítését,¹³ a budapesti lakhelyű DK-s képviselő pedig az interjúban kiemelte, hogy „egy sikeres országhoz és sikeres Európai Unióhoz mind erős városokra, mind pedig virágzó vidéki térségekre szükség van. Ha a város és a vidék is fejlett, azok csak erősítik egymást. Ha pedig jólét van a városokban, az a vidéki emberek számára is előny.”¹⁴

Az EP-képviselők által benyújtott, ún. „írásban megválaszolandó kérdések” vizsgálata¹⁵ a legalkalmasabb annak illusztrálására, hogy az EP-képviselők milyen rendszerességgel hivatkoznak helyi vagy regionális problémákra. Azért ez a képviselői műfaj a legmegfelelőbb, mert írásbeli kérdést bármelyik képviselő bármely témában szabadon benyújthat, míg a plenáris ülések felszólalásainál az adott témától nehezen lehet eltérni, a szóbeli kérdések benyújtásához pedig – az EP eljárási szabályzata értelmében – az EP-képviselők egytizedének támogatására van szükség. Costa 2002-es kutatásait alapul véve (Costa, 2002: 8.) a területiség szempontjából a képviselői kérdések négy csoportba oszthatók: a) az EU egészét érintő kérdés; b) egy vagy több adott tagállamot érintő kérdés; c) egy szubnacionális egységet (régió, település stb.) érintő kérdés; d) EU-n kívüli államo(ka)t érintő kérdés. A kutatásban a 2021. július 13–31. kö-

zötti időszak 100 kérdését, valamint az október 27. és november 8. közötti időszak 37 kérdését vizsgáltam. A júliusi időszakban felvetett problémák 12%-a érintette a szubnacionális szintet (37% az EU egészét; 29% egy vagy több tagállamot; 22% EU-n kívüli országot). Az őszi időszakban pedig a szubnacionális szintet érintő kérdések aránya 8,1% volt (az EU egészét 48,6%-ban; egy vagy több tagállamot 21,6%-ban; EU-n kívüli országot 21,6%-ban érintették ezek a kérdések). Az egyértelműen látszik, hogy az EU egészét érintő írásban megválaszolandó kérdések fordulnak elő a leggyakrabban, míg a szubnacionális szintet érintő témák előfordulása a legritkább. Ez a tény jól mutatja azt, hogy – mint már rámutattunk – az EP-képviselőknek valamennyi európai polgár érdekeit kell képviselniük és nem csupán a saját választókerületüket. Más megközelítésben: az EP-nek nem feladata a szubnacionális érdekek becsatornázása az EU-s döntéshozatalba, hiszen erre a feladatra a Maastrichti Szerződés egy önálló közgyűlést hozott létre: a Régiók Bizottságát.

Az elemzésből azonban az is jól látszik, hogy mely tagállamok képviselői folyamodnak előszeretettel az írásbeli kérdések eszközéhez a szubnacionális szinten rendelkező ügyek esetében. A szubnacionális szintet érintő kérdések közül kilencet – regionális lista alapján választott – olasz képviselő nyújtotta be, ami azt mutatja, hogy az olasz képviselők számára kiemelt fontosságú szűkebb pátriájuk képviselete. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a szubnacionális egységet érintő kérdés feltevője nem ritkán jelenlegi vagy korábbi mandátuma révén kötődik a kérdésben megjelenített területhez: az Észak-Nyugat-Olaszország választókerületét képviselő Eleonora Evi kérdései kivétel nélkül saját körzetének problémáira (Lombardia, Brescia, Bolzano) irányulnak. A finn Laura Huhtasaari, aki az EP-beli mandátumot megelőzően Satakuna közigazgatási régiót képviselte a finn parlamentben, az itt található Pori városa kapcsán nyújtott be írásbeli kérdést. A Navarrával kapcsolatban kérdést feltevő Idoia Villameva pedig korábban a spanyol szenátusban Navarrát képviselte. Bár Finnország és Spanyolország EP-képviselőit országos lista alapján választják, a választókerület érdekeinek EU-n belüli képviselete elősegítheti a képviselőknek a hazai politikai színtérre való visszatérését.

A képviselők területi elköteleződése a plenáris ülések, szakbizottsági ülések vitájában, továbbá a képviselők által benyújtott írásban és szóban megválaszolandó kérdések esetében is tetten érhető. Például Stéphane Bijoux felszólalásaiban, árnyék-jelentéstevőként beterjesztett jelentéseiben és parlamenti kérdéseiben¹⁶ igen gyakran tesz utalást a legkülső régiók helyzetére. Ezt egyébként Bijoux kabinetfőnöke, Perrine Orosco is megerősítette, kiemelve, hogy – bár Franciaország 2019-től ismét országos lista alapján választja EP-képviselőit – Bijoux-nak, az érintett területek speciális jellege miatt, kiemelten fontos a legkülső régiók és különösen Réunion érdekeinek becsatornázása az uniós döntéshozatalba.¹⁷ A származási területre (régiora) való utalás megfigyelhető például Carles Puidgemont, katalán EP-képviselő (független) felszólalásaiban is.¹⁸

Az EP hivatalos testületei: a politikai csoportok és a szakbizottságok

Az EP több olyan hivatalos és félhivatalos testülettel rendelkezik, amelyek szerepet játszhatnak a szubnacionális szinten megfogalmazódó érdekek becsatornázásában.

A politikai csoportok

Az EP hatásköreinek bővülése ellenére megállapítható, hogy az európai szintű választások csak másod- (Reif–Schmitt, 1980; Marsh, 1998; Schmitt, 2005; Fábíán, 2005; Corbett–Jacobs–Neville, 2016), vagy talán csak harmadrendűnek (Laczkóné, 2004) számítanak. A másodrendű választások egyik fő sajátossága a kisebb, tematikus (környezetvédő, [etno]regionális stb.) pártok jó szereplése. Ez a jelenség arra vezethető vissza, hogy a valamennyi tagországban arányos rendszerben zajló EP-választáson nincs kényszerű indok a nagyobb, de kevésbé preferált pártra történő szavazásra (Enyedi–Körösenyi, 2004). Így a választók hajlamosak a stratégiai megfontolásait félretéve a valódi ideológiai és/vagy pártpreferenciájuk szerint szavazni (van der Eijk–van Egmond, 2007).

1979-ben, az első európai parlamenti választáson négy (etno)regionális párt¹⁹ szerzett képviselői helyet az EP-ben. Az (etno)regionális alapon szerveződő pártok nagyrészt olyan pártok, amelyek gyakran kis számú választópolgárt képviselnek, ugyanis választási programjuk egy adott területre (pl. régió vagy szórványkisebbség esetén egy adott nemzetiség által lakott, a regionális határokon túlmutató terület) koncentrálódik. E pártok kapcsán gyakran felmerülő kérdés, hogy vajon elhelyezhetőek-e a baloldal–jobboldal tengely mentén. Müller-Rommel és Keating vélekedése szerint sajátos kispártokról van szó, amelyek nem illeszkednek a hagyományos baloldal–jobboldal logikába (Müller-Rommel, 1991; Keating, 1998: 108., Szöcsik–Zuber, 2012: 22.).

Az (etno)regionális pártok esetében az EP-n belül két lehetőség kínálkozik a kisebbségi/regionális érdekek megjelenítésére: az egyik, hogy a Zöldek/Európai Szabad Szövetség elnevezésű frakción kívüli részeként működő Európai Szabad Szövetség (European Free Alliance, EFA) nevű, nagyjából (etno)regionalista, kisebbségi – regionális kötődés nélküli – etnikai pártokat magában foglaló európai párt keretében tevékenykednek; míg a másik, hogy politikai irányultságuknak megfelelően valamely (nagyobb) politikai csoportban foglalnak helyet. Az EP-ben mindkettőre találunk példát.

Az Európai Szabad Szövetség hagyományosan az olyan kisebb (etno)regionalista és nemzeti kisebbségi pártok gyűjtőpártja, amelyek nemzeti szinten nem, vagy csak korlátozottan rendelkeznek képvisellel (De Winter–Cachafeiro, 2002: 484.). Az (etno)regionális pártok legfőbb ideológiai sajátossága az Unióval kapcsolatos álláspontjuk. Mivel az integrációs folyamat leépítette a „kis nemzetek” életképtelenségének érvét, a pártcsaládon belül a legelutasítóbb álláspontot is mérsékelt euroszkeptizmusként lehet értelmez-

ni. Spirova vélekedése szerint ugyanakkor e pártok EU iránti attitűdje csupán pragmatikus okokból fakadó EU-optimizmus (Spirova, 2012: 85.). Az egyes pártok viszonyulása között természetesen vannak különbségek, gondoljunk csak a Skócia függetlenségéről szóló 2014-es népszavazásra, amely során a függetlenséggellenes szavazók egyik érve az EU-tagság elvesztése volt (BBC, 2014). A skótok EU-pártiságát illusztrálja továbbá a 2016-os brexit népszavazás skóciai eredményére.

A párt az EP-ben 1999 óta a Zöldekkel alkot közös politikai csoportot. A jelenlegi (2019–2024) parlamenti ciklusban a Zöldekkel együtt az ötödik legnagyobb politikai csoport 67 képviselővel (a regionalista képviselők száma ugyanakkor mindössze négy).²⁰

A parlamenti csoportot alkotó etnikai és/vagy regionalista pártok céljainak és önkormányzatisággal kapcsolatos követeléseinek eltérő jellege miatt az EFA-n belül nincs valódi ideológiai koherencia (Winter–Cachaferio, 2002: 485.; Waterbury, 2016: 151.). A pártcsoport programját a „legkisebb közös nevező” kialakításának igénye jellemezi (Winter–Cachaferio, 2002: 485.), így prioritásai között szerepel a decentralizáció, a hatalom regionális devolúciója, a nyelvi és kulturális sokszínűség védelme és előmozdítása, illetve a demokratikus és alkotmányos (univerzális) nacionalizmus, valamint a Zöldekkel való együttműködés jegyében az ökológia és környezetvédelem kérdése is (Greens/EFA, 2021).

Az (etno)regionális pártok egy része azonban nem csatlakozik az EFA-hoz, hanem politikai ideológiájának megfelelő politikai csoportba kéri felvételét. A pártok erre irányuló döntése igen gyakran függ az anyaállam – ha létezik ilyen – testvérpártjával való együttműködéstől. Az anyaország mainstream pártjai gyakran ösztönzik a velük együttműködő (etno)regionális pártokat arra, hogy ők is csatlakozzanak ahhoz a politikai csoporthoz, amelyben tagsággal rendelkezik az anyaország pártja (Waterbury, 2016: 150–152.).

A szakbizottságok

A nemzeti parlamentekhez hasonlóan, az EP-ben is a kérdések alapos megvitatása, előzetes és részletes kidolgozása szakbizottságokban zajlik. A regionális kérdések szempontjából az egyik legmeghatározóbb fórum az EP Regionális Fejlesztési Bizottsága (REGI). Az EP ezen bizottságának a hatásköre a regionális és kohéziós politikára terjed ki.

Ugyanakkor a területi és települési érdekek szinte valamennyi EP-szakbizottságban megjelennek, gondoljunk csak a transzeurópai hálózatok, mezőgazdaság, a környezetvédelem, az oktatás és szakképzés, az egészségügy, a foglalkoztatás, az iparpolitika, az energiapolitika vagy a kutatási és fejlesztési politika területi dimenziójára. Sőt, létezik olyan szakbizottság is, amelynek munkájában – magától értetődő tematikai okokból – kizárólag tengerparttal

rendelkező országok veszek részt:²¹ ez a tengeri és halászati kérdésekkel foglalkozó Halászati Bizottság.²²

A szakbizottságok nem csak az Európai Bizottság által benyújtott jogszabálytervezeteket és a képviselői módosító javaslatokat vitatják meg, hanem – az EP eljárási szabályzata 54. cikke értelmében – az Elnökök Értekezlete engedélyével – saját kezdeményezésű jelentéseket is elfogadhatnak. Ez is lehetőséget ad a téma szempontjából releváns szakbizottságban helyet foglaló EP-képviselők számára, hogy a saját régiójuk számára fontos témákat vihesenek a plenáris ülés elé. A saját kezdeményezésű jelentés benyújtása igen összetett folyamat. Először a jelentés kidolgozását kezdeményező képviselőnek meg kell szereznie az adott szakbizottság támogatását. Erről az illetékes parlamenti bizottságnak a szakbizottsági elnökből és a szakbizottsági koordinátorokból (az ún. szakbizottsági „frakcióvezetők” vagy más néven csoportkoordinátorok) álló vezető testülete dönt. Ilyen saját kezdeményezésű jelentések kidolgozása már csak azért sem egyszerű, mert az Elnökök Értekezletének 2002. december 12-i határozata értelmében egy parlamenti bizottság egyidejűleg hat saját kezdeményezésű jelentés kidolgozását végezheti (EP, 2002). Amennyiben a szakbizottság vezető testülete támogatja a jogalkotási javaslat kidolgozását, az illetékes szakbizottságnak az EP elnökéből és a képviselőcsoportok vezetőiből álló Elnökök Értekezletéhez kell folyamodnia jóváhagyásért. A Bizottság kétféleképpen dönthet: vagy jóváhagyja, vagy elutasítja a javaslatot.

A szubnacionális érdekek érvényesítésének félhivatalos és informális fórumai

Az európai parlamenti képviselők nem csupán a plenáris, szakbizottsági és képviselőcsoportos üléseken vehetnek részt, hanem bekapcsolódhatnak az Európai Parlament keretében működő „félhivatalos” képviselői csoportosulások, az ún. közös munkacsoportok (intergroupok) tevékenységébe. Ezen kívül az sem ritka jelenség, hogy a közös munkacsoport alapítására vonatkozó felteteleknek meg nem felelő csoportosulások – az EP keretein kívül – informális munkacsoportként folytatják tevékenységüket.

A közös munkacsoportok

A közös munkacsoportok olyan, a formalitás és az informalitás határán álló, különböző politikai csoporthoz tartozó EP-képviselőket tömörítő, többnyire ideológiamentesen működő csoportosulások, amelyek valamely szakpolitikai terület érdekeinek az európai parlamenti döntéshozatalba való becsatornázásával foglalkoznak (Brucker, 2019: 71.). Egy közös munkacsoport csak akkor alapítható, ha élvezzi három politikai csoport támogatását.

A közös munkacsoportokat összefoglalóan a következő jegyek jellemzik:

1. *A formalizáltság hiánya:* Ez annyit tesz, hogy bár a közös munkacsoportok létrehozásáról és tevékenységének legfőbb elveiről az EP Eljárási Szabályzata és a közös munkacsoportok létrehozására vonatkozó 1999. évi szabályozás rendelkezik, az adott képviselői csoportosulás tagjai dolgozzák ki az adott csoport működési mechanizmusát. A formalizáltság hiányának jellemzője továbbá az eltérő működési mechanizmus.

2. *Specializáció:* Valamennyi csoport valamely, pontosan meghatározott szakpolitikai részterülettel foglalkozik. E csoportok tevékenysége a civil társadalom valamennyi területére (gazdaság, intézményi kérdések, a regionális együttműködések, az alapvető jogokra, oktatásra, kultúrára, egészségügyre, a környezetvédelem stb.) kiterjedhet.

3. *Apolitizáltság:* Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a tagjai háttérbe szorítják a csoportidentitásukat, és az elérendő szakpolitikai kérdést helyezik előtérbe.

4. *Külső (EP-n, és általánosságban az EU-n kívüli) szervezetek és személyek bevonása:* A közös munkacsoportok jelentős teret biztosítanak a transzeurópai lobbiszervezetek számára. A közös munkacsoportok félhivatalos jellege és saját anyagi forrás hiánya teszi érdekessé a közös munkacsoportokat az egyes érdekcsoportok, lobbiszervezetek számára, amelyek – a működéshez nyújtott anyagi támogatásuk révén – adott esetben akár befolyásolni is tudják a csoport tagjainak álláspontját, és ezáltal a parlamenti döntéshozatalt (Brucker, 2019: 65–70.).²³

A közös munkacsoportok kötelező érvényű dokumentumot nem adhatnak ki. Ugyanakkor a tagok (leggyakrabban a (társ)elnök(ök)) sajtótájékoztatót tarthatnak, valamint a képviselői csoportosulás nevében akár levelet küldhetnek az uniós és tagállami politikai döntéshozóknak. Ezen eszközök azonban leginkább a figyelemfelkeltésben és a problémák napirenden tartásában játszanak szerepet. Emellett a közös munkacsoportok fő erőssége abban rejlik, hogy fontos információforrást jelentenek a képviselők számára, különösen azáltal, hogy külső aktorok álláspontját is meg tudják ismerni.²⁴ A közös munkacsoportok célja, hogy a plenáris ülés elé és így szavazásra kerülő anyagok kidolgozásába be tudják csatornázni a közös munkacsoport ülésein kialakított álláspontot.

A közös munkacsoportok között több olyan is van, amely a helyi és regionális szintű politikával összefüggő érdekek megjelenítésére alakult meg. Olivier Costa (Costa, 2002) az ebbe a kategóriába tartozó közös munkacsoportoknak a következő két típusát különíti el:

- egy adott földrajzi területhez kötődő közös munkacsoportok (pl. Atlanti Part; Balti Régió);²⁵

- regionális szintű ágazati kihívásokhoz kapcsolódó közös munkacsoportok (pl. Városok; Vidéki, hegyvidéki és távoli területek, valamint intelligens falvak; Tengerek, folyók, szigetek és part menti területek; Hagyományos kisebbségek, nemzeti közösségek és nyelvek stb.).

A 2019 és 2024 közötti parlamenti ciklusban négy olyan közös munkacsoport működik az EP-ben, amelyek fórumot biztosítanak helyi és regionális relevanciájú kérdések megvitatására: a Városok közös munkacsoport, a Vidéki, hegyvidéki és távoli területek, az Intelligens falvak közös munkacsoport, Tengerek, folyók, szigetek és part menti területek közös munkacsoport, valamint az önkormányzatiság és területi autonómia kérdését is napirendjére tűző Hagyományos kisebbségek, nemzeti közösségek és nyelvek közös munkacsoport is.²⁶

Az első három közös munkacsoport két kategóriára osztható: míg az első tematikailag elsősorban a centrumterületek érdekeit tűzi napirendjére, addig a második és harmadik képviselői csoportosulás munkájában a perifériát érintő kérdések szerepelnek hangsúlyosan.

A Városok közös munkacsoport célja városokkal és urbanizált térségekkel összefüggő problémák megvitatása, valamint annak biztosítása, hogy az EP által elfogadott határozatok és irányelvek szem előtt tartsák a városok és urbanizált térségek érdekeit.²⁷ A közös munkacsoport tevékenységében a 2019 és 2024 közötti EP-ciklusban 93 képviselő vesz rész 16 tagországból. A tagok szinte a teljes politikai palettát lefedik (EPP, S&D, Renew, GUE/NGL, Zöldek/EFA, ID), csak a jobboldali mérsékelt euroszeptikus csoport (ECR) tagjai hiányoznak. A közös munkacsoport elnöke a lengyel néppárti EP-képviselő, Jan Olbrycht.²⁸ A tagok többsége az EP-képviselőiséget megelőzően települési vagy területi önkormányzatban töltött be választott pozíciót (pl. polgármester, önkormányzati képviselő stb.). A közös munkacsoport tevékenysége során kiemelten kezeli a környezetvédelem, az energiahatékonyság, a lakhatás, a közszolgáltatások és a városi élettel összefüggő szociális kérdések (pl. társadalmi kirekesztés, migráció, előregedő társadalom stb.) kérdését. A képviselői csoportosulás 143 olyan helyi, regionális, nemzeti és európai szintű partnerrel áll kapcsolatban, amelyek tevékenységének középpontjában a városok és a városi fejlődés kérdése áll. A partnerek között ugyanúgy megtaláljuk a legjelentősebb európai (fő)városok helyi önkormányzatait, mint az európai nagyvárosok érdekeit képviselő érdekszövetségeket és hálózatokat (Eurocities, Eurotown, European Metropolitan Network Institute stb.), illetve a Régiók Bizottságát. Ezek a partnerintézmények a közös munkacsoportok üléseinek gyakori résztvevői. Az online interjúban a képviselői csoportosulás elnöke, Jan Olbrycht kiemelte, hogy a Városok közös munkacsoport kitűnő fórumot kínál az EP napirendjén lévő jogszabálytervezetek megvitatására, a városok dimenziót szem előtt tartó módosítóindítványok benyújtására és a városi kormányzattal és a különböző lakáspolitikai megközelítésekkel kapcsolatos legjobb gyakorlatok megvitatására.²⁹

A Vidéki, hegyvidéki és távoli területek, valamint intelligens falvak közös munkacsoport célja a rurális térségek fejlesztésére vonatkozó hosszú távú gazdasági, társadalmi, politikai és környezetvédelmi vízió megvitatása, különös tekintettel e területek fenntartható fejlődésére és területi kohéziójára. A közös munkacsoport tevékenységében a 2019 és 2024 közötti EP-ciklusban 34 képviselő vesz rész 16 tagországból. A tagok háromnegyede vidéki térségből származik, ugyanakkor nagyvárosi kötődésű, de a vidék problémái iránt fogékony képviselők is részt vesznek a csoportosulás munkájában. A tagok szinte a teljes politikai palettát lefedik (EPP, S&D, Renew, Zöldek/EFA, ECR, ID), csak az Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal elnevezésű, baloldali és szélsőbaloldali politikai pártokat tömörítő, mérsékelt euroszkeptikus csoport tagjai hiányoznak. A közös munkacsoport társelnökei a spanyol Clara Aguilera (S&D) és a szlovén Franc Bogovič (EPP).³⁰ A képviselői csoportosulás 15 partnerintézzettel és európai szintű érdekszövetséggel (pl. Smart Village Network, Euromontana) áll kapcsolatban. Adam Mouchtar, a közös munkacsoport koordinátora kiemelte, hogy a képviselői csoportosulás kiemelt szerepet játszik az uniós perifériák kihívásainak kezelésében.³¹

A Tengerek, folyók, szigetek és part menti területek közös munkacsoport célja a tengerparti területek és szigetek fejlődésének az előmozdítása és az ún. „tengeri dimenzió” beépítése az uniós joganyagokba. A közös munkacsoport első alkalommal 2010-ben alakult meg. A képviselői csoportosulás tevékenységében a 2019 és 2024 közötti EP-ciklusban 107 képviselő vesz rész 23 – tengerparttal rendelkező – tagországból. A tagok szinte a teljes politikai palettát lefedik (EPP, S&D, Renew, GUE/NGL, Zöldek/EFA, ECR), csak az Identitás és Demokrácia szélsőségesen euroszkeptikus csoport tagjai hiányoznak.³² A csoport elnöke a horvát Tonino Picula (S&D). A 12 alelnök mindegyike egy-egy részterülettel foglalkozik, mint például szigetek, Duna és Fekete-tenger, turizmus és Földközi-tenger, halászat, éghajlatváltozás, legkülső régiók.³³ A közös munkacsoport tevékenységének technikai koordinációját a *Conference of Peripheral Maritime Regions* elnevezésű, 24 európai ország tagszervezeteit tömörítő ernyőszervezet biztosítja. A közös munkacsoport üléseire gyakran hívják meg a tudományos élet képviselőit, valamint a tengerügyekkel és halászattal foglalkozó ernyőszervezeteket. A közös munkacsoport koordinátora Cristina Ganapini kiemelte, hogy mivel a tagok egy része a legkülső régiókról vagy szigetekről származik, a képviselői csoportosulás kiemelten kezeli a perifériák kérdéseit.³⁴

A Hagyományos kisebbségek, nemzeti közösségek és nyelvek közös munkacsoport fő célja, hogy az őshonos nemzeti kisebbségek, regionális és kisebbségi nyelvek, illetve az alkotmányos régiók érdekeinek képviseletét megjeleltse az európai politizálásban. A közös munkacsoport tevékenységében 2019 és 2024 között 35 képviselő vesz részt 16 országból. A tagok a teljes politikai palettát lefedik. A képviselői csoportosulás vezetését társelnöki minőségben a fideszes Gál Kinga (független), a korzikai François Alfonsi (Zöldek/EFA) és

Vincze Loránt romániai magyar képviselő (EPP) látja el.³⁵ A képviselői csoportosulás aktívan együttműködik a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó európai ernyőszervezetekkel – például az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója (FUEN), a Hálózat a Nyelvi Sokszínűség Előmozdításáért (NPLD) stb. –, amelyek rendszeres meghívottjai a közös munkacsoportok üléseinek, és előadásai, prezentációik révén szakmai segítséget nyújtanak az EP-képviselőknek.³⁶

Az informális munkacsoportok

A félhivatalos közös munkacsoportokon túl léteznek olyan képviselői csoportosulások, amelyeknek nem sikerült megszerezniük a közös munkacsoportként való elismeréshez szükséges támogatást. Ezeket a képviselői csoportosulásokat informális munkacsoportoknak nevezem (Brucker, 2019: 62.). Az EP keretein kívül működő informális munkacsoportok száma és tematikája nem ismert.³⁷ Mindazonáltal – interjúalanyaimtól származó információk alapján – léteztek/léteznek területi kérdésekkel foglalkozó informális munkacsoportok. Az informális munkacsoportok az EP keretein kívül, a Parlament kontrollja és infrastrukturális támogatása nélkül működnek. Következésképpen üléseiket gyakran az EP étkezdéjében vagy külső helyszínen tartják,³⁸ tolmácsolás igénybevétele nélkül.³⁹ Ezek egyike a Finnugor Fórum (FUF), amely 2004 decembereiben alakult Tabajdi Csaba vezetésével. A „fórum tagja az összes finn, észt és magyar nyelvű képviselő, pártszínektől függetlenül” (Tabajdi–Korányi, 2006: 848.). Mint Tabajdi Csaba a 2014 márciusában, Brüsszelben készített interjújában elmondta, a FUF célja a közös érdekek azonosítása, közös álláspontok kialakítása és a későbbi közös érdekérvényesítés. Legfőbb előnye, hogy a magyar érdekek képviselete erősödik azáltal, hogy kívülállók (észt és finn képviselők) is fellépnek az adott ügyben.⁴⁰

A másik a Legkülső régiók konferenciája elnevezést viseli. Ezen informális képviselői együttműködés célja a legkülső régiókat érintő kérdésekben való egyeztetés, közös álláspont kialakítása, módosító indítványok megvitatása.⁴¹ Ez a képviselői együttműködés feltehetően azért nem kapta meg a közös munkacsoportként való elismertetéshez szükséges támogatást, mert ez a kérdés mindösszesen három tagállamot (Franciaország, Spanyolország, Portugália) érint.

KONKLÚZIÓ

Bár – mint a szakirodalom áttekintése alapján láthattuk – a kutatók hajlamosak arra, hogy megfeledkezzenek az EP-nek a szubnacionális érdekek megjelenítésében játszott szerepéről, az Unió egyetlen közvetlenül választott intézménye több olyan fórummal is rendelkezik, amelyek meghatározó szerepet

jászhatnak a területi érdekek képviselésében. Ilyen például a Zöldek/Európai Szabad Szövetség politikai csoportja, amelynek – az (etno)regionális képviselők révén – fontos szerepe van a területi kérdések megjelenítésében. Emellett a parlamenti bizottságok – és közülük elsősorban a Regionális Fejlesztési Bizottság – megfelelő fórumot kínál az EP-képviselőknek a szubnacionális szinten jelentkező problémák parlamenti becsatornázásában. Ezen túlmenően az EP-nek több olyan közös munkacsoportja és informális munkacsoportja is van, amelyek alkalmasak a területiséggel összefüggő kérdések megvitatására.

A parlamenti kérdések, felszólalások eddigi vizsgálata is arra enged következtetni, hogy a képviselők igyekeznek becsatornázni szűkebb pátriájuk problémáit a parlamenti döntéshozatalba. Ugyanakkor ezen a téren megállapíthatjuk, hogy a speciális problémákkal küzdő régiók (legkülső régiók, szigetek, etnoregiók stb.), hajlamosabbak arra, hogy a saját választókerületük vagy önkormányzatuk szintjén jelentkező kihívásokra hivatkozzanak, mint az erősen centralizált, regionális specifikumokkal nem rendelkező térségekből származó képviselők. Ugyanez állapítható meg a korábban a nemzeti parlamentben egy adott választókerületet képviselő vagy önkormányzati hivatalt betöltő EP-tagokról is.

Mindazonáltal a jövőben elkerülhetetlen a témához kapcsolódó empirikus kutatás folytatása, amely magában fogja foglalni további interjúalanyok bevonását a kutatásba és a parlamenti dokumentumok elemzésének kibővítését. Emellett a kutatások szükségszerűen ki fognak terjedni a hazai szubnacionális szereplők és az EP közötti kapcsolatra is, amely – bár szándékaink szerint – már ennek a tanulmánynak is részét képezte volna, a hazai települési és területi önkormányzatoktól visszaérkezett kérdőívek alacsony száma (mindössze 9%) nem tette lehetővé e kérdésnek a jelen írásban való szerepeltetését. Ugyanakkor az eddig kitöltött és visszaküldött kérdőívek alapján arra lehet következtetni, hogy a hazai szubnacionális szereplők és a (hazai) EP-képviselők közötti egyeztetés rendkívül ritka és legtöbbször egy-egy meghatározott – az adott önkormányzat számára fontos – téma mentén történik. Mindezek alapján remélhetjük, hogy jelen tanulmány révén a hazai önkormányzati szereplők számára is egyértelművé válik, hogy – a Régiók Bizottsága mellett – a legtöbb kérdésben mára a legtöbb kérdésben a tanáccsal egyenrangú társdöntéshozó intézménnyé vált Európai Parlamentnek is megkerülhetetlen szerepe van a szubnacionális szinten megfogalmazott érdekeknek az uniós döntéshozatalba való becsatornázásában.

JEGYZETEK

¹ Sarina Montamsszal, a Flamand Régió EU melletti képviselésének delegációvezető-helyettesével készített írásbeli interjú (2021. augusztus 3.).

² Ez az elnevezés onnan ered, hogy az uniós döntéshozatalban meghatározó szerepet játszó intézményi háromszög (Bizottság, Tanács, EP) mindegyik komponense Brüsszelben található. A

Tanács azonban nem része a „brüsszeli stratégiának”, hiszen fő feladata a nemzeti érdekek megjelenítése. Ugyanakkor az EP kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) (6.) jegyzőkönyvének egyetlen cikke szerint hivatalosan az „*Európai Parlament székhelye Strasbourg*”, de az EP-képviselők évente mindösszesen 12 hetet tartózkodnak az elzászi városban, míg idejük nagy részét Brüsszelben töltik. Következésképpen az európai parlamenti érdekvégyesítés színhelye is a leggyakrabban Brüsszel.

³ Franciaország a 2004., a 2009. és a 2014. évi EP-választásokon regionális választási körzetekre volt osztva. A brexitet megelőzően az Egyesült Királyság is regionális választási körzetekkel vett részt az EP-választásokon.

⁴ A 2019-es EP-választások eredménye a következő honlapon érhető el: <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/it/panoramica-risultati-nazionali/>.

⁵ Spanyolország 1986-ban csatlakozott az Európai Közösséghez. Ezt megelőzően 1984 nyarán került sor EP-választásra.

⁶ Spanyolország összesen 59 EP-képviselői hellyel rendelkezik.

⁷ További részletekért lásd: https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/pana/w9/part2_fr.htm.

⁸ Réunion szigete Franciaország tengeren túli megyéjeként és az Európai Unió legkülső régiójaként uniós perifériának minősül.

⁹ Franciaország 2004-től 2014-ig regionális választási körzetekkel vett részt az EP-választásokon.

¹⁰ Legkülső régió: néhány EU-s tagállam területének egy része Európától távol helyezkedik el. E régióknak – földrajzi adottságaik miatt – számos nehézséggel kell megküzdeniük, különösen: a távoli fekvéssel, a szigetjelleggel, a kis területtel, valamint – nem ritkán – a kedvezőtlen domborzati és éghajlati viszonyokkal. További részletekért lásd: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/100/a-legkulso-regiok>.

¹¹ Katalán EP-képviselővel (S&D) készített interjú (2016. október 24.).

¹² További részletekért lásd az EP közös munkacsoportjainak tevékenységét bemutató alfejezetet.

¹³ Magyar EP-képviselővel (Momentum/Renew) készített online interjú (2021. május 20.).

¹⁴ Magyar EP-képviselővel (DK/S&D) készített írásbeli interjú (2021. július 20.).

¹⁵ Az írásbeli választ igénylő kérdések listájának elérhetősége: <https://www.europarl.europa.eu/plenary/hu/parliamentary-questions.html#sidesForm>.

¹⁶ Például: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/O-9-2020-000030_HU.html; https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2020-12-15-INT-2-082-0000_FR.html; https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0205_HU.html.

¹⁷ Perrine Oroscoval, Stéphanie Bijoux (Franciaország; Renew) kabinetfőnökével készített online interjú (2021. június 18.).

¹⁸ Például: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2021-05-18-INT-2-184-0000_EN.html; https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2020-07-09-INT-2-031-0000_EN.html.

¹⁹ Skót Nemzeti Párt (Egyesült Királyság), Volksunie (VU), Frankofón Demokratikus Párt (Belgium); Dél-tiroli Néppárt (Ausztria).

²⁰ A *Catalunya en Comú* katalán zöldpárt egy képviselővel rendelkezik a Zöldek/Európai Szabad Szövetség politika csoporton belül, a párt azonban – erős ökológiai elkötelezettsége miatt – az Európa Zöld Párt nevű transznacionalista párt tagja.

- ²¹ A szakbizottságok összeállítása során a politikai csoportok igyekeznek figyelembe venni a tagállami prioritásokat, így kevésbé valószínű, hogy egy tengerparttal nem rendelkező ország szeretne képviselői helyet szerezni a Halászati bizottságban.
- ²² A tagok listáját lásd: <https://www.europarl.europa.eu/committees/hu/pech/home/members>.
- ²³ A közös munkacsoportokról további részletekért lásd: Brucker Balázs (2019).
- ²⁴ Tabajdi Csaba EP-képviselővel készített interjú (Brüsszel, 2014. március 4.).
- ²⁵ A 2019 és 2024 közötti parlamenti ciklusban ezen közös munkacsoportok nem alakultak meg.
- ²⁶ A közös munkacsoportok jegyzéke: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hu/organisation-and-rules/organisation/intergroups>.
- ²⁷ További részletekért lásd a Városok közös munkacsoport honlapját: <http://urban-intergroup.eu/about-us/>.
- ²⁸ A Városok közös munkacsoport tagjainak listája: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/files/organisation-and-rules/organisation/intergroups/list-of-members-urban.pdf>.
- ²⁹ Jan Olbricht lengyel EP-képviselővel (EPP), a Városok közös munkacsoport elnökével készített online interjú (2020. november 3.).
- ³⁰ A Vidéki, hegyvidéki és távoli területek, valamint intelligens falvak közös munkacsoport tagjainak listája: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/files/organisation-and-rules/organisation/intergroups/list-of-members-rumra.pdf>.
- ³¹ Adam Mouchtaral, a Vidéki, hegyvidéki és távoli területek, valamint intelligens falvak közös munkacsoport koordinátorával készített online interjú (2021. június 15.).
- ³² A Tengerek, folyók, szigetek és part menti területek közös munkacsoport tagjainak listája: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/files/organisation-and-rules/organisation/intergroups/list-of-members-searica.pdf>.
- ³³ További részletekért lásd a közös munkacsoport honlapját: <http://www.searica.eu/intergroup/chair-and-board>.
- ³⁴ Cristina Ganapinivel, Tengerek, folyók, szigetek és part menti területek közös munkacsoport koordinátorával készített interjú (2021. július 25.).
- ³⁵ A Nemzeti közösségek és nyelvek közös munkacsoport tagjainak listája: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/files/organisation-and-rules/organisation/intergroups/list-of-members-searica.pdf>.
- ³⁶ Demeter Dorottyával, Gál Kinga politikai tanácsadójával készített interjú (2016. október 11.).
- ³⁷ Az informális munkacsoportok kutatása rendkívül nehezen kivitelezhető, hiszen – mivel az EP struktúráján kívül működnek – a parlament semmilyen adattal sem rendelkezik ezen informális munkacsoportokról: sem számuk, sem pedig tevékenységük nem ismert.
- ³⁸ A Tabajdi Csaba által vezetett *Finnugor Fórum* például az Európai Parlament éttermében tartotta összejöveteleit (Szent-Iványi István EP-képviselővel készített írásbeli interjú. 2018. június 2.).
- ³⁹ E tekintetben tehát – véleményem szerint – az EP vezető szerveinek szabályozási szándéka éppen ellentétes hatást váltott ki, ugyanis számos – korábban az EP keretein belül működő – munkacsoport kikerült az EP látóköréből.
- ⁴⁰ Tabajdi Csaba EP-képviselővel készített interjú (Brüsszel, 2014. március 4.).
- ⁴¹ Perrine Oroscoval, Stéphane Bijoux francia EP-képviselő (Renew) kabinetfőnökével készített online interjú (2021. június 18.).

IRODALOM

- Ansell, Christopher K.–Craig Parsons–Keith A. Darden (1997): Dual Networks in European Regional Developments Policy. *Journal of Common Market Studies*, No. 3, 347–375.
- Arató Krisztina–Koller Boglárka (2020): Az európai integráció rövid története. In: Arató Krisztina–Koller Boglárka (szerk.): *Az Európai Unió politikai rendszere*. Budapest, Dialóg–Campus, 11–33.
- Balázs Péter (2008): Szépen, csöndben belenőttünk az Unióba. <https://infostart.hu/belfold/2008/05/02/balazs-peter-szepen-csondben-belenottunk-az-unioba-197115>.
- BBC (2014): <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-26173004>
- Berkhout, Joost–Lowery David (2011): Short-term volatility in the EU interest community. *Journal of European Public Policy*, 18(1), 1–16.
- Beyers, Jan (2004): Voice and Access: Political Practices of European Interest Associations. *European Union Politics*, 5(2), 211–240.
- Brucker Balázs (2019): Az Európai Parlament félhivatalos érdekérvényesítő fórumai. A közös munkacsoportok. *Politikatudományi Szemle*, XXVIII. évfolyam, 3. szám, 57–84.
- Corbett, Richard–Jacobs, Francis–Neville, Darren (2016): *The European Parliament*. London, John Harper Publishing.
- Costa, Olivier (1999): *L'Europe par les régions au Parlement de Strasbourg*. Critique internationale, Vol. 5. Mémoire, justice et réconciliation, 14–21.
- Costa, Olivier (2002): Le travail parlementaire européen et la défense des intérêts locaux. Les députés européens dans la gouvernance multi-niveaux. Le gouvernement du compromis: courtiers et généralistes dans l'action politique. *Economica*, 195–226.
- Council of the European Municipalities and Regions (2016): *Local and Regional Governments in Europe*. Brussels. https://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/CEMR_structures_and_competences_2016_EN.pdf.
- CVCE (1998): Elections européennes : Proportionnelle, Circonscriptions, Listes transnationales. https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/c7e75836-63e3-490c-8f96-60d54dc5234c/publishable_fr.pdf
- De Winter, Lieven (2001): The Impact of European Integration on Ethnoregionalist Parties. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, 1–26.
- De Winter, Lieven–Cachafeiro, Gomez-Reino (2002): European integration and ethnoregionalist parties. *Party politics*, 2002/4., 483–503.
- Dinan, William (2021): Lobbying Transparency: The Limits of EU Monitory Democracy. *Politics and Governance*, No. 1, 237–247.
- Eising R. (2008): Interest groups in EU policy-making. *Living Reviews in European Governance*, 3(4), 4–32.
- Enyedi Zsolt–Körösényi András (2004): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Osiris.
- EP (1998): <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A4-1998-0212+0+DOC+XML+V0//FR>

- EP (2002): Decision of the Conference of presidents of 12 December 2002 concerning the procedure for the granting of authorisation to draw up non-legislative reports. PV CP 12.12.2002 / ANNEX, 1. cikk 1. bekezdés.
- Európai Unió működéséről szóló szerződés (2009): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3AC2012%2F326%2F01>.
- Fábián György (2005): Európai parlamenti választások és választási rendszerek. Politikatudományi Szemle, XXIV. évfolyam, 2. szám, 59–88.
- Farrand, Benjamin (2015): Lobbying and Lawmaking in the European Union: The Development of Copyright Law and the Rejection of the Anti-Counterfeiting Trade Agreement. *Oxford Journal of Legal Studies*, No. 3, 487–514.
- Feledy Botond (2010): A lobbizabályozás fejlődése az uniós intézményekben. Európai Tükör, No. 10., 3–18.
- Follesdal, Andreas–Hix, Simon (2006): Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik. *Journal of Common Market Studies*, No. 3., 533–562., <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00650.x>
- Fóris György (2020): Lobbizás az Európai Unióban. In: Arató Krisztina–Koller Boglárka (szerk.): Az Európai Unió politikai rendszere. Budapest, Dialóg–Campus, 157–171.
- Goergen, Pascal (2006): Lobbying in Brussels. A practical guide to the European Union for cities, regions, networks and enterprises. Brussels, Goergen.
- Greens-EFA (2021): <https://www.greens-efa.eu/en/>.
- Greenwood, Justin (2003): Interest Representation in the European Union. New York–Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Hooghe, Liesbet–Marks, Gary (200): Governance and European integration. New York–Toronto–Oxford, Rowmann & Littlefield Publishers.
- Högenauer, Anna-Lena (2015): The Limits of Territorial Representation in the European Union. *Territory, Politics, Governance*, 3:2, 147–166. <https://doi.org/10.21845/comp/2005/2/11>.
- Huyseune, Michel–Theo Jans (2005): Les représentations des autorités locales et régionales auprès de l’Union européenne. A Vrije Universiteit Brussel tudományos projektje. Brussels, Vrije Universiteit Brussel.
- Keating, Micheal (1998): The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change. Northampton, Edward Elger Publishers.
- Kéglér Ádám (2004): Lobbizás az Európai Unióban. Politikatudományi Szemle, XIII. évfolyam, 1–2. szám, 181–202.
- Kéglér Ádám (2006): Érdekérvényesítés az Európai Unióban. Budapest, MTA PTI.
- Kluger Dionigi, Maja (2016): Lobbying in the European Parliament. The Battle for Influence. Cham, Palgrave Macmillan.
- Laczkóné Tuka Ágnes (2004): Európai Parlament. A meg-megújuló intézmény. Budapest–Pécs, Dialóg–Campus Kiadó.
- Marsh, Michael (1998): Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections. *British Journal of Political Science*, 1998/4, 591–607. <https://doi.org/10.1017/S0007123499800026X>.

- Müller-Rommel, Ferdinand (1991): Small parties in comparative perspective: The State of the Art. In: Müller-Rommel, Ferdinand–Pidham, Geoffrey (szerk.): *Small Parties in Western Europe*. London, Sage Pub., 1–22.
- Official Journal of the European Union (2016): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2016:048:FULL&from=E>.
- Pálné Kovács Ilona (1999): *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest–Pécs, Dialóg–Campus Kiadó.
- Pasquier, Romain (2002): Quand l'Europe frappe à la porte des régions. *Politique européenne*, No. 3, 159–177.
- Reif, Karlheinz–Schmitt, Hermann (1980): Nine second-order elections – a conceptual framework for the analysis of European elections result. *European Journal of Political Research*, 1980/8., 3–44. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x>.
- Ripoll Servent, Ariana (2018): *The European Parliament*. London, Palgrave
- Rodriguez-Pose, Andres–Court, Julie (2018): Regional lobbying and Structural funds: Do regional representation offices in Brussels deliver? *Regional & Federal Studies*, 28:2, 199–229, <https://doi.org/10.1080/13597566.2018.1441828>
- RTVE (2019): <http://resultados-elecciones.rtve.es/europeas/2019/>
- Schmitt, Hermann (2005): The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-order? *West European Politics*, 2005/3., 650–679. <https://doi.org/10.1080/01402380500085962>.
- Simon Zoltán (2007): Regionális érdekérvényesítés az Európai Unióban. In: Kaiser Tamás–Ágh Attila–Kis Varga Judit (szerk.): *A régiók Magyarországa II. Hálózatok és labirintusok*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet, 2007. 141–173.
- Simon Zoltán (2009): *Érdekérvényesítés a közpolitikai döntéshozatalban az Európai Unióban és Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan.
- Simon Zoltán (2014): *Érdekérvényesítés az Európai Unióban*. In: Hajdu Nóra (szerk.): *A lobbijelenség*. Budapest, Napvilág, 113–151.
- Spirova, Maria (2012): European integration and minority politics: ethnics parties at the EP elections, *East European Politics*, No. 1, 76–92.
- Stephenson, Paul (2013). Twenty years of multi-level governance: Where Does It Come From? What Is It? Where Is It Going? *Journal of European Public Policy*, Taylor & Francis (Routledge), No. 6, 817–837.
- Tabajdi Csaba–Korányi Dávid (2006): Az uniós nemzeti érdekérvényesítés három modellje. Másfél éves európai parlamenti érdekérvényesítés tapasztalatai (2004. július–2005. december). In: Sándor Péter–Vass László–Tolnai Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2005-ről*, Budapest, Demokrácia Kutatások Magyarországi Központja Alapítvány, 836–851.
- The Conversation (2016): How many people work for the EU? <https://theconversation.com/how-many-people-work-for-the-eu-59702>
- Topolánszky Ádám (2009): *Lobbizás az Európai Unióban*. Tagállami érdekérvényesítés a válság és az európai átalakulás útvesztőjében. Budapest, Mundus.
- Török, Balázs (2016): Korlátozott átláthatóság: a lobbizás és az Európai Unió. In: Széll Krisztián (szerk.): *Az Európai Unió az oktatásról*. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 67–73.

- Trobbiani, Riccardo (2016): European regions in Brussels. towards functional interest representation? Bruges Political Research Papers, No. 53, 1–43.
- Trón Zsuzsanna (2005): A többszintű kormányzás kifejlődése a regionális politikában – tanulságok az Észak-alföldi régióból. *Competitio*, No. 2, 161–180.
- Tuka, Ágnes (2009): Az Európai Uniónk színe és fonákja. Pécs, IDResearch–Publikon.
- van der Eijk, C.–Egmond, M. (2007): Political effect of low turnout in national and European elections. *Electoral Studies*, 2007/3., 561–573. <https://doi.org/10.16/electstud.2006.10.003>.
- Várnagy, Réka (2010): Jelöltállítás a 2009-es európai parlamenti választásokon. *Politikatudományi Szemle*, XIX. évfolyam, 4. szám, 9–24.
- Waterbury, Myra A. (2016): Nemzeti kisebbségek és etnikumon belüli koordináció az Európai Parlamentben. Közép- és kelet-európai esetek. *Magyar Kisebbség*, 2016/3–4., 135–163.
- Zöld-Nagy Viktória (2021): Az Európai Unió helyi önkormányzatokat érintő tevékenysége. In: Balázs István–Hulkó, Gábor–Zöld-Nagy Viktória (szerk): *A helyi önkormányzatok nemzetközi környezete*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 113–149.

RECENZIO

Dobos Gábor
Egy kirakós darabjai

EGY KIRAKÓS DARABJAI

Dobos Gábor

(TK Politikatudományi Intézet / NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet)

A recenzió beérkezett: 2022. február 16., véglegesítve: 2022. február 17.

(Bódi Ferenc: A helyi önkormányzatok születése Magyarországon. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2020. 271 oldal.)

„A Fidesz–KDNP 2010-es országgyűlési választási sikerét követően gyökeresen átalakította...” – napjainkban gyakran kezdődnek így azok az írások, amelyekben valaki a politikai rendszer valamelyik intézményéről ír. Talán nem túl merész azt állítani, hogy az Orbán-rezsim, különösen annak első ciklusa új igazodási pontot jelentett a politika legtöbb területén, így az önkormányzati rendszer tekintetében is. Abban is egyöntetűnek tűnik a szakma véleménye, hogy az önkormányzati rendszer átalakítása nem éppen a decentralizáció, a helyi autonómia és a szubszidiaritás növelése irányába tett öles lépteket (Gajduscheck, 2012; Szente, 2012; Pálné, 2016). Természetesen nem magától értetődő, hogy ezeknek az erősítése a helyes út egy államberendezkedés kialakítása (vagy átalakítása) során, de az önkormányzati rendszer szereplői szemszögéből nézve a 2010 utáni reform mindenképpen a lehetőségek szűkülését jelentette. Ebből a nézőpontból viszonylag egyértelmű a válasz arra a kérdésre, hogy az önkormányzatok fennállásának huszadik évfordulója „születésnap vagy halotti tor” volt-e (lásd Kákai, 2010).¹

Felmerülhet a kérdés, hogy ha az intézményrendszer átalakítása az önkormányzatok elsorvasztását jelentette, van-e értelme egyáltalán a témával foglalkozni. A jelen recenzió témáját képező kötet szerzője szerint a válasz egyértelműen igen. A könyv egyik fontos, visszatérő üzenete, hogy a „történelem nem ér véget”. Bódi Ferenc írása nem titkoltan arra vállalkozik, hogy az önkormányzati rendszert történelmi távlatokba helyezve vizsgálja, azonosítva a legfontosabb trendeket és körülményeket, amelyek a magyar önkormányzati rendszert formálták. Ebben az értelemben a könyv tekinthető egyfajta számvetésnek, egy lezárult időszak főbb tanulságainak megfogalmazásával, illetve mivel a történelem nem ért véget a helyi közösségek számára, talán annak reményével is, hogy a jelentőségüket veszített önkormányzatok még juthatnak

nagyobb szerephez a politikai rendszeren belül. A szerző könyve egy komoly leltár, mely egyaránt foglalkozik az önkormányzatiság elméleti paradigmáival, alkalmaz történeti megközelítést, valamint a szerző kétségkívül jelentős kutatási tevékenységét összefoglalva, empirikus eredmények sorát vonultatja fel annak érdekében, hogy az olvasó hiteles képet kapjon a magyar helyi önkormányzatokról. Még akkor is, ha ezen megközelítések és eredmények nyomán a könyv mozaikos szerkezetűvé válik, a részek kevéssé állnak össze egy nagy egésszé, és a munka nehezen birkózik meg az időtáv problémájával (erre később bővebben kitérek).

A kötet öt fő fejezetre tagolódik, amelyek bár ugyanazzal a témával (a magyar önkormányzatokkal, tágabb értelemben az önkormányzatiság kérdéssel) foglalkoznak, ezt más-más megközelítésben teszik. Az első fejezet alapvetően történeti szemléletű, az európai önkormányzatiság kialakulásával és formálódásával foglalkozik. Az ismertetés egészen az ókorig, a görög poliszig megy vissza, majd a középkori rendi és városi autonómiát érintve jut el a porosz közigazgatási rendszerig és a szuverenitás kérdéséig. Az olvasó számára már ebben a fejezetben világossá válhat, hogy olyan szerző munkájával van dolga, aki széles látókörrrel, többirányú tudományos érdeklődéssel rendelkezik, és szeret „a dobozon kívül” gondolkodni: az önkormányzati rendszerek tipizálásának alapját például nem az unalomig ismert funkciókra és autonómiára építő modellek (francia, angolszász stb.) adják, hanem térszerkezeti jellemzők és a helyi társadalmak különbségei. A szerző a klasszikus és a modern önkormányzat fogalmát a települések és területek autonómiájának fejlődéséből vezeti le. Érvelésében a modern önkormányzatok egy alulról és egy felülről jövő folyamat eredményei: egyrészt a helyi közösségek (Nyugat-Európában elsősorban a városok, Magyarországon jelentős részben a megyék) saját, területhez kötődő autonómiájukat kialakítva fellazították az állami hatalmi monopólium rendszerét, másrészt a polgári átalakulás során az egységesítő államok a lokális szabadságokat kiterjesztették a kevésbé független települések felé (16. oldal). A fejezetben a szerző foglalkozik az önkormányzatiság legfontosabb paradigmáival is (decentralizáció, dekoncentráció, szubszidiaritás), olyan széles eszköztárat használva, amelyben helyet kapnak alkotmányossági, szociológiai, de közgazdasági érvelések is.

A második résztől kezdve a könyv elszakad a tágabb, európai kontextustól, és a magyar önkormányzati rendszerre koncentrál. A fejezet kifejezetten területpolitikai fókuszú, az 1930-as évektől indulva mutatja be a helyi önkormányzatok centrum-periféria problémából adódó különbségeit, az államszocialista időszak főbb területpolitikai változásait és a rendszerváltás utáni Magyarország településpolitikai és területfejlesztési áramlatait. Az 1948–1990 közötti időszak leírása különösen információgazdag, igazi kincsesbánya azok számára, aki nem csak arra kíváncsiak, hogy miként változott a magyar önkor-

mányzatiság a rendszerváltás után, de arra is, milyen politikai és közigazgatási körülményekre vezethető vissza az 1990-es helyzet – a fejezet segítségével új megvilágításba kerülnek a modern Magyarország települési szintjének fragmentáltságával vagy a megyei szint gyengeségével kapcsolatos ismereteink. A rendszerváltás utáni időszak bemutatása elsősorban a területfejlesztési források felhasználásával foglalkozik, a fejezet korábbi részeitől némileg elütő, erősen empirikus fókusszal és közgazdasági szemlélettel.

A könyv harmadik nagyobb egysége arra a nem csekély feladatra vállalkozik, hogy körüljárja és értelmezze a magyar önkormányzat-kutatás egyik alapvető, újra és újra visszatérő kérdését: mi legyen a középszinttel? A kérdés tágabb kontextusát is megadva Bódi Ferenc feleleveníti a hazai középszintek történelmi gyökereit, a dualizmus időszakáig visszanyúlva vizsgálja, miért volt lehetetlen küldetés a 20. század területpolitikai reformjainak elsöpörni a megyerendszert, amely még az államszocialista rendszer negatív emlékei után is képes volt túlélni. Az előző fejezethez hasonlóan itt is mély történelmi ismereteiről tesz tanúbizonyságot a szerző, értékes tudásanyagot állítva össze az 1948–1990 közötti időszak területpolitikai történései iránt érdeklődők számára. Számomra talán még ennél is izgalmasabb volt azonban a magyar középszintek történetének egy újabb fejezetével, a megye vs. régió vitával foglalkozó rész. Voltak-e politikai esélyei a régiónak – teszi fel a kérdést Bódi Ferenc, majd mély elemzést kínál a témáról, összevetve a „municipalisták” és „regionalisták” érveit. Leszögezi, hogy mindkét megoldás elfogadható, előbbi mellett reálpolitikai, utóbbi mellett racionális érvek szólnak, de állást is foglal a vitában: szerinte a megye-koncepció rosszabb konstrukciós lehetőségeket rejtett magában, a régió jobban szolgálta volna a modern európai és szuverén állam céljait (130. oldal).²

A kettőből némileg talán kilógó, de érdektelennek semmiképpen nem mondható negyedik rész azzal foglalkozik, hogy mitől lehet sikeres egy település, mik a siker kritériumai, kik a helyi innováció motorjai. A fejezetben egy, a kilencvenes évek végén lezajlott kutatás eredményeit mutatja be itt a szerző, olyan „isten háta mögötti” települések vizsgálatát, amelyek válságos helyzetben lévő régiókban voltak képesek sikeresek lenni. Habár véleményem szerint a szöveg nem képes egyértelmű választ adni a kérdésre, hogy mikor tekinthetünk egy települést sikeresnek (a siker kritériuma néha az, hogy a település képes boldogulni/fejlődni, néha az, hogy a polgármester képes több cikluson át túlélni – azaz a sikernek vannak gazdasági és politikai eredményei is), a szerző mindenképpen meggyőzően érvel amellett, hogy egy település sikerességében kulcsszerepet tölt be a polgármester személye. Nagyon találóak azok a kategórianevek, amelyekkel tipizálja a településvezetőket (például „rablólovag”, „felvilágosult abszolutista” stb.), és bár nem ad egyértelmű „megfejtést”, azonosít olyan feltételeket, amelyek szükségesek egy település és a helyi társadalom sikerességéhez (166. oldal).³

A kötet zárófejezete ugyan a korábbi részekhez képest mélyebben hatol be a nagypolitika terrénumába a rendszerváltást követő önkormányzati választások elemzésével, de a szerző itt sem lép ki az „alulról” vizsgálódó kutató szerepéből. Persze, a választási eredmények legkönnyebben az országos pártok szereplésével, valamint a képviselő-testületek összetételével írhatóak le, de Bódi Ferencet most is elsősorban a helyi társadalom aktivitásának vagy passzivitásának okai, a szegénység, a szociális ellátórendszer, a társadalmi állapotok hatása és a társadalmi különbségek földrajzi jellemzői érdeklik. Meggyőzően mutatja be a nagyvárosi és községi lét közötti különbségeket, utóbbi esetében a helyi politika egydimenziós jellegét, a helyi elit („patrícusi csoport”) kizárólagos uralmát.

A fejezetek bemutatása során talán sikerült érzékeltetnem, hogy a könyv legalább annyira tekinthető a szerző három évtizedes kutatói múltja összefoglalásának, mint a magyar önkormányzatok születéséről szóló írásnak. A „leltár” jelleg következménye a kötet mozaikos szerkezete, melyet legszembetűnőbben a korábban említett időtáv problémája érzékeltet. Az írásmat nyitó bekezdés nem öncélú lamentálás arról, hogy mi történt bő tíz évvel ezelőtt Magyarországon – azt kívántam vele jelezni, hogy a magyarországi önkormányzatok történetében vannak többé-kevésbé világos cezúrák.⁴ Ilyen cezúrának tekinthető a rendszerváltás, a 2010-ben induló önkormányzati reform, vagy nagyobb történeti távlatban például az 1948-as kommunista hatalomátvétel. Amikor egy szerző arra vállalkozik, hogy egy történetet elmesél, érdemes világossá tennie, hogy hol kezdődik, és hol ér véget ez a történet. Az önkormányzatok esetében adekvát kiindulópontnak tűnik a rendszerváltás pillanata, amennyiben a munka a modern önkormányzatiságra fókuszál, vagy egy korábbi időpont egy olyan történelmi igényességű írás esetében, mint Bódi Ferenc könyve. A kezdőpont persze egy fejlődéstörténettel foglalkozó munka esetében nem feltétlenül rögzített és jól meghatározható, így indokoltnak tűnik a szerző azon döntése, hogy az önkormányzatiság általános történetét az ókori Görögországtól, a magyar településpolitika változásainak bemutatását a 20. század elejétől, a magyar középszintek helyzetének ismertetését pedig a dualizmus korától kezdi. Ugyanakkor az legalábbis indoklásra szorulna, hogy az egyes szálak kifutása más-más időpontokra esik. A kötetben az egyes mozaikok nem ugyanazt az időtávot fedik le: a településpolitikával és területfejlesztéssel foglalkozó második fejezet az 1991–2007 közötti, a harmadik fejezetben tárgyalt térszerveződés 1990–2002 közötti időszakot öleli fel, míg a választásokkal foglalkozó ötödik rész 2010-ig terjed, különösebb szerzői indoklás nélkül.⁵

Ha a könyv nem is akart a legújabb fejlemények értékelésére vállalkozni, a 2010-es cezúra alkalmazása akkor is kézenfekvőnek tűnik, mivel ezt követően a kötet által vizsgált legtöbb közpolitika területén (a területfejlesztéstől az önkormányzati finanszírozáson át a szociális ellátórendszerekig) változás történt.

Az önkormányzatok történetében az 1990-2010 közötti időszak nagyjából egy-ségesnek tekinthető, még akkor is, ha az időszak kisebb periódusokra osztható (ahogyan teszi is ezt a szerző például az önkormányzatok gazdálkodása tekintetében – 74. oldal). A könyv viszont mintha meg sem próbálna reflektálni erre az egységre (vagy arra, hogy 2010-ben alapvető változás történt). Ennek nyomán a kötet olykor azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy legyen szó bármilyen alapos, témák sokaságára kiterjedő munkáról, az írás nem képes teljes képet adni a magyar önkormányzatiságról.

Az, hogy a kötet ilyen sokrétű, számos témát felvonultató (bár ettől mozaikos szerkezetűvé váló) munka, minden bizonnyal összefügg azzal, hogy Bódi Ferenc szemléletmódja és kutatási érdeklődése is meglehetősen szerteágazó, hangsúlyosan jelen van benne a történeti megközelítés, a területpolitikával és térszerkezettel való foglalkozás és egy markáns politikai szociológiai vonal is. Ebből adódóan a könyv sokféle, különböző érdeklődésű olvasó számára kínál a magyar önkormányzatiság egy-egy részterületéről vagy részproblémájáról a témát alaposan körbejáró, információgazdag forrást. Habár a kötet nem alakít ki egyetlen nagy narratívát, a jól felépített, világosan érvelő és nem melleleg jó stílussal – gyakran izgalmas nyelvi megoldásokkal – megírt fejezetek mégis hozzásegítik az olvasót a teljes kép jobb megértéséhez is.

JEGYZETEK

- ¹ Habár a 2009-es pécsi konferencia résztvevői egyöntetűen egyetértettek abban, hogy az önkormányzati rendszer reformra érett, közülük valószínűleg csak nagyon kevesen sejtették, hogy az önkormányzatok (újja)születésének huszadik évfordulója ilyen markáns szakaszhatárt fog jelenteni – a kevesek egyike lehetett Stumpf István, aki plenáris előadásában 3200 „kis köztársaság” hatékonyságáról és vele szembe állítva a neo-weberi, erős állam perspektíváiról beszélt.
- ² A fejezet foglalkozik a kistérségek kérdésével is. Ezek esetében a legnagyobb problémának a szerző azt tartja, hogy a felülről (kormány által) kialakított körzetek nem illeszkedtek az alulról szerveződő, „természetes úton” kialakuló struktúrákhoz.
- ³ Az olvasóban talán ennél a résznél merül fel legerősebben az igény, hogy ne csak egy már lezárt szakaszcól, de a mai helyzetről is olvashasson.
- ⁴ Természetesen az önkormányzatiság története abban az értelemben folytonosnak tekinthető, hogy a korábbi („ez volt”) struktúrák alapvetően hatással vannak az új („ez lett”) struktúrák kialakulására.
- ⁵ Nyilván nem arról van szó, hogy Magyarországon megszűnt volna a 2007. évet követően a területpolitika, valószínűsíthető, hogy a furcsa időtáv változások mögött a korábbi kutatások eltérő fókusza állhat, még egy ilyen sokrétű kutatói életmű elemeit sem lehet hézagmentesen összeilleszteni.

IRODALOM

- Gajduschek György (2012): Változások az önkormányzati rendszerben: egy értelmezési kísérlet. *Fundamentum*, 2012: 2, 61–73.
- Kákai László (szerk.): *20 évesek az önkormányzatok – Születésnap vagy halotti tor?* Pécs, Publikon Kiadó.
- Pálné Kovács Ilona (2016): Modellváltás a magyar önkormányzati rendszerben. In: Jakab András–Gajduschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Szente Zoltán (2012): Az önkormányzati rendszer átalakítása. *Fundamentum*, 2012: 2, 11–14.

ÚJ KÖNYVEK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

2022. 1. negyedév

Összeállította: Kusztor Éva

Lezárva: 2022. február 28.

JOG, JOGTUDOMÁNY

BARZÓ Tímea [et al.] (szerk.): Gondolatok köztere. A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban.

Miskolci Egyetemi K., 2021. 710 p.

CSEPORÁN Zsolt: A művészeti élet alkotmányjogi keretei Magyarországon. L'Harmattan, 2022. 196 p.

GÁRDOS-OROSZ Fruzsina, ZAKARIÁS Kinga (szerk.): Az Alkotmánybírósági gyakorlat. Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata 1990–2020. 1-2. kötet

HVG ORAC–Társadalomtud. Kutatóközp., 2021. 861+1060 p.

MEZEI Kitti: A kiberbűnözés aktuális kihívásai a büntetőjogban.

L'Harmattan, 2021. 282 p.

UJHELYI Dávid: A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszer a hazai szerzői jogban.

Ludovika K., 2021. 266 p.

KÖZGAZDASÁGTAN

HORTAY Olivér, PILLÓK Péter, STEFKOVICS Ádám (szerk.): Századvég Riport 2021.

Társadalom, gazdaság és politika napjainkban. Századvég, 2022. 448 p.

Katrine MARCAL: Tényleg nincs ingyenebéd? Feminista közgazdaságtan, ahogyan eddig sosem merted elképzelni.

Libri K., 2022. 224 p.

Jean TIROLE: Közgazdaságtan a közjóért.
Osiris, 2021. 672 p.

Hal R. VARIAN: Mikroökonómia középfolon. Bővített átdolg. kiad.
Akadémiai K., 2021. 816 p.

POLITIKA, POLITIKATUDOMÁNY

BÉKÉS Márton: Nemzeti blokk. A Nemzeti Együttműködés Rendszere.
KKETTK Alapítv., 2022. 160 p.

BÖCSKEI Balázs, NÉMET Szilvi: Toxikus technokultúrák és digitális politika. Érzelmek, mémek, adatpolitika és figyelem az interneten.
Napvilág, 2021. 188 p.

BÖRCSÖK Mária: A szabadság diktatúrája.
Kocsis K., 2022. 109 p.

CSIZMADIA Ervin [et al.]: Uralkodó párt. A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban.
Gondolat, 2021. 264 p.

FEDINEC Csilla [et al.]: Ukrajna története. Régiók, identitás, államiság.
Gondolat, 2021. 444 p.

John KEANE: A demokrácia legrövidebb története.
Athenaeum, 2022. 400 p.

MAJTÉNYI László: Bibó István és a 21. század.
Corvina, 2022. 296 p.

Philip PLICKERT: Merkel – Tizenhat év kancellárság kritikus mérlege.
MCC Pr., 2022. 361 p.

RÉVÉSZ Sándor: Húzzuk a keresztünk. A magyarországi választások története 1905–2018.
Európa, 2022 274 p.

RIBA András László: Hatalomtechnika a pártállam végóráiban.
Retörki, 2021. 236 p.

Jamie SUSSKIND: Politika a jövőben. Életünk a technológia uralta világban. Athenaeum, 2022. 382 p.

SZABÓ Gabriella (szerk.): Érzelmek és járványpolitizálás. Politikai érzelm-menedzserek és érzelemszabályozási ajánlataik Magyarországon a COVID-19 pandémia idején. e-book
ELTE Eötvös K., 2022. 196 p.

VALUCH Tibor: Everyday life under communism and after: consumption and lifestyle in Hungary. e-book
CEU Press, 2021. 500 p.

POLITIKATÖRTÉNET

Christopher CLARK: Idő és hatalom.
Osiris, 2021. 312 p.

FEITL István: Politika-sakk. Rákosi Mátyás és Kádár János játszmái.
Napvilág, 2022. 426 p.

FÖLDES György: Nemzet és hegemonia. Magyarország 1945–1989.
Napvilág, 2021. 291 p.

HUHÁK Heléna: Agitátorok. A kommunista mozgósítás a pártállam kiépítésének mindennapjaiban (1948–1953)
Jaffa K., 2022. 271 p.

RAINER M. János: A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései.
Kronosz, 2022.

SZTEHLO Gábor: Háromszázhatvanöt nap. Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben.
Magvető, 2022. 608 p.

PUBLICISZTIKA

BÁNÓ Attila: Jobb.
Erdélyi Szalon, 2022. 231 p.

BOLGÁR György: Orbán-puzzle.
NHK Naphegy Kiadó, 2022. 196 p.

Annick COJEAN, Gisele HALIM: Szilaj szabadság. Egy lázadó ügyvédnő harcai.

Napvilág, 2022. 176 p.

Jan Matti DOLLBAUM, Morvan LALLOUET, Ben NOBLE: Navalnij. Putyin végzete, Oroszország jövője?

Alexandra, 2021. 303 p.

Sheera FRENKEL, Cecilia KANG: Manipulátorok. A Facebook diktatúra.

Open Books, 2022. 384 p.

GYURICZA Péter: Így beszélnek ők a Sajtóklubban.

Pont jó nekem Kiadó, 2021. 287 p.

KERÉK-BÁRCZY Szabolcs: Csatasorban. Egy homo politicus visszaemlékezései (1994–2016)

Atlantic Pr., 2022. 628 p.

PUZSÉR Róbert: Sznobjektív. Harminc identitásformáló közéleti, társadalmi és kulturális toplista.

Kossuth, 2021. 424 p.

SCHUSZTER Henrik: Kampánysztori. A Sétáló Budapest aktivista szemmel.

Kossuth, 2022. 256 p.

Egy nő harca Magyarországért. Szakács Árpád 100 tabumentes kérdésére válaszol DÚRÓ Dóra.

Kárpátia Stúdió, 2022. 171 p.

Oszt jónapot! A köztársaságtól Orbánisztánig Marabu karikatúráival.

HVG, 2022. 190 p.

SZOCIOLOGIA

BALÁZS András: Család és szomszédság a Magdolna negyedben.

Balassi K., Társadalomtud. Kutatóközp., 2021. 188 p.

Thomas Hylland ERIKSEN, Finn Sivert NIELSEN: Az antropológia története.

Gondolat, 2021. 299 p.

FALYUNA Nóra, KREKÓ Péter: Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak?

Athenaeum, 2022. 400 p.

GERŐCS Tamás: Magyarország függő fejlődése .

Napvilág, 2021. 238 p.

William von HIPPEL: A nagy társas ugrás.

Corvina, 2022. 304 p.

Melanie JOY, RÉMÁN Izabella: Hatalomarchia. Az elnyomás pszichológiájának megértésével a társadalmi átalakulás szolgálatában.

Lelkesedés-Tanulás-Szabadság, 2021. 192 p.

Bjorn LOMBORG: Téves riasztás. A klímaváltozás körüli felhajtás milliárdokba kerül, a szegényeket sújtja, és a bolygónk számára nem jelent megoldást.

MCC Press, 2022 p. 420 p.

Warren C. SANDERSON, Sergei SCHERBOV: Előretekintő élettartam.

A népesség öregedésének új szemlélete.

Pallas Athéné Kvk., 2022. 280 p.

SASVÁRI Péter, URBANOVICS Anna: A nemzetközi tudományos láthatóság eszközei.

Ludovika, 2021. 272 p.

TÓTH Pál Péter [et al.] (szerk.): Rézler Gyula szellemi öröksége.

Pécs, Kronosz, 2021. 303 p.

ABSTRACTS

Szilvia Horváth

FROM LEEWAY TO FREEDOM: POWER STRATEGIES AND MORAL DILEMMAS AT THE COLLISION BETWEEN POLITICS AND ACADEMY

The paper examines two problems concerning the collision between politics and the academy: the functioning of power and average citizens' moral dilemmas. To capture the characteristics of power, I discuss the concepts of politics, power, and hegemony, focusing on the latter and differentiating between cooptation and expansion. These cover not only a theoretical context for the experience of how power intervenes into academic life but form a context as well, in which citizens must act and make decisions. These actions include first and foremost legitimizing discourses, which can be divided into passive and active legitimizing acts. Concerning the actors, there are three relevant actor positions: leaders, institutions, and – most importantly – individuals. The characteristics of their dilemmas are an important concern of the paper, which not only tries to capture a specific experience conceptually (that of the tension between academy and politics) but offers a glimpse inside the world of people fighting for having more leeway in the context of expansive power. Eventually, I try to show the dilemmas which can legitimize a forming authoritarian regime.

Keywords: hegemony, culture war, freedom, academic sphere, authoritarian shift

Anna Molnár–Éva Takács–Éva Jakusné Harnos

AN EXPLORATION OF METAPHORS IN POLITICAL DISCOURSE ON THE SECURITIZATION OF THE COVID-19 PANDEMIC

Politicians' response to the COVID-19 pandemic worldwide relied on war scenarios having a tradition in disease management. The study contrasts how the political measures introduced during the state of emergency were presented by the Prime Minister of Hungary in his social media posts and his speeches and announcements broadcast by public media. A computer assisted content analysis was conducted to extract data on war and military metaphors, followed by a qualitative analysis of the metaphor scenarios used for explaining the situation and justifying action. The role of the PM indicated by the social media

posts and by his transcribed speeches was compared with the suggestion of the visual illustrations. Our findings were that verbal communication shifted between war-related metaphoric and military-related realistic. The third conceptual domain identified was fear. Messages were mostly about national cohesion, however, visually, the PM was the protagonist of the events. The communication proved efficient according to opinion polls. Our research revealed how the securitization of the pandemic took place via the political discourse constructed both for internet users and traditional media consumers. Metaphors of fear, war and military action created the justification of the declaration of a state of emergency. The PM as a capable and responsible leader was placed in focus of the events. Although verbal messages by the PM were centred on a sense of community and joint action, the personalization of political action was remarkable by indirect means, such as visual messages. The personalization of politics throughout the period researched served the purpose of securitization of the pandemic with the PM as a charismatic leader attracting attention and giving credit to the severity of the threat along with the introduction of extraordinary measures.

Keywords: securitization, personalization, metaphoric discourse, state of emergency, media analysis

Lilla Petronella Szabó

WITHIN SHOZUTING DISTANCE? POLITICAL PERSONALISATION
VIA PERSONAL PRONOUNS IN THE UNITED STATES OF AMERICA

The personalization of politics entails that the individual politician is foregrounded at the expense of political collectives (e.g., parties) in politics. As a consequence, we learn about the details of politicians' professional and private lives as well. This research aims to observe the possibility to analyze political personalization from a linguistic perspective through the analysis of first-person singular and plural pronouns. Whereas first-person singular pronouns are considered as the direct manifestations of personalization, there are more meaning of the first-person plural pronoun. Politicians can talk about their family, party or their country when they use the first-person plural „we“. This paper demonstrates that these different we-categories are at different symbolic distances from the „I“ of individual politicians. The analysis involved the nomination acceptance speeches in the United States of America between 1932 and 2020. The results show that political personalization grew in the observed period. For instance, „we“ referring to the Republican Party/ Democratic Party decreased (following the 1984 elections).

Keywords: political personalization, pictorial schemes, personal pronouns, political communication

Benigna Havasi
THE VOCABULARY OF POLITICS

The aim of this study is to familiarize the readers with the method of politolinguistics. This methodological framework provides an opportunity to explore the political vocabulary of a particular political system, community or even a political event at a systematic level in order to give the researcher a more accurate picture of the ideological background of the examined period, the political intentions of a government, as well as the most important social problems. Namely, politolinguistics analyzes the elements of political vocabulary in texts and discourses, thus showing that words can include complex thoughts, texts, opinions and even discourses. The method differs from other vocabulary-centric approaches because it is not a theoretical ambition but a result of practical experience. The framework it lays down can be easily put into practice, helping research that seeks to systematically explore the vocabulary use of certain political communities.

Keywords: political vocabulary, politolinguistics, political communication, political language

Balázs Brucker
THE ROLE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT IN REPRESENTING
OF INTERESTS OF SUBNATIONAL STAKEHOLDERS

An extensive literature exists regarding the representation of sub-national interests in the EU. However, there are only a few articles analysing the role of the European Parliament in the representation of sub-national interests. Yet, the EP has several formal, semi-formal and informal forums that can play a role in the representation of interests at the sub-national level. My study intends to analyse whether the European Parliament can represent sub-national interests in the EU decision making process.

Keywords: European Union, European Parliament, sub-national level, interest representation, intergroups

CONTENTS

QUESTIONS OF POWER

- *Szilvia Horváth*: From leeway to freedom: Power strategies and moral dilemmas at the collision between politics and academy 7

POLITICAL DISCOURSES AND POLITICAL LANGUAGE

- *Anna Molnár–Éva Takács–Éva Jakusné Harnos*: An exploration of metaphors in political discourse on the securitization of the COVID–19 pandemic 33
- *Lilla Petronella Szabó*: Within shozuting distance? Political personalisation via personal pronouns in the United States of America 54
- *Benigna Havasi*: The Vocabulary of Politics 76

EUROPEAN POLICIES

- *Balázs Brucker*: The role of the European Parliament in representing of interests of subnational stakeholders 99

BOOK REVIEW

- *Gábor Dobos*: *Pieces of a jigsaw puzzle* (*Bódi Ferenc: A helyi önkormányzatok születése Magyarországon. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2020*) 127

BOOK WATCH 133

ABSTRACTS 139

TISZTELT LEENDŐ ÉS KORÁBBI SZERZŐINK!

Örömmel értesítjük Önöket, hogy a *Politikatudományi Szemle* 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett **DOI** megjelölést kap. Ezzel a lapunk nemzetköziesedik, mert a különböző keresőmotorok gyorsabban és hatékonyabban tudják cikkeinket megtalálni.

A DOI azonosítót a szerkesztőség **automatikusan** fogja **adni** az egyes cikkeknek. Felépítése a következő lesz: <https://10.30718/POLTUD.HU.2018.2.8>. A törtvonal előtti rész az ún. **DOI prefix**, amit **minden egyes cikk** megkap az előzetes regisztrációnk alapján. Ez tehát egy állandó elem. A POLTUD.HU utal a lapunkra, a többi rész viszont mindig változik, hiszen az aktuális lapszámhoz és oldalszámhoz igazodik. A DOI azonosító örök, ugyanakkor pénzbe kerül. A DOI-t a szerkesztőség szolgáltatásként nyújtja az Önök számára, ezért a költségeket saját maga állja.

Ezzel Önöknek, Tisztelt Szerzők, tehát nincs külön dolguk.

A DOI ugyanakkor kölcsönösségi, viszonyossági alapon működő rendszer, ezért elvárásokat fogalmaz a szerkesztőségekkel és a szerzőkkel szemben.

Tisztelettel kérjük Önöket, hogy ezentúl az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót** [például laptársunknál, a Socio.hu-nál a következő azonosítóról van szó: <https://10.18030/socio.hu.2018.1.69>]. Az egyes cikkek hivatkozását a következő helyen találja meg: <https://search.crossref.org/>

A CrossRef-regisztrációnk során, ami lehetővé teszi a DOI használatát, szerkesztőségünk vállalta, hogy elfogadja ezt a feltételt, azaz minden cikknél feltünteti a szakirodalmi hivatkozásokhoz tartozó DOI azonosítót. Kérjük tehát, hogy Önök is tegyenek eleget ennek az egyébként nem túl nagy kérésnek. Amikor készítik az irodalomjegyzéket, másolják be a vonatkozó cikkhez tartozó DOI azonosítót, és illesszék be a hivatkozás végére.

Kérjük, ne feledjék, mindig a teljes azonosító feltüntetésére van szükség!

Örüljünk együtt ennek az újdonságnak!

Üdvözlettel,

a *Politikatudományi Szemle* szerkesztősége

SZERZŐINKHEZ

(A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A Politikatudományi Szemle című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyvrecenziókat – fogad el.
2. A kéziratok minimális terjedelme tanulmányok esetén 40 000 karakter, recenziók esetén 15 000 bruttó (azaz szóközökkel együtt értendő) karakter. A kéziratok maximális terjedelme tanulmányok esetén 50 000, kivételes esetben 60 000 leütés, a recenzióké pedig 25 000 leütés lehet. Az egyes szakterületeket áttekinteni kívánó „state of the art” illetve a „review of article” műfajú szövegek esetében a minimális karakterszám 30 000 a maximális 50 000 bruttó leütés lehet.
3. A kéziratokat Word formátumban kérjük a *posze@tk.mta.hu* címre elküldeni.
4. A kéziratnak tartalmaznia kell:
 - a. egy magyar szöveg-összefoglalót;
 - b. egy angol nyelvű szöveg-összefoglalót (abstract);
 - c. kulcsszavakat, valamint
 - d. a szerző titulását és pontos munkahelyi adatait. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.
5. Szöveg közbeni kiemelésként *dőlt betű* alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.
6. A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknévét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Arendt, 1992: 25.) vagy (Arendt, 1992: 135–138.).
7. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelöljük (így: ¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjegyzet alkalmazható, amelyet – ha csak kis

számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, s az oldal alján kell elhelyezni.

8. Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül az irodalomjegyzék legfeljebb még 10–15 forrásmegjelölést tartalmazhat.

A Politikatudományi Szemle 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett DOI megjelölést kap. Kérjük szerzőinket, hogy az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkekre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót, így: <https://doi.org/>...**

9. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:

a) könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.

b) tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében: Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge, Cambridge University Press. 29–79.

c) folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 16, No. 2. April, 203–222. pp. <https://doi.org/10.1177/0951629804041119>

10. A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve, a szövegbe építve kérjük. A fekete-fehér ábrákat Excel formátumban, a közlés előtt kérjük mellékelni. A táblázat formázási szabálya:

1. táblázat. Cím.

elnevezés	adat 1	adat 2
párt 1	33,0	0,33
párt 2	34,0	0,34
párt 3.	33,0	0,33
Összesen	100,0	1,00

* megjegyzés.

Forrás:

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk.

12. Kézirat beérkezési és lehetséges közlési határideje.

beérkezési határidő	a közlés első lehetséges határideje
január 15.	első szám
március 15.	második szám
május 31.	harmadik szám
szeptember 15.	negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

13. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.